

“Gənc yazarın e-kitabı”

“Dünyanın söz xəzinəsindən yarpaqlar”

Gənc tərcüməçi Tovuz Teymurovanın
çevirmələrindən ibarət Türk Dünyası
yazarlarının hekayə antologiyası

Eləcə də dünya ədəbiyyatından seçmələr:

Poeziya, düşüncələr, bədii roman...

2012

Milli Virtual Kitabxananın təqdimatında

Bu elektron nəşr Yeni Yazarlar və Sənətçilər Qurumu ilə <http://www.kitabxana.net> - Milli Virtual Kitabxananın "Gənc yazarların İnternet resurslarında e-kitabla iştirakı təlimi" ("Gənc yazarların maarifləndirilməsi. İnformasiya texnologiyaları istifadəsinin inkişafı" altbölümü) kulturoloji-innovativ layihə çərçivəsində nəşrə hazırlanıb və yayılır.

Elektron Kitab N 07

YYSQ - Milli Virtual Kitabxananın e-nəşri N 07 (83 - 2012)

Kulturoloji layihənin bu hissəsini maliyyələşdirən qurum:

**Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi yanında
Azərbaycan Gənclər Fondu:**

<http://youthfoundation.az>

“Dünyanın söz xəzinəsindən yarpaqlar”

**Gənc tərcüməçi Tovuz Teymurovanın çevirmələrindən
ibarət Türk Dünyası yazarlarının hekayə antologiyası**

Eləcə də dünya ədəbiyyatından seçmələr:

Poeziya, düşüncələr, bədii roman...

Azərbaycan dilinə çevirdi: Tovuz Teymurova

YYSQ - Milli Virtual Kitabxananın e-nəşri N 07 (83 - 2012)

Virtual redaktoru və e-nəşrə hazırlayanı: Aydın Xan (Əbilov), yazar-kulturoloq

YYSQ - Milli Virtual Kitabxana. Bakı – 2012

1. Türk dünyası ədəbiyyatından

Hekayələr

2. İtaliya ədəbiyyatından...

"Ürəyimin apardığı yerə get" (roman)

3. Ərəb dünyasından

Poetik-fəlsəfi seçmələr

Türk dünyası ədəbiyyatından

Ömər Seyfəddin

QAN PULU

Dar qapıdan savayı işiq düşəsi heç bir guşəsi olmayan dükanda tək başına, gecə-gündüz dayanmadan çalışan Qoca Əli qəfəsə salınmış tərbiyəli bir aslana bənzəyirdi. Görkəmcə uzun boylu, iri pəncəli, geniş çiyinli bir pəhlavan idi. On il idi ki, bu qaranlıqda xam dəmirdən döydüyü qılınc və tüfəng lülələri bütün Anadoluda, Rum elində, sərhəd xəttində böyük şöhrət qazanmışdı. Hətta İstanbulun özündə belə, yeniçərilər alacaqları yaraqların, nizələrin üstündə “Əli ustanın işi” damgasını axtarırdılar. O, polada su verməyi bacarırdı. Yalnız düzəltdiyi uzun qılınclar deyil, qısa bıçaqlar iki qat olsa belə qırılmazdı. Polada su vermək sənətinin yalnız ona məxsus bir sırrı vardı. Yanına şagird götürməz, kiminləsə çox danışmaz, dükandan bayıra çıxmaz, dayanmadan işləyərdi. Subay idi. Qohum-əqrəbası da yox idi. Kəndə gəlmələrdən idi. Qılıncdan, dəmirdən, poladdan, atəşdən başqa söz bilməz, alverə girişməz, müştəriləri nə verirdisə, ona qane olurdu. Yalnız dava zamanı ocağını söndürür, dükanın qapısını kilidlər, savaşdan sonra ortaya çıxardı. Kənddə onunla bağlı bir çox rəvayət söyləyirdilər. Kimi “cəllad əlindən qaçmış bir çələbi”, kimi “sevgilisi öldüyü üçün dünyadan əl-ətəyini vaxtsız çəkmiş qərib” deyirdi. Qara şahanə gözlərinin məğrur baxışından, nəcabətli davranışından, qürurundan, düzgün danışığından onun elə bir adam olmadığı bəlliyydi... Amma kim idi? Haralıydı? Hardan gəlmişdi? Bunları bilən yox idi. Xalq onu sevirdi. Kənddə belə tanınmış bir ustanın olması hər kəs üçün bir qürur qaynağıydı.

-Bizim Əli...

-Bizim qoca usta...

-Dünyada tayı yoxdur...

-Zülfüqarın sırrı ondadır!... - deyirdilər.

Qoca Əli ən qalın, möhkəm dəmirləri qarğıdalı yarpağı kimi incəldən, kağız kimi yumuşaldan sənətini heç kimdən öyrənməmiş, öz-özünə kəşf etmişdi. Hələ on iki yaşındaykən sərt bir bəylərbəyi olan atasının başı vurulmuş, yetim qalmışdı. Əmisi çox imkanlı idi. Göstərişə boyun əyən bir vəzir idi. Onu yanına gətirdi. Oxutmaq istədi. Bəlkə dövlət adamı kimi yetişdirəcək, irəlidə böyük vəzifələrə yiyləncəkdi. Amma Əlinin canında “başqasına könül borcu olmaq” kimi bir xasiyyət yox idi. Bir gecə əmisinin evindən qaçıdı. Dağlar, təpələr, dərələr aşdı. Adını bilmədiyi ölkələrdə dolaşdı. Axırda Ərzurumda yaşı bir dəmirçinin yanına gəldi. Otuz yaşına qədər Anadoluda getmədiyi kənd qalmadı. Kimsəyə boyun əymədi. Könül borcu olmadı. Çörəyini daşdan çıxardı. Alnının təriylə qazandı, içində “müqəddəs atəş”dən bir alov olan hər yaradıcı insan kimi pul üçün deyil, sənəti, sənətini sevdiyi üçün çalışırdı. Dəmirə su vermək onun sevimli peşəsiydi. Könüllü olaraq döyüşlərə getdiyi zamanlar yeniçərilərin, piyadaların Əli ustanın işini öyməsini gördükcə zövqü dillə anladılmayacaq qədər bir xoşbəxtlik duyardı. Ölənə qədər belə, heç dayanmadan çalışsaydı, bundan sonra nə qədər, neçə min qaziyə qırılmaz qılınclar, nizələr, polad qalxanlar, zirehlər, ağır silahlar düzəldəcəkdi. Bunu düşündükcə gülümsəyər, ürəyi bu xoş əhvaldan çırpınar, ruhundan qopan bir hərkətlə zindanının üstündə milyonlarla qıgilcım alışırıdı.

-Tak! Tak, tak!...Tak, tak!

Beləcə, bu gün də səhər namazından bəri dayanmadan on saat işləmişdi. Döydüyü əyri lüləni zindanının yanındaki su çəlləyinə batırıldı. Ocağın sönməyə

başlayan atəsinə baxdı. Çəkici buraxan əliylə tərini sildi. Qapıya tərəf döndü. Yaxınlıqdakı məsciddə həzin axşam azanı oxunur, bacasının üstündə yuva qurmuş leyləklər sonsuz bir taqqıltı qoparırdılar. İkinci abdəstə hələ qalırdı. Yalnız əllərini yudu. Quruladı. Paltarın qollarını endirdi. Gödəkçəsini çıynınə atdı. Bayırə çıxbıq qapını möhkəm çəkdi. Kılıdləməyə gərək bilməzdi. Uzun meydandan keçərək məscidə tərəf getdi... Kəndin kənarındaki bu məbədə həmişə kasıblar gəlirdi. Minarəsi küçəyə baxan kiçik bir pəncərəsi vardı. Müəzzzin burdan başını çıxarır, azan oxuyurdu.

Qoca Əli məscidə girəndə həmişəkindən çox basabas gördü. Həmişə üç qəndilin yanmasına baxmayaraq, bu gün bütün qəndillər yandırılmışdı. Hələ namaz səfləri düzülməmişdi. Qapının yanında çömbəldi. Yanında astadan danışanlara könülsüzczəsinə qulaq asdı. Konyadan iki qərib dərvişin gəldiyini, gecə namazına qədər məsnəvi oxuyaqlarını eşitdi.

Axşam namazı qılındıqdan sonra məsciddəkilərin bir qismi çıxdı.

Qoca Əli yerindən tərpənmədi. Əslində bir az başı ağrayırdı. "Məsnəvi dinləyərəm eynim açılar" deyə düşündü. Büyük bir könül rahatlığı içində iki qərib dərvişin ruh ürpədən nəğmələri ona xüsusi zövq verirdi. Hər aşiq kimi onun ürəyində də sonsuz bir hərarət, bir qaynaşma vardı. Nəğmələrin təsiri durğun qanını dərin bir su burulğanı kimi culğaladı. Bədəni titrəyir, sanki boğazında böyük bir hıçkıraq düyünlənib qalırdı. Axşam namazını qılıb məsciddən çıxanda sonra dükana getmədi. Yuxusu yox idi. Sərin, ulduzlu bir yay gecəsi idi. Kəhkəşən sarı qızıl tozuna bənzər bir bulud kimi səma boyunca uzanırdı. Yeridi, yeridi. Kənddən süd kombinatına gedən yolun kəsişdiyi taxta körpünün kənarında dayandı. Geniş dərənin dibində əks olunan ulduzlar ay işığında çıñqıl daşları kimi parıldayırlar, saymışındı. Kənarda yerləşən, qaranlığa qərq olmuş soyud ağacının budaqlarında bülbüllər ötürdü. Xəyalə daldı. Saatlarla tərpənmədi. Dinlədiyi nəğmənin xoş təsiririndən hələ ayılmamışdı. Qəfildən arxadan bir səs:

- Kimdir? – deyə qışqırdı.

Şirin xəyaldan oyandı. Döndü. Körpünün o biri yanından iki-üç qaraltı irəliləyirdi. Özündən asılı olmayaraq cavab verdi:

- Yad deyil.

- Kimsən?

- Əli...

Kölgələr yaxınlaşdı. Ona bir addım qalanda geyimindən tanıdlar:

Qoca Əli... Qoca Əlidir ki!

- Sənsənmi, Əli usta?

-Mənəm!

-Bu saatlarda burda nə axtarırsan?

-Heç...

- Necə yəni heç? Yoxsa çəkicin çaya düşdü!..

Bunlar kəndin baş gözətçisinin adamlarıydılar. Nə söyləyəcəyini bilmədi. Gecələr tiryək qəbul edən bu avaralar namuslu insanların gözündə oğrulardan daha qorxulu idi. Bayırda bir nəfəri tutdularmı canı çıxanacan döyürdülər. Amma onunla pis davranmadılar. Gözətçi:

-Əli usta, sən dəli olmusanmı? - dedi.

-Yox.

-Belə vaxtı deyil, axşam namazından sonra küçədə, hətta kəndin qıraqında kimsənin dolaşmasına ağamızın izn vermədiyini bilirsənmi?

-Bilirəm.

-Eləsə nə axtarırsan buralarda?

-Heç...

-Necə heç?...

Qoca Əli yenə səsini çıxarmadı. Gözətçilər onun namuslu bir adam olduğunu bilirdilər. Xirtdəyindən yapışmadılar. Yalnız:

-Haydı, yerinə get, dolaşma... -dedilər.

Gəldiyi yolla da sürətlə geri dönən Qoca Əlinin ruhu elə bir az əvvəlki kimiyydi. Bülbüllər qırıq-qırıq ötür, uzaqdan süd kombinatının itləri hürürdü. Küçədə heç kimə rast gəlmədi. Dükənin qabağına gələndə durdu. Bacasının üstündəki leylək yatmamışdı, sanki kəfən geyibmiş kimi ayaq üstə dayanmışdı. Qapısı aralıydı. Çıxarkən möhkəm bağladığını xatırladı.

-Qəribədir, külək açıb yəqin! - düşündü.

Oğrunun aça bilməsi heç ağlına belə gəlməzdi...

İçəridən qapını çəkdi. Gözətçilərin hay-küyü canını sıxmışdı. Budur, kənddə yaşamaq da bir cür dustaqlıqdı. Bir yandan da başqa yerdə sənəti işə yaramazdı. Birdən ağır bir yorğunluq duydu. Qəndili yandırmağa tənbəllik etdi. Ocağadək uzanan yerinə əlinin köməkliyi ilə çıxdı. Böyük bir ayı dərisindən düzəldilmiş yatağına uzandı.

Diksinərək oyandı. Qapını döyürdülər. Yuxulu halda:

-Kimdir? -deyə qışqırdı.

-Tez elə aç.

Səhər açılmışdı. Qapının aralıqlarından ağappaq işiq zolaqları düşürdü. O, bu vaxtadək belə yatmaz, gün doğmadan oyanardı. Yerindən hoppandi.

Ayaqqabılарını geymədən qapıya tərəf yeridi. Sürətlə cəftəni çəkdi. Birdən-birə açılan qapının dükəni qərq edən işığı içində lopabişli, hündür əmmaməli gözətçini gördü. Arxasında keçə papaqlı qoşa xəncərli gənc nökərləri dayanmışdı. "Nə var?" deyirmiş kimi sual dolu nəzərlərlə üzlərinə baxdı. Gözətçi:

-Əli usta, dükəni axtaracayıq! -dedi. Qoca Əli çasdı:

-Nəyə görə?..

-Bu gecə Budaq bəyin süd kombinatında oğruluq olub.

- Mənə nə?..

-Elə ona görə dükəni axtaracayıq.

- O oğruluqdan mənə nə?

-Oğrular oğradıqları bir quzunu körpünün altında kəsiblər. Meşin kisələrin içindəki pulları apararkən bir dənəsini orda saxlayıblar.

-Mənə nə?..

- O kisələrdən birini də səhər sənin dükəninən qabağından tapdıq... Sonra... bu eşiyyə bax. Qan ləkələri var!

Qoca Əli qamaşan gözləriylə qapıdan eşiyinə boylandı. Həqiqətən əl qədər bir qan ləkəsi sürtülmüşdü. O bu qırmızı ləkəyə dalğın-dalğın baxarkən lopabişli gözətçi:

-Həm də bu gecə gec saatlarda mən səni körpünün üstündə gördüm, orda nə axtarırdın? -soruşdu.

Qoca Əli söyləməyə bir şey tapmadı. Önünə baxdı:

-Axtarın...- deyərək geri çekildi. Nökərlər dükana girdilər. Zindanın yanından keçən nökərlərdən biri qışqırdı:

-Ay! Budur, budur...

Qoca Əli özündən ixtiyarsız gözətçinin baxdığı yerə nəzər saldı. Yeni kəsilmiş bir dəri gördü. Çaşdı. Nökərlər həmin andaca dərini yerdən qaldırdılar. Açıdlar. Hələ istaq idi. Bir ağalarının, bir də ustanın üzünə baxdılar. Gözətçilərin başçısı xoruzlanaraq soruşdu:

-Oğradığın pulları harda gizlətdin?

-Mən pul oğurlamadım.

-Boynuna al, budur quzunun dərisi dükanından çıxdı.

-Axı kim qoydu?

-Bilmirəm.

Qoca Əli uzun-uzadı danışmadı. Gözətçilərin tapdığı bütün dəllillər əleyhinə çıxırıldı. Budaq Bəyin yeni satdığı beş yüz qoyunun pulu da süd kombinantından oğurlanmışdı. İki güclü oğru, gözətçi çobanın əl-qolunu möhkəm bağlamışdılar. Sonra canını çıxarana qədər döymüşdülər, hətta işgəncə üçün bir qolunu da qırmışdılar. Ertəsi gün hakimin önündə bu çoban oğrunun birinin Qoca Əliyə bənzədiyini söylədi. Həmin gecə dükana gec gəlməsi, dərinin dükanda, pul kisələrindən birinin qapısının önündə tapılması Qoca Əlinin günahlandırılmasına əsas oldu. Üstəlik hardan gəldiyi, haralı olduğu da bəlli deyildi.

Sol qolunun kəsilməsinə qərar verildi.

Qoca Əli bu qərarı eşitdikdə ömründə ilk dəfə saraldı. Dodaqlarını dişlədi. Qərara boyun əyməkdən başqa çarəsi yox idi... Səndələyərək ayağa qalxdı. Hökmələ:

- Qolumu yox, başımı kəsin! –söylədi.

- Bu, onun ömründə ilk diləyiyydi. Amma yaşlı hakim haqqın tərəfini verən deyildi.

- Xeyir, oğlum, - dedi, - sən adam öldürmədin ki. Əgər çobanı öldürsəydin, o zaman başın gedərdi. Cəza günaha görədir. Sən yalnız ogruluq etdin. Qolun kəsiləcək. Haqq belə tələb edir. Qanunların kəsdiyi yer ağramaz...

Qoca Əlinin qolu başından çox dəyərliydi. Polada “suyu” bu iki qoluya verir, bu iki əliylə sərhəddə döyüşən minlərlə qaziyə polad qalxanları qıran, ağır zirehləri yırtan, dəmir dəbilqələri ikiyə bölən tük kimi nazik qılıncalar düzəldir, qiymət üçün deyil, sənətinin eşqinə çalışırıdı.

Onu ağanın qapısı ağızındaki gözətçilərin otağına saldılar. Cəzanın veriləcəyi günü burda gözləyir, səsini çıxarmır, çolaq olunca zindanın başında çəkic vurmayıcağıını düşünərək Tanrısı Ölən inancı bir kişinin keçirdiyi hissləri yaşayırıdı. Qolunun pulunu verəcək beş quruşu da yox idi... İndiyədək pula görə işləməmişdi.

Bütün kənd camaatı Qoca Əli kimi bir ustanın qolunun kəsiləcəyinə acıdı. Bu qədər yaraşıqlı, mərd, çalışqan, güclü, gözəl bir adamın Ölənə qədər şikəst sürünməsinə ən duyğusuz ürəklər belə tab gətirə bilmirdi. Budur, hamı onu sevirdi.

Sipahilər onlara çox ucuz qılınc döyən bu adamı xilas etmək üçün məsləhətləşdirilər. Kəndin ən imkanlısı sayılan Hacı Məhmədgilə getdilər; bu adam Harun qədər mal sahibi olduğu halda son dərəcə xəsis idi. Hələ də kəndin bazar yerində kiçik bir dükanda qəssablıq edirdi. Düşündü, daşındı; naz etdi. Üzünü turşutdu. Başını əydi, amma sipahiləri də razı salmaq lazımdı.

-Əgər siz istəyirsiniz, - dedi, - mən qan pulunu verərəm. Amma bir şərtim var.

-Nədir? -deyə soruştular.

-Gedin özündən soruşun. Əgər mən ölüncəyə qədər mənə pul almadan xidmətçilik, kargərlik etməyə razılaşarsa...

-Yaxşı, yaxşı...

Süvarilər ağa qapısına qaçırlar. Hacı qəssabın təklifini Qoca Əliyə söylədilər. O öncə qəssablığı bacarmadığını bildirdi. Təklifi qəbul etmək istəmirdi. Süvarilər:

-Sən də! Qəsablıq işdirmi? O qədər döyüş gördün. Qılınc çaldın, əl-ayağı bağlı qoyunu yerə uzadıb kəsə bilməzsənmi? - deyə bəhanəsini kəsdilər. "Qula qu olmaq", ölümlü dünyada "birinə könül borcu hiss etmək" acıların ən böyüyüdü.

O hələ çox gənckən vəzir əmisinin himayəsində yaşamaq istəməmiş, könül borcu altında qalmamaq üçün ailə ocağından qaçmış, qurbət ellərə getmişdi. İndi kor taleyi onu gör kimə kölə edəcəkdi? Süvarilər:

-Hacının yaşı yetmişи aşıb... Əslində bundn sonra daha nə qədər yaşayar ki... O ölündən sonra yenə azad olar, bizə qılınc düzəldərsən. Haydi, düşünmə usta, düşünmə! -deyirdilər.

Hacı qəssab kəsiləcək qolun qan pulsunu hakimə saydığı gün Qoca Əlini arxasında salıb, dükanına gətirdi. Bu adam çox vasvası, hövsələsiz, olduqca dözülməz biri idi. Dayanmadan dırdır dırıldıyır. Simicliyindən indiyə qədər özünə bir xidmətçi, bir şagird tutmamışdı. Qoca Əlini əlinə keçirən andaca dükanın küncündə özünə bir yer düzəltti. Üstünə bir döşəkçə qoydu. Keçib orda oturdu. Hər şeyi ona gördürməyə başladı. Hər şeyi... Səhər namazından beş saat öncə kənndən iki saatlıq məsafədəki ağıldan satılışı qoyunları ona gətirdir, ona kəsdirir, ona soydurur, ona doğratdırır, ona da satdırır... ta axşama qədər dayanmadan buyururdu. Zavalliya yedirdiyi, içirdiyi yalnız bugda şorbasıydı. Bəzən öz qabağından qalanları itə atılmış kimi onun önünə atardı. Gecələr dükanı başdan-ayağa yuduzdurur, yuxuya getməzdən qabaq onu sabahkı gün üçün qoyun

gətirmək üçün ağıla yollayırdı. Odununu meşədən ona gətizdirir, suyu ona daşıdır, hər işi, hər işini ona gördürürdü. Hətta evinin bağçasındaki quyunu belə ona təmizlətdi.

Qoca Əli hər gün bugda şorbası yeyib bu qədər sıxıntıya illərlə sinə gələrdi, amma Hacı qəssabın ikidə-bir:

-Ulan Əli!.. Qolunun qan pulusun mən verdim. Yoxsa çolaq qalacaqdın!.. - deyə etdiyi yaxşılığı gözə soxmasına dözə bilmirdi. Bir gün, iki gün, üç gün dişlərini sıxdı. Durmadan çalışdı. Gecə yatmadı, gündüz iş dalınca qaçıdı. Ağasının qarşısında əl-əl üstə durdu. Yenə də:

- Qolunun qan pulusun mən verdim. -İndi çolaq qalacaqdın ha...Mənim sayəmdə qolun var. - Hacı qəssabın bu sözləri dilində adət kimi "afərin" sözünün yerini tutmuşdu. Hər buyruğu yerinə yetəndən sonra çal saqqalı, çirkin, siska üzünü turşudaraq, mavi çuxura düşmüş gözləriylə onu təpədən dırnağa qədər süzər, "ağlında saxla, mənim dustağımsan!" deyirmiş kimi verdiyi qan pulunu ona xatırladırdı. Qoca Əli susar, ürəyinin parçalandığını, köksünə iliq bir şeyin yayıldığını, kilidlənən çənəsinin şaqqıldıdaglığını, gicgahlarının atdığını duyardı. Gecələr yata bilmir, gündüz işləyərkən, ağıla gedib gələrkən, sallaqxanada qoyunları kəsərkən, müştəriyə ət çəkərkən " nə edəcəm, nə edəcəm?"- deyə düşünür, heç bir qərara gələ bilmirdi. Dünyada kimsəyə möhtac olmayıb, aza qane olub qururla ömür sürərkən başına gələn bu bəla nədi?

Qaçmağı namusuna sığışdırırmırıdı. Bax, o zaman həqiqətən ogruluq etmiş olacaqdı. Amma bu hərifin ikidə bir etdiyini başa qaxmasına dayanmaq ölüməndən çox acı, ölüməndən daha çox ağır idi...

Hacı qəssaba kölə olduğu tam bir həftə olmuşdu. Cümə günü idi. Yenə erkəndən ağıla getmiş, qoyunları gətirmiş, salaqxanada kəsmib, dükandakı qarmaqlardan asmışdı. Dəzgahın solundakı böyük, yağlı qara daşda dəhrələri

itiləyir, yenə “nə edəcəm, nə edəcəm?” - deyə düşünür, dodaqlarını dışləyirdi. Hələ ağası gəlməmişdi. Dəhrələri bitirəndən sonra böyük bıçaqları itiləməyə başladı.

“Nə edəcəm, nə edəcəm?” - deyə elə fikirə getmişdi ki, qəssabın gəldiyini hiss etmədi. Qəflətən xeyirsizin gur səsi ürəyini ağızına gətirdi.

-Nə edirsən e?...

Döndü. Ağa yerində oturmuş, çubuğunu tustulədirdi:

-Bıçaqları itiləyirəm - dedi.

-Hey, tənbəl, miskin, hey!... Səhərdən bəri nə etmisən?

Qoca Əli dinmədi. Qapaqları çürümüş bu kiçik, bu xain, bu ilan gözlərə gözünü qırpmadan baxdı. Qoca gozləmədiyi bu acı baxışdan əsəbləşdi.

-Nə baxırsan?

-....

Qoca Əli susurr, bir həftə içində bəlkə beşillik işi istirahət etmədən gördüyü halda, onu yenə “tənbəl, miskin” deyə təhqir edən bu acıdıl insanı əzici bir baxışla süzdü. Yeni də sanki ürəyi parçalanmış kimi olur, köksünə isti bir şey yayılır, çənəsi kilidlənir, gicgahları zonquldayırdı. Bir anda bu titrəmə durdu. Qoca Əlinin gözləri açıldı. Bir həftə ərzində buna necə dözmüşdü? Təəccübləndi. Hacı qəssab çobuğu yanına atdı. Xidmətçisinin bu ağır baxışından qurtulmağa cəhd edərək boş-boş deyindi:

-Qolunun qan pulsunu mənim verdiyimi unudursan, deyəsən! Mən olmasaydım indi çolaq qalacaqdın.

Qoca Əli yenə cavab vermədi. Acı-acı gülümsədi. Qızardı. Sonra birdən saraldı. Sürətlə döndü. Itilədiyi dəhrələrin ən böyüünü götürdü. Sarılmış qolunu

hündür qıyma kötüyünün üstünə qoydu. Qaldırıldı, ağır dərhəni elə endirdi ki... O anda qopan qolunu tutdu. Gördüyü mənzərənin ürpəncliyindən bayırqa qaçan Hacı qəssabın öünüə tullayaraq:

-Al görüm, bu qan pulsunu verdiyin şeyi! - deyə qışqırdı. Sonra köynəyinin qolsuz yerində sıx bir düyü vurdu. Dükkanından çıxdı.

Onun bir zamanlar gəldiyi yer kimi, indi də getdiyi yeri də kənddə heç kim öyrənə bilmədi.

Sadiq Yəmni

QƏDİM İSTANBUL MUZEYİ

Bir nağılı poçt qutusuna atdim. Sonra qutunu tərsinə çevirib raketlə göyə qalxdım və ətrafıma nəzər saldım. Ən parlaq ulduzlardan biri mənə göz qırkırdı. Bir qurd dəliyindən keçib onun yanına yetişdim. Nədəndir ki, kainatda yerləşən belə uzaq bir yer mənə bu qədər tanış gəlir? Elə nəfəs alıram ki, sanki dünyaya yenidən gəlirəm.

«Digər sahil hekayələri» - Yazı Meyym

-Bir şeymi oldu?

Qara saçlı gənj qadının sol tərəfindən arxasında yerləşən nəhəng sarı ballon göyün yarısını tutmuşdu. Günəş arxasında qaldığı üçün kölgəsi qorxunj idi.

-Yaxşısanmı?

Ağzımdan bir kəlmə belə çıxarası halda deyiləm. Nitqim tutulmuşdu. Qəfldən düşüñjələrimin önündən çəkilən pərdəylə sanki yepye ni bir zehnə sahib olmuşdum.

-Sən yaxşısanmı?

Tam olaraq nə baş verdiyini anlamırdım. Hüjumdu. Özümü bir kosmos stansiyasında gördüm. Bir fəza planetindəydim. Yanımda iki qadınla bərabər, beş-altı nəfər də vardı. Hamımız astronavt geyimindəydik. Papağın şəffaf şüşəsinin arxasından yorğun üzlərimiz nəşə və xoşbəxtliklə işildiyirdi. Büyük

bir işin öhdəsindən gəlmışdı. Gənəş sistemindəki bir planetə ilk dəfə insan ayağı dəymışdı. Dünyanın ən yeni qəhrəmanlarıydıq.

-Bajardıq, uşaqlar.

Bunu deyən saçı şabalıd rəngli qadın astronavtdı. Adı Manuella, yox, Manadır. Əslən meksikalı olan qadın astronavtdı. Kapitan köməkçisidi. 39 yaşında və subay idi. Bu, dəfələrlə təkrarlamasına baxmayaraq, hər tələffüz ediləndə daxilimdə sevinj yaranan bir kəlmədi. Büyük bir əngəli adlamış və ölümündən tük kimi sıyrılmışdıq. İndisə önmüzdə bizi böyük həyəjan və sevgiyə bağına basmaq üçün gözləyən bir dünya vardi. Ailələr, dostlar, şöhrət və sərvət. Həyat yoldaşımı, üç yaşında qoyub gəldiyim qızımı düşündüm. Qızım indi altı yaşındaydı. Atası kosmosda nəhəng mühərrikli bir konservə tənəkəsi içində ömrünün üç ilini keçirmişdi. Sevinjim tərifə sığmayajaq dərəjədəydi. Bir azdan iki həftəlik karantin üçün orbitdəki bir stansiyaya göndəriləjəkdik. Təmir işləri, demək olar ki, tamamlanmışdı. Daha geniş və xüsusilə də fərqli mənzərəsi olan yerlərə duyduğum həsrət yer qabığında bir çatlaqdan yüksələn maqma kimiydi.

-İndi nejə?

O sarı top yenidən adı ölçülərinə qayıtmışdı. Terrasda arxa masada oturan gənj jütlük piçiltıyla bir şey haqqında mübahisə edirdi. Qısa saçlı, sarışın kişi qadının əlindən tutmuşdu. Qumral qadını arxadan gördüm. Əzalarını göstərən zeytun rəngli dar bir köynək geymişdi. Önə əyilmişdi. Başının vəziyyətindən hiss edirdim ki, bu saat ağlayajaq. Onların yanındakı masa boş idi. Başımı sola çevirdim. İçəridəki masalardan bəziləri dolu idi. Qara paltolu, ağ köynəkli, bənövşəyi rəngdə cilet geymiş qarson qapının ağızında durmuşdu. Heç kim heç nə sifariş vermədiyi üçün düşünjələrə dalmışdı. Yaşlı iyirmiyə yaxın olardı. Adını xatırlamadığım bir futbolçuya bənzəyirdi.

-Keçdi, elə deyilmə?

«Keçdi» kəlməsi sanki bir əmr kimi səsləndi və mən özümü kosmos gəmisində hiss etdim. Hafizəm dumanlıydı.

Koyaanisqatsi. Koyaanisqatsiyə nə oldu? Yoldaşlarım. Həyat yoldaşım və qızım... Sən kimsən? Bura... Hafizəm niyə tutqundu?

Mavi, kobalt rəngli köynək geymiş, qara saçlı gənj qadının üzündəki əndişənin yerində bir növ tərəddüd yarandı. Gözlərində anlayış zərrələri qaynaşırdı. İnjə dodaqlar, azajıq əyri bir burun və iri qara gözlər. Gözəl deyildi, anjaq suyuşırın idi.

-Nəyi bilmək istəyirsən?

-Sən kimsən?

Qadının üzündəki tərəddüd çəkildi. Sanki bir hakimə çevrilmişdi. «Adın Doğan Başaturadır – dedi. - Bu kənddə doğulmusan. Marsa yollanan Koyaanisqatsi adlı gəmidəydin. Mütəxəssis kimi. Sonra bir problem çıxdı... Səfərinin son həftəsində yerlə bağlantıınız kəsildi. Sonra... Gözlənilmədən gəldin. Bu anda bunlardan nəyi xatırlaya bilirsən?»

Dörd gün ərzində yerlə əlaqəni qura bilməmişdik. Dönmək vaxtıydı. Marsa endik. Mən əsas gəmidəki heyətdəydim. Sonra dönəmək vaxtı gələndə...

Çəkilən əziyyətlərin təfərrüati beynimə doldu. Pozulan və təmirə ehtiyajı olan jihazlar bizi həyatımızdan bezdirmişdi. Bir neçə dəfə o dünyadan dönmüşdük. Mars qeydləri silinmişdi. O anlara aid görüntülər də beynimdə qalmamışdı. Marsı düşünəndə gördüğüm Mars filimlərindəki səhnələr yadına düşürdü. Sanki dadsız bir şey hiss edirdim. Həqiqətdən qaçmaq olmur.

-Hafizəmdə ... Nə oldu? Daha əvvəl adınız nəydi?

-Serpil. Litsey yoldaşınam.

Hər şey çox sürətlə baş vermişdi. Jürbəjür majəralar yaşamış və evlənmişdim. İndi altı yaşına az qalmış bir qızımvardı.

- Sən o deyilsən - dedim. Çünkü qızı ən azı on beş il idi ki, heç görməmişdim. Tək bir dəfə uzaqdan ötəri görmüşdüm. Əslində aramızdakı münasibət də çox qısa sürmüşdü.

Gənj qadın gülümsədi: - Mənəm.

-Hər şeyi izah edəjəksənmi?

-Bir şey də içəkmi? Yaşıl çay?

-Yaxşı.

Qadın qarsona işarə etdi. Dəliqanlı başıyla təsdiqləyərək içəri geçdi.

-Bu an hardayıq, Doğan?

Çiyinlərimi silkələdim və: - Kadıköydəyik - dedim, - «Dəniz ulduzu» kafesində.

-Neçənji ildi?

-2024-jü ilin sentyabr ayı.

-Mars səfəri nə vaxt başlamışdı?

-2021-ji ildə. Unudulmaz bir ildir həyatımda.

-Bizim üçün də elə oldu.

Gənj qadın susduqda sükütu soyuq bir ruzgar əvəz etdi. Ağlımdan keçən fikirdən qorxmağa başlamışdım.

2021-ci il, doğrudur. Yola çıxdığınız ilin 2 iyundan iki ay sonra yerlə əlaqəniz kəsildi, amma bu 4 gün sürmədi. Tam 143 il sonra geri döndüz.

-Yəni?

-Marsa enə bilmədiz və indissə 2165-ci ildəyik.

Düşdüğüm şok vəziyyəti həddən ağırdı. Filmlərdə və hekayələrdəki bu jür xəbərlərə, dunyada baş verən qeyri-adi hadisələrə heç vaxt inanmirdim. İndiki həqiqətsə bir başqaydı. Soyuqdu. İnanılmaz bir təbii hadisəydi.

-Evliydin və səfərə çıxanda üç yaşında bir qızın vardı. Qızın xoşbəxt və uzun ömür sürdü; bundan 51 il onjə 96 yaşında vəfat etdi. Uşağı da olmadı. Köhnə deyimlə, yoldaşın ondan çox əvvəl getdi.

Mat-məəttəl qadına baxırdım, o, sözünə davam edirdi. «Səni qəfildən qapımızda görəndə adı qaydada olduğu kimi yad bir dərviş olduğunu düşündük. Kəşfiyyat gəmimiz sizin gəmini müəyyənləşdirib bizə bilidirəndə vəziyyətlə tanış olduq. Səkkiz astronavtdan sadəjə ikisi sağ idi. Sən və Mana deyilən meksikalı qadın. Gəminizi kosmosda məhv etməyi qərara aldıq. Çünkü bir qurd dəliyindən keçib kim bilir haralara getmiş və geri dönmüşdüz. Yoxsa bu qədər vaxtda eyni yaşda və sağ qalmazsınız. Düşmən tərəfdən bizə açılan qapının açarı ola bilərdiniz. Sizləri yer üzünə gətirmək məsələsini Birləşmiş Dünya Təhlükəsizlik Şurası səsə qoydu. Exobioloqlar da bunun əleyhinə idi. Kosmosdan bizə öldürüjü virus daşımaq ehtimalınız vardı. Bundan sonra 12-14 il yaşamağınızı qərar verdilər. Bu bir növ vəfa borju sayla bilər. Gəmini məhv etdik. Sizləri yer üzünə gətirdik. 143 illik alın yazısı sizin üçün çox uzun bir vaxtdı. Dünya inanılmaz dərəjədə dəyişdi. Sənin üçün burda uyğun bir yer tapdıq və şərait yaratdıq».

-Bu... Yəni burası uyğunlaşdırılmış bir yerdi?

Gənj qadın gülümsədi. Baxışlarında səmimilik və mərhəmət vardı.

- Dünyada artıq beton yığınlarının içində sıxışmış basabas həyat yoxdu. Robot istehsalını robotlara həvalə etdik. Bütün elektronik və mexanik nizamlanmaları da həmçinin. İş həyatı, tijarət, iqtisadiyyat, kənd təsərrüfatı, texnologiya deyilən anlayış da çox dəyişdi. Buna uyğunlaşmağınız mümkün deyil. İnsan qəlibindən çox daşdı, Doğan bəy. Bu daşma, inkişaf kosmosda o qədər də çox əksini tapmadı. Yer üzünü fərqli metodlarla təjrübəyə başladıq.

İnsanlar, ilk dəfə olaraq, davamlı bir rahatlıq və təhlükəsizlik şəraitindədir. Qədim ailə qruplarına bənzəyən ailələr qurulur və yeniləşir. Heç kim aj və nəzarətdən kənar qalmır. Artıq həbisxana deyilən bir qurum da yoxdur, çünki günah da yoxdu. Kosmosu fəth etmək arzusu da zəiflədi. Bəzən kiçik qruplar çıxıb bu məsələni qaldırır, amma ümumi vəziyyət dəyişib. Günəş sistemini koloniyalasdırıq. Daha bundan o tərəfə başqa şeylər o qədər də çox marağımızı çəkmir. Sadəjə marcinal qruplar, çox xərjlərlə kainatın sırlarını açır. Bu ana qədər heç biri bir başqa zəkayla təmas qura bilmədi. Məsafələr hələ ki, çox uzaqdı. Sizi udan qurd dəliyi də bir daha görünmədi.

Ətrafıma nəzər yetirdim. Qulaqlarım uguldayırdı. Daha bura İstanbul deyilmi?

Qarson çayları gətirdikdə qadın gülümsədi və təşəkkür etdi. Sonra çay finjanını içinə bir dördkunj qənd atdı. Qaşıqla qarışdırıldı.

- Artıq nə İstanbul, nə Nyu-York, nə də Şanxay var. Kiçik şəhərlərin hamısı yeni şəraitə uyğunlaşdırıldı. Dünyada 21 qədim metropol muzey olaraq qorundu. O qədər də rəvaj olan muzeylər deyildir, onu söyləyim. Çünki insanların beyni dəyişinjə hissləri də güyləndi. Qədimdən qalanlar şeylərdən rahatsız olanların da sayı artdı. Getdikjə ziyarətçisi azalan yerlər oldu.

Beşiktaş limanına təlaşla yürürən insanlara, dənizdə bərq vuran işıqlara və bir smit parçası qapmaq üçün hazır duran qağayılara baxdım.

-Bəs bu insanlar?

Qadın çayından bir qurtum aldı:

- Muzeylər keçmişin aynasıdır.

-Bu insanlar... Yaxşı, onda sən, bu arxa masada oturanlar, nejəsiz?

-Əlimi tut.

Dediyini etdim. Qadının əli istisi, yumşaqlığı, rəngi, hər şeyiylə normal bir insan əliydi.

-Çayınızdan bir udum için.

Dediyini etdim. Şəkər atmağı unutduğum üçün bir az şitdi, amma bildiyim, tanışığım yaşıl çayı.

-Bir fərq hiss edə bildinmi? Yəni çox uğurlu bir kəşfdi?

-Elə bir şey artıq yoxdu. Bunlar hekayələrdə və qədim filmlərdə qaldı. Zehnlərimiz yeniləşdikjə və texnoloci sıçramalara yiyələninjə ətrafımızdakı şəraiti süni şəkildə interaktivləşdirdik. Buna görə də eyni anda eyni bir yerdə uzun müddət oturmağımıza gərək də qalmadı. jədvəl və pərgarla jızilan vahiməli düzənliliklər də bitdi. Amorf quruluş əsas mövzu oldu. Artıq eyni anda istədiyin yerdə olmaq mümkündü. Nə bir ehtiyaj, nə də bir sığıntı qaldı. Tənhalıq sadəjə lügətdə mövjud olan bir kəlmədir. Stress, depressiya, paranoja və Koyaanisqatsi də eləjə. Hopi dilində çılgın həyat, mürəkkəb həyat, qeyri-taraz həyat, dağılmış həyat mənasına gəlir bu həyat, elə deyilmi? Bütün bunlar keçmişdə qaldı. Yeni ailələr, əqrabalıqlar quruldu. Hər şey həqiqətdir. Bu gördüğün qağayılar, dəniz suyunun dadı, bu qarson, mən, hamımız həqiqətik. O və 1-lərlə bir əlaqəmiz yoxdu.

Qadının söylədiklərinin kəlmə-kəlmə doğru olduğunu hiss edirdim. Bəs nədən rahatsızam?

-Beynin bizdən fərqlidi, bu anda danışığımızda 8000 yeni fel var. Bir zamanlar əlli feldən istifadə edənlərə intellektual deyildiyini xatırla. Dillər dəyişikliyə ugradı. Jihazdan istifadə adı hala çevrildi. Beyinlərin hipokamp hissəsi çox dəyişdi. Qırrımları inanılmaz artdı. Elm doğulduğun andan ölümə qədər yeniləşən bir sistemin mərkəzində yaşayır. Məharət kölgələrinin köməyi ilə bunlarla uyum saxlayırıq. Küçələr qədimdəki kimi bir-birinə digər küçələrin vasitəsiylə bağlanmır. Saysız keçidlər, daşıyıcı meydanlar var.

Bunların içindəyik. Hər şey molekul-molekul hesablanır. Eşq və jinslərarası münasibətlər də həmçinin. Bunların kriteriyaları da çox dəyişdi.

-Yəni molekullar məhəbbətimi?

-Eynən elə. Yeməklər, içməklər, daxili orqanlarımızın ifrazı filan da dəyişdi. Və maddiyatı yenidən qaydaya salınmış bir mədəniyyətə sahibik. Teorik riyaziyyatı öyrənmə yaşı üçdən başlayır. Maqnetik sahə problemi də dəyişdi. Beynimiz və bədənimiz bu sahələrə uyğunlaşdı. Bir zamanlar yüksək səviyyəli bir elm adamı, iki universitet bitirmiş, səhhəti çox yaxşı olan biri, həmçinin neçə min insanın içindən Mars missiyası üçün seçilən sənin özün belə bu şəraitə uyğunlaşajaq halda deyilsən. Daha... Daha saatlarla izah edə bilərəm, Doğan. Səni uyğunlaşdırmaq üçün çox səy göstərdik. Olmur. Bu, son test idi. Alınmır, bu yaddaşı zəyif bir bilgisayara ən yeni proqramların yüklənməməsi kimi bir şeydir. Təəssüf ki, aramıza qatılman mümkün deyil. Buna görə də yeni bir əmr aldıq.

Qadının üzünə baxa-baxa qaldım. Qəlbim həyəjanla vurmağa başladı. Görəsən, zibilliyyəmi atılaqaqdım?

-Burada, bu şəhər 184 il önjə dünyaya gözünü açdığını yerdi, Qədim İstanbul Muzeyində qalajaqsan. On beş milyon insanla birlikdə. Metrolar, taksilər, avtobuslar, otellər, restoranlar, xəstəxanalar və hər şeydən istifadə olunur. Sənə aylıq 3022 lirə maaş kəsilejək. Birinci sinif sosial sığortan, sıfır kilometrə bir maşının və yaşamağın üçün bir evin olajaq. Yerini və əşyalarını özün seçə bilərsən. Buna görə sənə xüsusi olaraq pul mükafatı da veriləjək. Maşınlara diqqət et, səni əzə bilərlər. Biri yumruğunu endirsə, burnun yastışaşaq. Yeməyinə, içməyinə diqqət et. Hər şey həqiqətdi. Mən də burda olajağam. Bir şey də var. O gördüğün filmləri də unut. Bura reallıqdır. Şəhər sərhədsizdir. Heç bir zaman reallıqdan xarijə daşmayajaqsan.

Qadın bunu deyərkən paltosunun jibindən çıxardığı bir kartı mənə uzatdı.

-Telefon açarsan, sənə baş çəkməyə gələrəm. Həyatımda ilk öpüşdүüm kişisən.

Kartdakı adı үjadan oxudum: Serpil Jandan. Şirkət müşaviri.

Daxilimdən «sən o qız deyilsən» söyləmək keçdi, amma bezmiş halda üzünə baxdım.

- Yəni muzey gözətçisi olajam?

Qadın gülümsədi: - Düşünürəm, sayəndə muzeyə maraq artajaq. Bir şey də söyləyim... Sənə xoşuna gələjək bir sürprizim var: Mana. Bir-iki dəqiqə ərzində bura gələjək. O da eyni vəziyyətdədir. Tək qalmayajaqsan. Həm də ətrafinizda milyonlarla janlı var.

Gənj qadın qalxdı. Orta boylu, mütənasib vüjudlu gənj bir qadın idi. Jəmi otuz yaşındaydı və Serpilə inanılmaz dərəjədə bənzəyirdi. Çantasını açdı. Krem rəngli qalın bir zərf çıxarıb mənə uzatdı:

- Bir otelə yerləş. Özünə ev axtar, bəzə. Düşünürəm, Mana bərabər qalmaq təklifinə etiraz etməyəjək. Çünkü qədim Nyu Mexiko Muzeyində yalnız qalmaqdansa, burada olmayı üstün tutdu. Kişilər yer seçmək mövzusunda daha israrçı olduqları üçün sənə o tərəfə getməyi məsləhət bilmədik. Qadın burada turist sayılır. Ona uyğun da davranış.

Sepril mənə dostjasına sarıldı. Bədəninin hərarəti tanış qadınlardan fərqlənmirdi. Təninin qoxusu, parfümeriyası da eləjə.

-Sağlıqla qal, Doğan. Bəlkə yenə də görüşürük.

-Yaxşı yol, Sepril.

Gənj qadın qollarını yelləyərək gülümsədi və sol gözünü qırparaq çıxıb getdi. O qapıdan çıxdıqdan bir neçə saniyə sonra içəriyə Mana daxil oldu. Əynində ala-bula zərif bir yay paltarı vardı. Şabalıd rəngli uzun saçları,

kirşansız qarabuğdayı üzü çox xoş görünürdü. Gəmidəki geyim-gejimindən çox fərqliyidi. Qısa dabanlı ağ ayaqqabılıarı ona çox yaraşırdı.

Qadın ətrafa baxdı. Məni gördükdə sevinjlə əl yellədi və mənə tərəf qaçdı.

Ayağa qalxıb onu qarşılamağa hazırlasdım.

-Doğan, səni gördüyüümə nə qədər sevindiyimi bilməzsən.

-Mən də elə, Mana.

Qadın mənə bərk-bərk sarıldığda mən də eyni şəkildə davrandım. Parfümeriyasının ətri başımı fırladırdı. İnsanlarla birlikdə havaya yüksələn nəhəng sarı ballona baxıb içimi çekdim. İki qadından hansının real olduğunu heç bir zaman bilməyəjəyimi düşünürdüm.

Dekabr, 2009. Amsterdam

MƏKTUBLARIN YAZILDIĞI YER

İlk məktubunun gəldiyi gündən altmış il keçdi. Beş quruşluq pulla şəhər daxilindən yollanmışdı. Təəjjübüm birə-beş artmışdı. Çünkü məktub ən gizli düşüñjələrimi, heç kimə söyləmədiyim məsələləri, bir neçə dəyərsiz sirrimi bilən birisi tərəfindən yazılmışdı. Sanki mən yazmışdım. Məndən və özündən «biz» deyə söz açırdı. O vaxtdan indiyədək tam 114 məktub yolladı. Birjə dəfə də mənə «sən», ya da «siz» deyə müraciət etmədi. Adımı heç yazmadı, öz adını da. İmza-zad da atmadı.

İlk məktub Beşikdaş poçtundan yolanmışdı. O zamanlar Qurtuluşda, Sopalı Hüsnü küçəsində yaşayırırdıq. Səkkiz yaşındaydım. Oxumağı, yazmayı yeni öyrənirdim. Anam «sənə bir məktub gəldi» deyəndə çəşmişdim. 1948-ci il idi. Hətta atama belə ayda bir məktub gələrdi, ya da heç gəlməzdi. Zərfin üstündə «Ziya Antepli», yəni mənim adım yazılmışdı. Anam mənə görə çox nigarən olmuşdu. Kənardan zərfi açmağımı səbrsizliklə izləyirdi.

*Biz artıq Fuad və Əminə ilə danışmayaq. Bir az kiüsək. Yalan söylədilər.
Sinifdəki vazı biz sindirmamışıq. Bir də artıq Sarı kürəjik almayaq. Uğursuzluq
gətirir. Mavilər və tünd göylər daha münasibdir. Jümə ertəsi günü Ədhəm
əmimiz gələjək. Bizə şokolad gətirəjək. Avtomobilinə minib gəzəjəyik.*

Dondurmadan qarnımız ağrıyajaq, amma çox yox.

O vaxtlar evimizdə telefon yox idi. Ədhəm əmimin gələjəyini hətta anam belə bilmirdi. Məktəbdəki vaz məsələsini də ona söyləməmişdim. Zərfin üstündəki pul nişanı saxta deyildi. Möhür də həmçinin. Jümə ertəsi günü Ədhəm əmim, yoldaşı və yaşıdım olan uşaqlarıyla birlikdə bizə gəldikdə çox təəjjüblənmişdik. Məktubu Ədhəm əmim göndərə bilməzdi. Çünkü Bursada yaşayırırdı. Nə Fuadı, Əminəni, nə də uğursuzluq rəmzi olan sarı kürəjik məsələsini bilirdi. Çox dondurma yeməkdən ötrü qarnımın ağrıyajağını da...

sonradan anamla saatlarla bu mövzu ətrafında danışmış, amma bir qərara gələ bilməmişdik. Məktublar fasılələrlə bugünə qədər davam etdi. Əvvəl atam, sonra anam dünyadan köçdülər. Maşın mühəndisi oldum. Bir firmada iş tapdım. Evləndim. Bir oğlum oldu. O böyüdü. İndi Ottavada yaşayır. Evlidir, üç uşağı var. İki ildən bir mənə baş çəkməyə gəlir. Anası beş il əvvəl beyin qan sızmasından vəfat etdi. Qonaqlıqdaydı. Ən yaxın rəfiqəsi zəng edib xəbər vermişdi.

Artıq təqaüdçüyəm. Oğlum xariji ölkəyə gedib yerləşdikdən sonra Qurtuluşdakı bir müddət boş saxladığım ata evini satıb Səmrayla evləndikdə köçdürüümüz Afət dalanındakı bir mənzili satın aldım. Küçənin adı başqadı. Künjdə yerləşən Afətin evinə görə oranın sakinləri arasında adı Afət dalanıdır.

Bu mənzildə keçən il bir ay ara verməklə iki dəfə infarkt keçirdim, amma sağ qalmağı bajardım. İndi dərmanlarla, həkim nəzarəti altında və dostlarımla söhbət edərək yaşayıram.

Məktublar yeni adresimdə də məni tapdı. Yaxşıja seyrəkləşmişdi. Bu səhər hamısına yenidən baxdığını üçün bu qərara gəldim. Son beş ilin içində sadəjə altı məktub aldım. Sonunusu bu səhər gəldi. Artıq başqa məktub gəlməyəjək. Çünkü gizlənən sırlı-sehrli məktubçum məni görüşə dəvət edirdi.

Biri gün, yəni bazar günü gəl, məni bazarda tap. Nahar vaxtı, təxminən ikidə, filan. Hava azja yağışlı olajaq, amma çətir lazıム deyil. Başındakı şübhələri sil. Eləjə gəl. Gəl və məni gör artıq.

Nə qədər həyəjanlandığımı təsəvvür edə bilərsiz. Ömrüm boyu mənə məktub yollayan, beynimin ən dərin qatlarındakı düşüncələri bilən, yaxın gələjəkdən xəbərlər verən O İNSANI axır ki, görə biləjəkdir.

Onu tapmaq üçün nələr etdim, bir bilsəz. Önə anam, sonra yoldaşım mənə kömək etdilər. Məktublara əllə toxunmur, yazılanları oxumasayırlar, havalandığımı düşünərdilər. Məktubçu dostumun yaxın gələjək xəbərləri həmişə doğru çıxırı. Onlar da ən çox bu səbəbdən yazanın kim olduğunuyla

maraqlanırdılar və bu maraqla da dünyani tərk etdilər. Veteran olan atamın bu məsələyə münasibəti fərqli idi. - Bir-iki məktubu oxumadan jir at. Yenisi gəlməyəjək, görəjəksən- deyirdi. Üzdən etiraz etməyimə baxmayaraq, daxildən ona haqq qazandırırdım. Marağım maqnit, gələn məktublarsa dəmir tozlarıydı.

Məktubları yazanı tapmaq üçün bir ara poçtda işləyən bir dostumu təlimatlandırdım. O araşdırıcı, amma bir ip uju tapma bilmədim. O zamanlar poçta gələnləri izləyən kameralar yox idi. Səylərim bir nətijə vermədi.

Yazı üslubundan başı çıxan bir dostumdan ikimizin də yazılarını müqayisə etməyi xahiş etdim. Çünkü əl yazılarımız da bir az bənzəyirdi. O da L-ları imənim kimi əyri-üyrü yazırı. Dostum yazıların iki fərqli insana aid olduğunu qəti bildirdi. Hər ikimiz də xəyalçı, romantik idik. Amma o isə daha, qərarlıydı, əl yazısından bəlli idi ki, idarədə çalışır.

Məktub məsələsini anam, atam, oğlum və yoldaşım Səmradan başqa heç kimə söyləmədim. Açıq sübut olan pula yollanmış zərfləri, mənim yazımıdan fərqli əl yazısını göstərsəm də belə, bunu zarafat kimi başa düşəjəkdilər.

Bir də bu sırrı yaysayıdım, məktublar seyrələjəkdi. Bunun baş verməsini istəmirdim. Bu məktublar, yaxın gələjək xəbərləri, görülən işlərin başqa birisi tərəfindən təhlil olunması və s. bir növ mənə güj verirdi. Problemlərlə mübarizədə, sürətlə dəyişən dünyaya münasibətdə, uyğunlaşmaqdə büdrəmədən, əyilmədən, sinnədən olduğum kimi qalmağıma kömək olurdu. İnsan bəzən basabasın içində də özünü tənha hiss edir. Mənsə elə deyildim. Əllə tutulan kağızlar, üzərində tarixi yazılmış, möhürlənmiş zərflər şahiddir ki, mən elə deyildim.

Bundan bir neçə il önjə «Kimsə yaşamayan X hekayələri» adlı bir kitab oxumuşdum. Orda «Jütlük hadisəsi» adlı uzun hekayədə mənim vəziyyətimə bənzəyən bir əhvlat nəql olunurdu. Sonda tədqiqatçı qeyri-adi nətijələrə gəlirdi. Kitabın kim tərəfindən yazıldığıyla maraqlanmadım. Bunu google

vasitəsiylə etmək çox asan idi. Düşündüm, amma etmədim. Çünkü o zamanlarda xəyalıma belə şeylər gəlmirdi. Adi həyatlara müdaxilə də adı olur.

Jümə və jümə ertəsi günləri vaxtının çoxunu evdə keçirdim. Kitabxananı qaydaya saldım. Məktubları saxladığım mavi kobalt rəngli, kilidi olan metal qutunu gətirib yemək masasının üstünə qoymadım. Zərflərin gəlmə sırasına uyğun sıralanıb-sıralanmadığını yoxladım. Təsadüfən əlimə keçən məktubları oxudum. Uşaqkən aldıqlarım zərf bir uşaq tərəfindən yazılmışdı. Gənjlik məktublarında da gənjlik ruhu vardı. İndilərdə onun da yaşlandığını hiss edirəm. Mənim kimi xətti də dəyişib. Bəllidir ki, gözləri də yaxşı görmür.

Neçə ildir televizoru açmırəm. Bir ara televizoru açdım. Dünyanın mixi yazısı çıxmışdı. Üstümüzə çəkijlər enib qalxmaqdaydı. Dostlarımdan bəziləri zəng edib hal-xətrimi soruştular. Minnət edib, araya uzun mövzular atdım. Gejələr erkən yatıb dan yeri ağarmamış qalxaraq gəzintiyə çıxdım. Daxilimdə qövr edən səbrsizliyi ən yaxşı dost-tanış məjlislərində yatırı bildim, amma bu, o demək deyildi ki, məktubçumu düşünmürdüm. Jib telefonumun energisi bitsə də, doldurmadım. Evdə oturdum və çox sevdiyim kitablardan səhifələr oxumaqla başımı qatdım...

...Hava həqiqətən tutqundu. Hərdənbir axmaq çisən olur və çəkilib gedir. Aprelin əvvəli üçün hava sərindi. Ayaqlarım iradəmdən aslı olmayıaraq, sürətlə addımlayırmış. Bazara əlli metrə qədər yaxınlaşdım. Qəlbim bərk-bərk döyündürdü, bir neçə tanışla salamlaşdım. Köhnə dostum Səlami həyat yoldaşıyla səkidən keçirdi. Görməzliyə vurdum. Məni görmədilər. Məhəllə bazarına girdim. Basabas idi. Uşaqlıqdan bazara getməyi çox sevərəm, çox şey almadan boşuna dolaşmağı, torpaqdan çıxmış tərəvəzlərə toxunmağı. Və evə ayaqlarına qara su gətirmiş halda dönürdüm.

Bu dəfə isə vəziyyət fərqlidir. Nə qan kimi qıpçırmızı pomidorlar, nə də təzə-tər jəfərilər, nə də şirəli kiçik ciyələklər gözümə görünürdü. Məktubçumu nejə tanıya biləjəyimi düşünürəm. O, məni tanır. Hər halda, yanına gəlib

özünü təqdim edəjək. Nejə bir insandır görəsən, çox həyəjanlanıram. Qəlbim sürətlə döyünür.

Özümdən asılı deyil. Qeyri-adi qabiliyyətlərə malik bir adam olmalıdır. Bəlkə də ekstrasensdir. Düşünjələrimi oxuya bilir və gördüyüm işlərin ən kiçik detallarına vaqifdi. Anam və yoldaşım bu məktubları yazanın müqəddəs biri, Nəbi nəslindən biri ola biləjəyini dəfələrlə vurğuladılar. Şübhəsiz ki, aralarında bu barədə danışındılar. Belə qeyri-adi bir insan nədən mənim kimi adı birisini həmsöhbət seçsin. Hər kəs seçilmiş olmaq istəyər. Amma buna bir səbəb də olmalıdır. Bu səbəbi heç bir zaman tapma bilmədim. Heç bir xüsusiyyətim digər insanlardan fərqlənmirdi.

Adı bir maşın mühəndisiydim. 32 il eyni bir firmada işləyib təqaüdçü oldum. Oğlum 18 yaşında olarkən oxumaq üçün Kanadaya getdi və oranın sakini oldu. Atam, anam və yoldaşım ölüm körpüsündən keçidikdən sonra tənha qaldım. Allaha şükür ki, məni yadlarına salan dostlarımvardı və bu məktubları yazan da həmçinin.

- Ana, ana, bax. Bu əmidən iki nəfərdi.

Sarı şalvarlı, tünd göy pləşli, təqrübən beş yaşında qara-qıvrım saçlı uşağın əllə işaret etdiyi yerdəydi məktubu yazan. Əkiz deyildik. Mənə xeyli bənzədiyini söyləmək olardı. Orta boy, ağappaq, gur saçlı böyük bir baş, iri gözlər, dar çıyılər, boyuyla mütənasib uzun ayaqlar, qiyafətimiz də tam deyildi. Amma bir paralellik vardı. O, tünd göy, mən qara şalvardaydım. İkimiz də krem rəngində nazik pləş geymişdik. O, puljuqlu mavi, mən açıq-bənövşəyi köynək geymişdim. Ayaqqabılarımın modelləri fərqli olmaqla bərabər qaraydı. Uşağın anası ətrafına baxdı. Gözləriylə məni süzdü. Bənzərimi görənə oxşamırdı.

-Hani? Harda?

-Orda.

Qadın təkrar uşağın göstərdiyi yerə baxıb başını buladı. Görmürdü.

-Yaxşı! Sonra gördüyüümüz işi təkrarən görərik. Haydi, əlimizdəkiləri maşına aparaq.

Qadın və uşaq yanımızdan keçərkən uşaq başını çevirib mənə baxdı və gülümsədi. Daxilimdən bir səs uşağın mənə bənzər məktublar almasına az qaldığını söylədi. Onun məktubları hər halda elektron poçtla gələjəkdi.

-Könlünüzdən nə keçirsə, bu fağıra bir sadağa.

Elə bu anda sağımda uşaqlıq zamanlarında olduğu kimi çəpəki duran qara paltarlı, qara günəş eynəkli, sol qolundan sarı banderol asılmış diləncini görəndə o qədər də təəjüblənmədim. Bazarda bu gün şənlik vardı. Elə o an pul qabını açdım və onun əlində tutduğu sarı mis qutuya bir lirə atdım. Metal səthdəki jinqilti səsindən o, başını mənə tərəf çevirdi.

-Bir qapıda iki dilənci olmaz, amma iki qapı bir dilənciyə yaxşı görünür, bəyim. Allah sizdən qəni-qəni razı olsun.

Bu arada gözümün ujuyla plaşlı adamın çıxışa tərəf getdiyini görmüşdüm. Elə o andaja o tərəfə getdim, əvvəl qaçaraq yetişib danışmaq istəyirdim, amma addımlarımı yavaşdırıb onun addımlarının surətinə endirdim. Bu anı 60 il idi ki, gözləmişdim. Səbrsizliyə nə gərək vardı...

Birlikdə, mənim evimə tərəf yollandıq. Onun xəyal olmadığını görürdüm, gəlib keçənlər də onu görürdülər. Yeriyərkən digər adamların bədənlərinin içindən keçib getmirdi. Birdən sol ayağından əziyyət çəkdiyini hiss etdim. Azajıq axsayırdı.

Beləliklə Afət dalanına yetişdik. İndi nə baş verəjəkdi? Jibində mənim evimin aclarlarını da gəzdirə bilərdimi? Adam dalana dönmədi, yoluna davam etdi. Maraqla arxasınja yüyürdüm. Addımlarım, özümdən asılı olmayaraq, yenə sürətlənmişdi. Qəlbim elə döyüñürdü ki, sanki yerindən çıxajaq.

Başqa döngədə ağızım bir qarış açıq qaldı. Mənim yaşadığım Afət dalanına bənzər bir dalan da vardi. Tam eyni deyildi. Dönüb geri baxdım. Dayanmış maşınların sayı fərqliydi. Evlərin rəngi və yerdəki asfalta çəkilən yamaqlar, hətta başımı qaldırıb baxdıqda binaların çərçivələdiyi göy üzü də. Hər şey azajıq fərqli olmaqla bərabər, bənzəyiş də vardi. Binanın işləmələri də tam eyniydi.

İkinji Afət dalanındaki Afət binasının qapısı aralıydı. Zənglərə baxdım. 3-jü mərtəbənin zəng nömrəsi boş idi. Bizim binadakı nömrədəsə mənim adım yazılmışdı. Məktubcum yoxa çıxmışdı. Ayaqlarım, özümdən asılı olmayaraq, pilləkənlərə tərəf yön aldı. Üçüncü mərtəbəyə çatanda nəfəsim zorla çıxırdı.

Mənzilin qapısı mənim qapımla eyni idi, amma bayır tərəfdən qapının ağızına salınmış xalça fərqliydi. Açıq qəhvə rəngindəydi və həsirdən hörülmüşdü. Mən əsla elə ujuz və adı ləvazimatdan istifadə etməzdim.

Sağ əlim zəngin düyməsinə toxundu. Başına hava gəlmədiyinin, bütün bunların xəyal olmadığının reallığına vaxtından əvvəl çatmaq arzusundaydım. Huşum da özümdə deyildi, normal vəziyyətdə deyildim.

Qapını açan bir uşaq idi. Görünür,həmsöhbətimin nəvəsi idi.

-Mən... şey...

-Keç içəri, Ziya.

Beş-altı yaşlarındakı bir uşağı mənə «sən»lə, «mən»lə xitab etməsi qəribə idi, amma bunu düşünəsi vəziyyətdə deyildim. Eşikdən içəri keçdim. Mənim evimə çox bənzəyən, amma azajıq fərqlənən dəhlizdən keçdim. Qonaq otağından danışiq səsləri gəlirdi.

-Məni tanımadın, elə deyilmi, Ziya?

Dayanıb qısa şalvarlı, sinəsinə dondurma ləkəsi salmış, sarı köynəkli uşağa baxdım.

-Yaşar. Yaşar Mənli. İbtidai məktəbin 1-jı sinifində eyni jərgədə otururduq.

Təəjjüblə usağı baxdım. Yaşar o ilin sonlarında bir maşın qəzasında ölmüşdü. Saralmış məktəb fotolarında yan-yana şəkillərimiz var idi.

-Bu... Bu nə deməkdir, Yaşar?

Yaşar əlimdən tutdu və «gəl»- dedi.

Dəhlizin qapısını açdı. İçəri basabas idi. Qonaqlıqdımı... Birdən anamı, Səmranı, uzun boylu biriylə isti-isti danışan atamı gördüm. Başqaları da var idi. Aralarında bazarda gördüklərimdən bir nəfər də yox idi. Həmçinin otaqdakılar elə davranırdılar ki, mənim burda olduğumu sanki hiss etmirdilər.

Yaşar məni üstü tortlar, bulkalar, qutablarla dolu masaya tərəf apardı. Gözlərimi görünüşləri fərqli, eyni yaşda görünən anamdan, yoldaşimdən və atamdan çəkə bilmirdim. Xisən-xisən danışqlarını mənasını anlamadığım bir gurultu kimi dərk edirdim. Masada evdə məktubları saxladığım metal qutunun tam eyni dururdu.

-Aç qapağını.

Yaşar əlini məndən çekmişdi. Bir az titrəyən sağ əlimlə kobalt rənginə boyalı qutunun qapağını açdım. İçində düşündüyüm kimi məndəki məktubların kopyaları, ya da yazılmış və yollanmamış olanları yoxdu. Qutu boş idi. Dibi də çox tanış bir yerə pərçim olmuşdu. Bir küçə o yanda yerləşən evimin qonaq otağını gördüm. Oturajaqda oturmuşdum. Bazara getmək üçün geydiyim qiyafədə idim. Ayaqqabımı və pləşimi çıxarmamışdım. Başımın üstündə də məktubçum durmuşdu. Adamı profildən gördüm. Bənzərim idi, amma əkiz deyildik. Başım qəribə şəkildə sağa əyilmişdi. Yatmaq vəziyyəti deyildi. Birdən ayıldım. Sıfırınkı ölüm ildönümümü izləyirdim.

Jəsədim o evdəydi. Birdən evimin qapısını açarla açdığını anı, köksümdəki siziltini xatırladım. Bazardan dönmüş və infarkt keçirmişdim.

Yeni vəziyyətə düşməyim isə bu evdə qeyd olajaqdı: Məktubların yazıldığı
yerdə...

May, 2009

OZAN

Qədim zamanlarda Qadın adlı obada Qanaquş adlı bir nəfər yaşayırıdı. Onun başını salmağa nə bir evi, nə də heyvanları vardi, yalnız kənddən-kəndə gedərkən mindiyi bir alaja atdan başqa. Aylar, illər keçir və qoja Qanaquşun görkəmi də dəyişirdi. Onun çuxura düşmüş gözlərinin altında qırışlar yaranmış, çənəsindəki saqqalı keçi saqqalı kimi uzanmışdı. Anjaq bunlara baxmayaraq, sözü-söhbəti öz şirinliyini itirməmişdi. Başına keçədən tikilmiş köhnə bir papaq, çıynınə isə yağış keçirməyən bir dəri gödəkçə salarmış. Bunlardan başqa heç bir şeyi yox idi. Onun gənjilik illərini heç kimsə xatırlamaz, yaşlandığını da heç kim hiss etməzdi. «Neçə yaşındasan? - deyə soruşanda, Qanaquş gülərək javab verəmiş ki, bunu kim hesablayıb ki, bəlkə də yüzü haqlamışam.

Bu yerlərdə Qanaquşu hamı tanıyırıdı. Özü kimi yaşılanmış atına minərək kənddən-kəndə dolaşar, getdiyi yerlərdə qonaq olardı. Onu uzaqdan görən uşaqlar evdən-evə qaçaraq, Qanaqus! Qanaqus gəlir! –deyə sevinjlə hay-küy salardılar.

Qanaquş hansı evə düşərdi jamaat ora yığışardı. O, evin hörmətli qonaqları üçün ayrılmış yerdə oturaraq özünə ikram edilən qədəhdə içki içə-icə, açılan süfrənin nemətlərindən yeyə-yeyə yığışanlarla dərdləşərmiş. Şikayəti, üzüntüsü olanlar, ya da sevinji olanlar heç bir şeyi saxlamadan ona söyləyərdi. Belə vaxtlarda Qanaquş ən yaxın əqraba kimi onların dərdlərinə şərīk olar, yol göstərərdi.

Sonra Qanaquş insanların xahişiyələ topşurunu¹ çıxarıb çox gözəl dastanlar söyləməyə başlardı.

O, nə qədər yaşlansa da, səsi əvvəlki ahəngdə və gur idi. Topşurun səsinə öz səsini də qatıb keçmişdə baş verənləri, bahadırların həyatını sanki dünən baş veribmiş kimi, özü də bütün bu söylədiklərinin şahidi kimi aydın, qısa şəkildə nəql edərdi. Topşurun və ozanının köksündən çıxan səsdən; bahadırların nərəsi, atların ayaq səsi, qılınj, qarğı jingiltiləri, ququ quşlarının səs-səsə verməsi aydın duyularmış. Qanaquşun söylədikləri insanları təsirləndirirdi. Ajısı olanlar ajısını, sıxıntısı olanlar sıxıntısını unudub, dünyada yaxşı şeylər də varmış ki –deyə sevinərdilər. Dastandakı qəhrəman bir fəlakətlə qarşılaşıqdırda ozanın kədərli səsi onu dinləyənləri inlədib ağladar, lakin qəhrəman düşməniylə qarşılaşışb tastarakay² olub dəyişinjə insanlar yerə yixilib qarınlarını tutaraq gülüşərdilər.

Beləjə, qoja Qanaquş qonaq olduğu hər kənddə dastan qəhrəmanlarının başına gələn hadisələri hər kəsin asanlıqla tapmayajağı sözlərlə və ustalıqla dan yeri sökənə qədər nəql edərmiş.

Ertəsi gün Qanaquş alaja atına minib başqa bir kəndə getmək üçün yola çıxarkən kəndin ağsaqqalları yığışışb onu yola salardı.

Qanaquş ağır təbiətli, insanlara aji bir söz söyləməyən, onlarla mübahisəyə girməyən, könül qıran bir şey söyləməkdən çəkinən, lakin xəbis insanların qarşısında da söz altında qalmayıb, kəskin sözləri o insana şapalaq kimi yapışdıraraq onu söylədiklərinə peşiman edərmiş.

Qoja Qanaquş bir dəfə Sədənkə adlı bir kişinin evində qonaq olur. Kəndin ağsaqqalları hamısı yığışdıqdan sonra o, topşurunu çıxarıb dastan söyləməyə başlayır. Həmin gün Qanaquş çox gözəl bir dastan söyləyir, səsi də çox məlahətli çıxır. Onu dinləyənlərin gözləri yaşarır.

¹ Sədr, qayın kimit ağajlardan hazırlanmış , telləri at quyuğunun tüklərindən düzəldilən ikitelli çalğı aləti

² Altay türk dastanlarında qəhrəmanın şəkil dəyişərək keçəl, Cırkin, yoxsul, eyni zamanda komik bir görünüşdə olması vəziyyətidir.

Bu zaman qəfldən it hürüşməsi və yaxınlaşan at ayaqlarının səsi gəlir. Bir nəfər gələnləri qarşılıamaq üçün çölə çıxmaq istəyərkən qapı taybatay açılır. Yeddi-səkiz nəfər və onların arasında köməkçilərinə dirsəklənmiş Bultuq jayzan içəri girir. Şişman qarınlı Bultuq cayzan³ köklüyündən zorla çıxan səslə bağırır:

-Ey sizlər, jayzanları qarşılıamaq əvəzinə burda toplaşıb nə oturursuz, hə? Ey, mühafizəcilər! Qamçılarınızla bunların kürəylərini qızdırın!

Jamaat qorxaraq sağa-sola qaçır. Yalnız Qanaquş səsini də çıxarmadan əyləşdiyi yerdən də durmur. Gözü Qanaquşa sataşan Bultuq jayzan onu tanıyaraq qəhqəhə çəkir:

-Hey! İpək gödəkçəli, rəvan atlı, diləncilərin başçısı Qanaquş adlı məlun, buraya jan da gəldin! Hey, mühafizəcilər, səs-küy çıxarmadan bu ikimizdən hansının yuxarı başda oturub oturmayağına qərar verin.

Mühafizəcilərdən biri bunu eşidər-eşitməz Qanaquşa sarı gələrək onu kilimin üstündən qamçısıyla itələyir, kilimi də jəld büküb zaysanın oturması üçün yer hazırlayıır. İki-üç mühafizəçi Bultuq jayzani qaldırıb baş tərəfdə otuzdurur. Nə edəjəyini bilmədiyindən çasan, ağlını itirən Sədənkə qaçaraq evdən çıxır, tezliklə bir qoyun kəsir, evdəki gənj qızlar və gəlinlər o tərəf bu tərəfə qaçaraq tünd içkiylə doldurduqları qara çəlləyi tezliklə hazırlayıb zaysanın qabağına gətirlər. İçkili olan Bultuk jayzan iki-üç qədəh içdikdən sonra Qanaquşa həqarət etməyə başlayır:

-Sən alçaq, tənbəl, işləmədən yaşayıb jürbəjür boş sözlərinlə insanları yoldan çıxarırsan. Böyükleri saymayıb, yaxşılara yaxşı deməyib pis sözlər söyləyirsən. Bunları etməkdənsə, böyükleri öysən nə olar, gözəl səsini çıxarajaqsan? İndi söylə görüm, səni dinləyirəm. Mənim bura gəlişimin şərəfinə söylə.

Səsini çıxarmadan oturan Qanaquş Bultuk jayzandan çəkinmədən dedi:

³ Boyun başçısı

-Tərifə haqqı olmayanlar istədiyi zaman özlərini təriflədir, fəqət mənim dilim yalan sözə görə tərpənməz. Çox itstəyirsənsə, yanında oturan Qarakay sənin kimi zalımı müqəddəsləşdirib öysün.

Mühafizəçilərin sıfəti sallandı. Bultuk jayzan oturduğu yerdə donaraq söyləməyə söz tapmadı, üzünün ifadəsi dəyişdi, qaraldı. Bu vaxt onun mühafizəçilərindən Qarakay tülükü kimi zaysana tərəf əyildi:

-Qarakay burda oturduğu halda, Qanaquşun həddi nədir ki, dastan söyləsin. Onun bir işə yaramayan dastanları əsl dastanlarımıza nejə bərabər tutular.

Bultuk jayzan sevindi:

Doğrudur, doğrudur, haqlısan, Qarakay! Altaylardan səninlə boy yarışmasına girə bilən ozan çıxa bilərmi? Bu məlun Qanaquşu ozan yerinə anjaq axmaqlar qoyar.

Onun mühafizəçiləri qəhqəhə çəkdilər:

-Qanaquşun söylədiyi dastan elə bir şeydir ki, it belə yeməz –dedilər. Bultuk zaysan köksünü qabartdı, sağ qolunu qaldırıb əmr etdi:

-Qanaquşla Qanakayın hansının əsl ozan olduğunu bilmək istəyirsinizsə, yarış keçirək. Yarışdan qalib çıxana bir at verəjəm, məğlub olanasa, yüz qamçı vurulajaq.

Hamı razı oldu. Hərə öz ozanının qalib gələjeyinə inanırdı. Yarışanların altına kilim sərib oturtdular. İkisinin də əlində topşuru jinqıldamağa başlayır.

Qərara alınır ki, ikisi də «Karatı-kaan» adlı dastanı söyləsin.

Qarakay Qanaquşu utandırmaq məqsədiylə ilk onjə özü başlayır. O, dastanı yenijə söyləməyə başlayır ki, səsinin nejə olduğu anlaşılır. Həmişə içki içən insanın səsi boğuq olar, nəfəsi çatmaz. Buna görə də Qarakayın hər iki kəlmədən bir səsi kəsilir:

Ağ ormanlıq dağın, iħi īħ

Zirvəsində iħi īħ,

Yeraltı çayın iħi īħ

Sahilində iħi īħ,

Karatı –kaan iħi īħ

Yaşadı. Iħi īħi

Onun bu tərzdə dastan söyləməsini və səsi kimi topşurunun səsinin də qırıq-qırıq və nizamsız çıxdığını görən jamaat piqqıldaşır gülüşür. İnsanların onunla əyləndiyin isə Qarakay anlamır. Karatı-kaanı öyüb, onun zənginliyindən bəhs edərək uzun bir dastan söyləyir. Sonra da yüz dörd nala çapan at kimi tövşüyərək içki qədəhinə sarı jumur.

Qarakay dastanı bitirdikdən sonra otağa sanki ayın, günəşin işığı, Altayların əsl ozanının səsi dolur. Topşurun mükəmməl səsi eşidilir, onu çalan insanın ustalığına insanlar heyran olur. Topşurun səsinə də ozanın səsi qarışır. Ozan: «Ooo» -deyə dastanı başlayarkən dastan rəvan və ahəngli bir şəkildə davam edir. Budur, bu Altayların sevdiyi dastan ustasıydı. Ozan Altayın dağlarına dua edib çaylarının sadalayaraq xalqın güzəranını təsvir etdikdə jamaatın gözü yaşarır. Qanaquşun ağızından Karatı-kaan haqqında tam fərqli sözlər çıxır:

Karatı-kaan zalim yaradılışlı,

Xalqına zülm edən,

Altayları top-at qamçısıyla

Söylənilməyəjək zalımlıqla idarə etmiş.

Qoşqu içindən at çıxajağını,

Qoşun içindən ər çıxajağını,

Öz başına pis şeylərin gələjəyini

Bilməyən məlun bir axmaqmış.

Bunu söyləyəndən sonra Qanaquş dastan qəhrəmanının kasib bir ailədə doğulmasından başlayıb qəhrəmanın Karatı-kaanın yurduna basqınına qədər olan hadisələri nəql edir.

Bunu dinləyən Bultuk jayzan odlanır. Dastanı sonadək dinləməyib qəzəblə bağırır:

-Ozan pis iş gördü, xalqı övdü, onunçün mənim qərarım belədir: əsl ozan olaraq Qarakayı seçirəm, ona bir at hədiyyə edirəm. Qanaquş adlı bəndəyə isə böyüklerinə hörmət edib onları saymadığı üçün yüz qamçı jəza verirəm.

Jamaat bunu eşitdikdə heyrətlənir, ağlayıb inləyir. Lakin Bultuk jayzan onları dinləmir.

Ertəsi gün o, xalqı toplayaraq hökmü yerinə yetirir.

Altayın əsl dastançısı yüz qamçı vurulur. Qanaquş ölüm ayağında söyləyir:

-Mənim söylədiyim dastanlarımı millətim unutmasın, orda söylənilənlər başdan sonadək həqiqətdir.

Zaman keçir. Qanaquşun söylədikləri həqiqətə çevrilir. Kasib xalq varlıları və zaysanları yox edərək öz əlinin zəhmətinə sahib çıxır.

Kərəm

Arazın kənarındaki düzənlikdə yerləşən çilpaq bir təpənin yamaclarında salınmışdı bu kənd. Araz baharda coşaraq ətrafi selə bassa da, hər yay özüylə bərəkət gətirib nazlana-nazlana kəndin kənarından axardı...

Uşaqlığı da, cavanlığı da bu kənddə keçdi Kərəmin... Quru qamışları bir-birinə bağlayıb gəmilər, ərzaq torbasının kənarını yırtaraq o gəmilərə bayraqlar hazırladı. Gəmilərə ümidi "salam" doldurub Xəzərə göndərdi illərlə: "Suuu, su! Xəzərə salam apar qucaq dolusu!"

Araz illərlə başını qayalara vura-vura həsrətini çəkdiyi bir diyara axıb getdi. Hər bahar sahilində yenidən uzandı qamışlar. Neçə bahar durnalar gəldi, neçə payız durnalar getdi. Əkinlər də Kərəmlə bərabər boy verdi Arazın kənarında. Çobanyastığılar, lalələr, sünbüllər yenidən bitdi. Əkinlərə, sünbüllərə, çiçəklərə qarışdı, uzandı, böyüdü Kərəm...

Kəndə iki jandarm gəldi, əllərində bir topa kağız vardı. Muxtarı çağırıb zərflərin üstünü bir-bir oxudular. Jandarmlar adları oxuyur, muxtar cavab verirdi:

- Kənddə deyil.
- O da yoxdu, İstanbuldadır...
- Kərəm Dəmir.

- Burdadır, aha, ordakı cavandır, - Kərəmi göstərərək muxtar cavab verdi.

Əskərlərin ətrafında toplaşan kiçik basırığa doğru yürüdü Kərəm.

- Ay Hüseyn əmi, məni niyə axtarırlar?

-Ay Kərəm, sən hələ yekəlmədin? Yaşın iyirmiyə çatıb. Sənin tayların evlənib arvad-uşağa qarışdı. Sən hələ Arazın qırağında quzu otarırsan? Komandır deyir, əskərliyin çatıbdi.

Muxtərin söylədiklərini eşidəndə Kərəmin gözləri işildadı. Qürurlandı, əliylə kəkilini düzəltdi, çıyıləri köynəyinin içində sığmadı.

- Ver görüm, Hüseyn əmi, əskərliyimi harda çəkəcəm.

Muxtərin əlindəki zərfi aldı, tələsik açdı. Yazılanları sonadək oxumadı. Büyük hərflərlə yazılan "İstanbul"u görəndə sevindi.

İstanbul! İstanbul! Təvəkkül əmimin yanına gedərəm! -gülərək düşündü.

Əmi, dayı, bibi, xala, əqraba Kərəmi bir-bir dəvət etdilər. Yemədiklərini Kərəmə yedirdilər, geymədiklərini geydirdilər, əllərinin aşağı olmasına baxmayıb cibinə xərclik qoydular...

Bir səhər anası ağlayaraq arxasında bir tas su atdı:

-Araz kimi çağla get, Araz kimi çağla gəl.

Maşın bir zamanlar insan qaynaşan köhnə su dəyirmanının önündən yola düşdü. Geridə ayırlığın acısıyla yellənən hüzünlü əllər, bir də Kərəmin heç kimə söyləmədiyi könül ağrısı qaldı.

Maşın dönərək kəndin yuxarısındaki çılpaq təpənin üstünə çıxanda Kərəm aşağıda qalan kəndə uzun-uzadı baxdı. Qovaqlar yamyaşıl pöhrə vermiş, əriklər bəmbəyaz çiçəyə bürünmüştü. Xəfifcə əsən külək əkinləri, otları gah yatırıb, gah

qaldırır, toxunduğu çobanyastığılardan, lalələrdən aldığı qoxunu dörd bir yana yayırıldı...

Qışda kənd cansıxıcı olurdu. Evlər adamın üstünə gəlirdi. Getmək, uzaq yerlərə getmək istəyirdi Kərəm. Əsgərlik məsələsi heç fikrinə gəlməmişdi. Baharda kənddən ayrılməq, böyük bir dağ kimi köksünə çökdü birdən. Bozbulanıq Araz bir yanardağ olub içində axdı.

Yaxınlıqdakı düzənlikdə balaca bir uşaq gördü. Əlində dəyənəyi, yanında köpəyi, körpə quzuları otarırdı. Birdən maşını saxlatdırıb enmək istədi. "Ah, mən də bu düzənlikdə bir çoban olsaydım"- deyə ürəyindən keçdi. Birdən böyüdüyünə min dəfə peşiman oldu. Taksi sürətlə şütüyərkən sanki bədənindən ruhunu çıxarıv və kiçik bir çobana döndərib o uşağın yanına buraxır Kərəmi...

Araz hər bahar olduğu kimi asiydi, qəzəblə kükrəyib daşırdı. Yüyənsiz bir ayğıra bənzəyirdi, bu mövsüm qarşısında durmaq mümkün olmurdu. Torpaq yoldan çıxıb asfaltda sürətlə irəliləyərkən Arazdan dəstə-dəstə havaya uçan bir durna qatarına gözü sataşdı. Yoldaşından ayrılmış bir yaralı durnayı Kərəm. Qanadlandırdı ürəyini, qoşuldu durnalara və son dəfə süzdü kəndin üstündə. "Durnalalar, durnalalar gəlir" söylədi piçiltıyla.

Terminalda, avtobusun yanına gələndə ətrafında əsgər yola salanlara, gələnlərə baxdı. Aralarında tanış bir üz axtardı. Qürurla İstanbulla düşdүyünü deyəcəydi. Bir tanış görmədi. Ürəyi kövrəldi və kəndinə tərəf baxdı. Kənd uzaqda qalmışdı. Kənddən tək çıxmışdı, burda ona əl yelləyən də yox idi. Ürəyinə bir qəriblik duygusu çökdü. Basırıqdakı yaşlı bir qadını anası yerində düşünüb əllərini şüşəyə dayadı və yavaş-yavaş yellədi.

Avtobus doğma torpaqdan sürətlə uzaqlaşdı. Kərəm Arazın tərsinə - sürətlə qürbətə doğru getdi.

Soruşa-soruşa bölüyü tapdı. Özünəinamla, qürurla qapıdakı növbətçi yə vərəqi uzatdı.

- Burdan gedəcəksən, ikinci bölüm yazılın yerdi - qarovuldakı növbətçi söylədi. Yazqabağı idi. Kərəmə əsgər paltarları verdilər. Aynada özünə uzun-uzadı tamaşa etdi, özünə salam verdi, güldü...

Düzlən, farağat! Yat, qalx, sürün, qaç, dur, hoppan... farağat, azad! Qısa müddətdə alışdı Kərəm.

Bir gecə ikiqat halda gəldi Sərvət. Ayaq üstə dura bilmirdi. Kərəmi səslədi:

Növbətçiymə, xəstələndim, növbədə durası halım yoxdu, mənim yerimə...

Kərəm təlaşla yatağından qalxdı, tələsik geyindi: Sən get yat -dedi,- mən yerinə növbə çəkərəm.

Gecə səssiz-səmirsiz idi. Növbətçilər qarşılıqlı fit çalır, Kərəm yoldaşının yerində, boşluğu doldururdu. Uzaqdan üç adam göründü. Yaxınlaşdırılar. Gələn komandır idi. Komandır əlindəki kağıza baxdı, qaşları çatıldı.

-Sərvət bərk xəstədi, komandirim- deyə bildi, amma komandır söz anlayana oxşamırdı.

-Eləmi? Mənim niyə xəbərim yoxdu! -dedi. Növbə bitəndə yoldaşını da götür gəl.

Öndəki dağların zirvəsi yavaş-yavaş qızarırdı, növbə əvəzlənməsi çatdı, Kərəm növbəni təhvıl verdi. Kazarmaya gəldi. Sərvət hələ yatmamışdı, vəziyyəti başa saldı, geyinməyinə kömək etdi. Sərvətin qoluna girdi və komandırın yanına getdilər.

Komandir hirsliydi. Sərvətin vəziyyətinin ciddi olduğunu anladı, ona bir şey demədi, amma Kərəmə çevrilib:

-Niyə mənə xəbər vermədin?-deyərək bir şillə vurdu, -indi çıxın bayıra- dedi və əlavə etdi - sənsə elə indicə tibb otağına qalx...

Sərvət daha böyük bir ağrı hiss etdi. Kərəmə söykənməsəydi yixılacaqdı. İkişi də danışa bilmədi. Kazarmaya büdrəyə-büdrəyə gəldilər.

Kərəm yerinə yixildi, nahara qədər o anı hər an yenidən yaşadı. Sərvətin xəstəxanaya aparıldığını günorta bildi. O gün Sərvət getdi və bir daha gəlmədi.

Sərvət olmayanda daha qarışiq, anlaşılmaz oldu İstanbul. Yönü təyin edə bilmədi Kərəm. Uzaqdakı köşklər, saraylar, məscidlər, çeşmələr mənasını itirdi. Zehnində bir-birinə qarışdılar.

Günlər su kimi axıb keçdi. Kərəm əsgərliyi bitirmişdi. Paltarını geydi və arxada qalan kazarmalara baxaraq irəlilədi. Nizamiyədən çıxıb getmək istəyirdi ki, birdən arxadan bir əl çıynınə toxundu.

Döndü. Sərvət idi! Güldürdü... qucaqlaşdılar, ayrıldılar, bir dəfə də qucaqlaşdılar. Sərvət: "Gəl, gəl, İstanbul bir igid də görsün" -dedi

Yaxınlıqda qara bir maşın dayanmışdı. Maşına tərəf yeridilər, şofer keçib qapını açdı, mindilər. Araba sürətlə ayrıldı Nizamiyədən, yarım saatdan sonra bir fabrikin qabağında dayandı.

-Sən mənim qardaşımsan, Kərəm. Burda istədiyin işdə çalış, qalası yerin də var, çalış burda, getmə-dedi.

Kərəm bir kəndi, bir də burdakı imkanları düşündü. Getsəm kənddə nə işlə məşğul olacam ki. - Yaxşı, çalışaram -söylədi.

...Bir gün Sərvət yanına gəldi.

"Kərəm,-dedi, -bu fabriki satırıq. Mən də ölkə xaricinə gedəcəm...."

Kərəm alışmışdı. Sanki bir baharda Araz daşdı, tarlaları sel aldı. Hər şeyi itirəcəyini düşündü, ağlamsınmış oldu.

Sərvət davam etdi:

-Sənə bir iş qurum. Bacardığın bir iş varsa söylə, sənə o işi qurub sonra gedəcəm.

Kərəm fabrikdən yağları paylamağa apardığı günlərin birində fürsət tapıb yerlilərinə baş çəkdi. O yerlərə vurğun idi. Ora gedəndə sanki kəndə gedirdi. Orada tanıdığı xeyli sima vardı. Son dəfə gedəndə satlıq bir qaz dükəni görmüşdü. "Bu işi bacara bilərəm" - deyə düşündü. Ama udqundu, söyləyə bilmədi.

-Nə isə düşündün, bir şey söylə, yoxsa kəndə gedəcəksən? Göndərmərəm səni- Sərvət gülə-gülə dedi.

Kərəm düşündüyünü söylədi.

-Qaz dükəni görmüşdüm, olduğu kimi satılır...

- Keç min maşına - Sərvət dedi.

Birlikdə maşına mindilər. Kərəmin təriflədiyi qaz dükənini tapdılar. Kərəm baş verənlərə inanmırıldı. Birdən özünü dükəndəki kresloda oturmuş halda gördü.

Bir neçə gün sonra Sərvət gəldi, Kərəmə xeyli xərclik verdi: "Haqqını halal et, əskər dostum" -deyib dükəndən çıxdı.

O, bu ətraflara bələd bir usta şagirdini işə götürdü, o səmtə köcdü Kərəm. Artıq öz işini qurmuşdu, kresloda köksünü gərərək otururdu. Üstəlik bura tanıdığı bir mühit idi, yerliləri vardı.

Səhəri gün dükanı erkəndən açdı, karton kağızdan bir lövhə də hazırlayıb qapıdan asdı: "Sərvət Qaz ticarəti".

Saatlar keçdikcə, küçədən gəlib keçənlər də artırdı.

Qabağdakı səkidə uzun boylu, üst-başı dağınıq, saçı-saqqlalı uzanmış bir adam gördü. Diqqətlə baxdı, birdən çasdı. "Bu Təvəkkül əmi deyilmi?". O tərəfə çox gəlib getmişdi, amma Təvəkkül əmi ilə heç üz-üzə gəlməmişdi. Sadəcə bir neçə tanış ilə salam göndərmişdi. Həyəcanla qışqırmağa başladı.

-Təvəkkül əmiiiii!

-Təvəkkül əmiiiii!

Çılğın gənclik illəri yaşamışdı Təvəkkül əmi. Bir qızı sevdalanmış, könlü Araz kimi çağlayıb axmışdı. Ramazan aylarının birində kəndə gələn molla da o qızı istəmiş, Təvəkkülün qarşısına bir sədd kimi çəkilmişdi. Molla qızla evlənəndə o da kəndi tərk etmişdi. Kəndə çılğın bir həyat sürdüyünün, indiyədək evlənmədiyinin xəbərləri gəlirdi.

Təvəkkül əmi səs gələn tərəfə baxdı, yaxınlaşdı, Kərəmi tanıdı:

-Ay Kərəm, sənsəəən? Niyə bir dəfə də olsa yanımı gəlmədin...

-Gəlmişdim, amma səni heç görmədim, Təvəkkül əmi...

Təvəkkül əmi ətrafi süzdü. Öndəki yarısı tikilmiş məscidin qabağında üç saqqallı adam oturmuşdu, birdən yerə tüpürdü:

-Demək bu dükan sənindi, hə? Di keç içəri, keç, bu mollaları gözüm görməsin.

Təvəkkül əmi içəri keçdi, bir qaz balonuna yaxınlaşdı, pəncərədən bayırdakı mollalara baxdı:

-Ay Kərəm, bu boyda İstanbulu əldən-ayaqdan saldın! Bu boyda şəhəri gəzdin! Qaça-qaça gəlib bu məscidin qabağına niyə iləşdin?

-Niyə ki, Təvəkkül əmi?

-Aha, bu məscidin qabağındakı mollalar var ha?

-Bəli, keçən gün dükana gəlmışdilər.

-Yaxşı, bir ildən artıq çəkməz, səni də quru çörəyə möhtac edərlər.

-Nə olub, Təvəkkül əmi?

- Otuz il əvvəl baş verənləri heç demirəm. Bax öndəki küçədə mənim bir rafım vardı...

-Hə, bəs sonra?

-Satmışam.

-Niyə ki?

-Bu mollalara görə satmışam axı, özümü əllərindən güclə qurtarmışam. fikir vermə, məni də burda çox görməsinlər - dedi, çayını içib dükandan çıxdı.

Çölə çıxanda bir dəfə də yerə tüpürdü və uzun qollarını sallaya-sallaya eniş aşağı getdi. Kərəm, Təvəkkül əmi kütləyə qarışıncaya qədər arxasında baxa-baxa qaldı.

Bir neçə gün sonra səhər erkəndən dükana iki gənc gəldi. Salam verib "xeyirli olsun" dedilər. Gənclərdən böyüyü:

-Molla əminin salamı var, məscidin qazı qurtarıb, məscidə qaz versin dedi.

Kərəm:

-Oldu, məscid bizim məscidimizdir.

O gündən sonra məscidin qazını Kərəmin üstünə yıxdılar.

-Molla əmi qaz ballonu istədi.

-Neçə dənə?

-Üç dənə.

-Molla əmi qaz balonu istədi...

Mola əmilərin istəkləri bitmək bilmədi o gündən sonra, onlar istədi, Kərəm verdi...

Gənclər tez-tez gəlirdi:

-Məhərrəm ayı gəlib, məscidin üst mərtəbəsi də istifadəyə veriləcək. Molla əmi deyir ki, camaat üzüməsin deyə Kərəm qaz ballonu göndərsin.

-Aşura günü üçün ərzaq alınacaq, aşurə bişiriləcək, molla əmi deyir ki, beş min versin.

...Molla əmi deyir ki, çay dəsti alsın, stəkanların üstündə on iki imamın şəkli olandan, məscidə kömək üçün...

...Molla əmi deyir ki, xalı alsın, üstündə Həzrət Əlinin şəkli toxunmuş...

...Molla əmi deyir ki, Zülfüqar işləməli şamdan alsın...

...Molla əmi deyir ki...

...Molla əmi deyir ki...

Həzrəti Əlinin şəkli toxunmuş xalılar, on iki imamlı çay-kafe dəstləri, Kərbəlanın təsviri olan əllə işlənən örtüklər, İmam Hüseynin təqvimləri, zülfüqarlı şamdanlar, xoruzlu dəsmallar, jurnallar, qəzetlər, kitablar, verilən qaz balonları, ödənilməyən borclar... İki gündən bir molla əmi deyir ki...deyib dükanın qabağını

kəsdirən gənclər... Kərəm dükəni açlığına peşiman oldu, birdən Təvəkkül əminin dediklərini xatırladı.

Günlərin birində yenə iki gənc gəldi:

-Molla əmi deyir ki...

Gənclər sözünü bitirməmiş Kərəm dözmədi:

-Molla əmi bu məscidi mənəmi arxayın olub tikib? Get deynən molla əmiyə, axır ki, məni quru çörəyə möhtac etdiniz!

Gənclər çasdı, dabanları üstə çevrilib düz məscidə getdilər.

Ertəsi gün dükana başqa iki gənc gəldi. İkisi də güclü-qüvvətliydi. Biri Kərəmdən soruşdu:

-De görüm, həzrəti Əli Xeybər qalasında neçə kafirin başını vurdu? Üç yüz idi, yoxsa beş yüz? Bir lərzədə neçə kafiri kəsərdi Zülfüqar?

Kərəm cavab vermədi. Çasdı, nə olduğunu anlaya bilmədi...

Gövdəli gənc:

-Yaz, buna cəza yaz.

Digər gənc bir qəbz çıxarıb yazdı; on min lirə! Məscidimizə yardım.

Kərəm nə edəcəyini bilmədi, güclə düzüb-qoşub, ürəyi yana-yana pulları verdi.

Gənclər çıxdı, Kərəm dükənin içində donub qaldı. Deyinməyə başladı.

...Üç gün idi ki, Ramazan ayı girmişdi. Kərəm bayramdan qabaq dükəni satıb kəndə dönmək istəyirdi. Artıq dükəndən yaman soyumuşdu, içəri girməyə də ürəyi gəlmirdi.

Mollalar yenə məscidin qabağında oturmuşdu. Kərəm kətilini başqa tərəfə çevirib oturdu. Birdən yuxarıdan yenə saç-saqqalı qarışmış, əynində rəngi solmuş bir meşin paltoda pərişan halda gələn Təvəkkül əmini gördü. Təvəkkül əmi əlində böyük bir dürməyi yeyə-yeyə gəlirdi.

-Aman Allah! - dedi. - Təvəkkül əmi düz mollaların üstünə gedir. Üstəlik ramazandır...

Bir yandan səsini mollalar eşitməsin deyə qısır, bir yandan da Təvəkkül əmiyə eşitdirməyə çalışırdı.

-Təvəkkül əmiiii!

-Təvəkkül əmiiii!

Nəhayət, Təvəkkül əmi eşitdi.

Bura gəl, burası gəl-deyə əliylə işarə etdi. Təvəkkül əmi əlindəki böyük dürməyi yeyə-yeyə gəldi.

-Nə deyirsən, ay Kərəm? Sürüsünə canavar daraşmış çoban kimi nə qışqırırsan?

-Təvəkkül əmi, bu gün ramazanın üçüncü günüdür, sən əlində dürməklə nə dolaşırsan? Bax, qabağdakı mollalar səni görsə nə deyəcəksən? Artıq böyük İstanbulu bizə dar eləyiblər...

Mollalar da onlara baxırdı ki, mollalardan ürəyi yanmış Təvəkkül əmi partladı:

-Mən o mollaların...

«Sərxoş hardan çıxıb gəldi» - deyə mollalar içəri qaçı. Təvəkkül əmi barmağını məscidə tərəf uzadaraq üyündüb-tökdü:

-Mən o mollaların... hər şeyə qarışırlar, niyə gəlib mənə demirlər ki,
Təvəkkül, Ramazan ayı girib? Mən aylıq olurammı? Mən yazılıq hardan bilim
Məhərəm ayıdı, yoxsa səfər ayı? Hardan bilim Ramazan gəlib çatıb?

Təvəkkül əmi rahatca dürməyindən yeyə-yeyə yellənərək getdi.

Kərəm içəri keçib lövhəni dəyişdirdi:

"Təcili satdıq qaz dükanı".

Ərəb dünyasından poetik-fəlsəfi seçmələr

Xəlil CÜBRAN

Nəğmələr

Bərabərlik

Sonra Almitra təkrar soruşdu: «Bəs bərabərlik nədir?»

Və o cavab verdi:

Siz bərabər doğuldunuz və həmişə elə də qalacaqsınız.

Ölümün amansız ruzgarları sizi bu həyatın əlindən alsa da
bərabər olacaqsınız.

Siz Tanrının hüzurunda belə bərabərsiniz.

Fəqət birlikdə olduğunuzda belə aranızda məsafə saxlayın.

Və imkan verin ki, cənnətin ruzgarları aranızda rəqs edə bilsin...

Bir-birinizi Sevin; amma Sevgi bir bağ deyil,

Ruhlarınızın sərhədləri arasında hərəkət edən bir dəniz kimi olsun.

Bir-birinizin bardaqlarını doldurun; ancaq eyni bardaqtan içməyin...

Çörəyinizi paylaşın; amma bir-birinizin tikəsini yeməyin...

Birlikdə nəğmə söyləyin, rəqs edin şənlənin;
Fəqət bir-birinizi yalnız da buraxın;
Necə ki, bir lavanın tellərinin fərqli olduğu halda,
Yenə də eyni nəğməylə titrəyə bildikləri kimi...
Bir-birinizə qəlbinizi verin; amma birinizin saxlaması üçün deyil;
Çünki yalnız Həyatın əli sizin qəlblərinizi qavraya bilir...
Və yan-yana öz ayaqlarınız üstə durun; amma çox yaxın deyil,
Çünki bir məbədin də sütunları arasında məsafə olmalıdır;
Və meşə ağacıyla sərv ağacı,
Bir-birinin kölgəsi altında böyüyə bilmədiyi kimi.

Uşaqlar

Uşaqlarınız sizin uşaqlarınız deyil,
Onlar öz yoluyla gedən Həyatın oğulları və qızlarıdır.
Sizin vasitənizlə dünyaya gəldilər, amma sizdən gəlmədilər.
Və sizinlə birlikdə olsalar da sizin deyillər.
Onlara sevginizi verə bilərsiniz, düşüncələrinizi deyil,.
Çünki onların da öz düşüncələri vardır.
Onları bir yerdə saxlaya bilirsiniz, amma ruhlarını deyil.

Çünki ruhlar sabaha ünvanlanıb,
Siz isə sabahı röyalarınızda belə görə bilmərsiniz.

Siz onlar kimi olmağa çalışma bilərsiniz,
amma əsla onları özünüz kimi olmağa məcbur etməyin.

Çünki həyat geri dönməz, dünən keçmişdə qaldı.

Siz yaysınız, uşaqlarınız isə sizdən çox irəliyə atılmış oxlar.

Oxçu sonsuzluq yolunda hədəfi görür

Və bütün gücü ilə yayı əyərək oxun uzaqlara uçmasının qarşısını alar.

Oxçunun önündə qürurla əyilin,
Çünki ovçu uzaqlara gedən oxu sevdiyi qədər

Başını dimdik tutaraq duran yayı da sevər.

Düşüncələr

Dayanmadan yürüyürəm bu sahillərdə,

Qumla köpüyün arasında.

Yüksələn dəniz ayaq izlərimi siləcək.

Rüzgar köpüyü önünə qatacaq,

Amma dənizlə sahil daim qalacaq.

Xatırlamaq bir cür görüşməkdir,

Unutmaqsa, bir cür azadlıq.

Ancaq böyük bir acı və ya böyük bir sevinc

Sənin iç üzünü üzə çıxara bilər.

Budur, belə bir anda

Ya günəş altında çılpaq rəqs et,

Ya da çarmıxını daşı.

Aydınlığa ancaq

Gecənin yolunu izləyərək çatmaq mümkündür.

Cənnət orada,

Bu qapının arxasında,

Lap yanındaki otaqdadır;

Amma mən açarı itirdim.

Bəlkə də, sadəcə qoyduğum yeri unutdum.

Mənə qulaq as ki,

Sənə səs verə bilim.

Qarşındakının dürüstlüğü

Sənə anlatdıqlarında deyil,

Anlatmadıqlarındadır.

Buna görə də onu anlamaq istəyirsənsə,

Söylədiklərinə deyil,

Söyləmədiklərinə qulaq as.

Söylədiklərimin yarısı beş para etməz;

Amma ola bilər ki, bir qismin anlaya bilərsən deyə danışıram.

Yalnızlığım insanlar gəvəzə xətalarını öyüb,

səsi çıxmayan fəzilətlərimi tənqid etməyə başlayanda doğdu.

Həyat qəlbini oxuyacaq
bir müğənni tapmasa,
ağlını qoruyacaq
bir filosof yaradır.

Zehnimiz bir süngərdir,
Ürəyimiz isə bir nəhr.
Çoxumuzun axmaq yerinə
Süngər kimi enməyi seçməsi nə qəribədir!

Əgər qış
«Baharı ürəyimdə saxlayıram» – desəydi, ona kim inanardı?

Hər toxum bir həsrətdir.

Öyrəndiklərimizin çoxu pəncərə şüşəsi kimidir.

Arxasındakı həqiqəti görürsən,
amma şüşə səni həqiqətdən ayırır.

Haydi, səninlə gizlənpaç oynayaq,
Əgər ürəyimdə gizlənsən,
Səni tapmaq çətin olmaz,
Ancaq öz qabığının arxasında gizlənsən,
Səni tapmağa çalışmaq da əbəsdir.

Xeyir, boşuna yaşamadıq biz!
Sümüklərimizdən qəsrlər tikmədilərmi?

Evim deyir ki, «məni tərk etmə,
Çünki burada sənin keçmişin yaşayır».
Yolum deyir ki, «Gəl və məni izlə,
Çünki mən sənin gələcəyinəm.
Və mən həm evə, həm də yola deyirəm ki,
«mənim nə keçmişim,
Nə də gələcəyim var.
Əgər qalsam
qarşımda bir ayrılıq;
getməli olsam
bu ayrılıqda da bir həsrət olacaqdır.

Hələ dünən yer kürəsi içində
nizamsız hərəkət edən
bir zərrə olduğumu düşünürdüm.

İndi bilirəm ki,
Mən kürənin elə özüyəm
Və zərrələrin nizamlı hərəkətiylə
bütün həyat içimdə dövr etməkdədir.

Ağaclar yer üzünü
Göy qübbəsinə yazdığı şeirləridir.
Amma biz onları yixır və
Boşluğumuzu qeyd etmək üçün
Kağıza çeviririk.

Əgər ağızın yeməklə doludursa,
necə nəğmə söyləyə bilərsən?
Və əgər əlin qızılla yüklüysə,
Şükr etmək üçün necə qaldırı bilərsən?

Şeir bir düşüncənin ifadəsi deyildir,

O qanayan bir yaradan

Və ya gülümsəyən bir dodaqdan

Yüksələn bir nəğmədir.

Günəşə arxanı çevirərsən

Ancaq öz kölgəni görərsən.

Özümü sənin bildiklərinlə yükləmiş olsayıdım,

Bilmədiklərimi hansı küncümə yerləşdirirdim?

Susmağı gəvəzədən,
Dözümü dözümsüzdən,
Və kübarlığı qaba olandan öyrəndim.
Nə qəribədir ki, bütün bu müəllimlərimə
Qarşı olduqca nankoram.

Mən həm alov,
Həm də quru kolam.
Və mənim bir tərəfim
Digər tərəfimi məhv etməkdədir.

Anlayışı insan məni anlayışlı,
Axmaqsa axmaq bilir.
Məncə, ikisi də haqlıdır.

Sevincin də, kədərin böyüyəndə
dünya kiçilir.

Dostum, sən və mən
Həyata yad qalacağıq;
Və birimiz digərimizə,
Və hər birmiz özümüzə,
Ta ki sənin danışıb,
mənim dinləyəcəyim günədək.
Sənin səsini öz səsim sayaraq,
Və sənlə
eyni aynanın önündə durduğumuzu düşünərək.

Əgər insanlara boş əlimi uzadanda
bir şey ala bilmirəmsə, bu çox üzücdür;

Amma əsl ümidsiz vəziyyət dolu əlimi uzadanda

Onu qəbud edəcək birini tapa bilməməyimdir.

Sadəcə bir axmaq və bir dahi

İnsanların qoyduğu qanunları çeynər,

Çünki onlar

Tanrıının qəlbinə yaxan olanlardır.

Şeytan sən doğulduğun gün öldü,

Artıq bir mələklə qarşılaşmaq üçün

Cəhənnəm əzabı çəkmək məcburiyyətində deyilsən.

Ən azad ruh belə fiziki ehtiyaclardan qaça bilməz.

Yalnız məndən aşağı olan
Məni qısqana bilər və ya nifrət edər.
Nə qısqanıldım, nə də nifrət edildim;
Çünki kimsədən üstün deyiləm.

Yalnız məndən üstün olan
Məni öyə bilir, ya da xor baxar.
Nə öyüldüm, nə də xor baxdır;
Çünki kimsədən aşağı deyiləm.

Sonsuzluq üçün darıxıram,
Çünki orda yazılmamış şeirlərim
Və boyanmamış rəsmlərimlə görüşəcəm.

"Ürəyimin apardığı yerə get"

(roman)

Ah Şiva, nədir sənin həqiqətin?

Bu həyatverici kainat de nə?

Toxumu yaradən nə?

Kainatın çarxını kim çevirir?

Formaların özünü bürüyən

Bu şəkillərdən o yandakı həyat da nə?

Məkanın və zamanın o biri tərəfində

Adların və xasiyyətlərin dünyasına

Necə girərik dərinləşməsinə

Aydınlaşdır mənim şübhələrimi.

Müqəddəs bir Kəşmir Şiva kitabından

Getdiyin gündən iki ay keçdi və iki aydan bəri yaşıdığını bildirən bir təbrik məktubundan başqa səndən heç bir xəbər almadım. Bu səhər bağçada uzun müddət əkdiyin güllərdən birinin qarşısında durdum. Payızın düşməsinə baxmayaraq, o açıq-bənövşəyi rəngiylə çoxdan solmuş başqa bitkilərin arasında məğrur və tənha, qürurla durmuşdu. Onu nə zaman əkdiyimizi xatırlayırsanmı? On yaşındaydın və artıq «Kiçik şahzadə»ni oxumuşdun. O kitabı sənə sinifdən-sinifə keçməyin münasibətiylə hədiyyə olaraq almışdım. Hekayəyə heyran olmuşdun. Bütün tiplər arasında sənin sevdiklərin gül və tülükü idi; baobabı, ilanı, pilotu və o kiçicik planetlərində bekar oturan özündən razı avara adamları heç bəyənməmişdin. Günlərin birində səhər yeməyini yeyərkən, «Bir gül istəyirəm»- dedin. Əslində güllerimizin həddən çox olduğunu söyləsəm də sən inad edirdin, «Mən yalnız mənə aid olan bir gül istəyirəm, ona baxmaq, onu böyütmək istəyirəm». Gülə bərabər bir də tülükü istəyirdin. Uşaqlara xas hiyləgərliliklə sadə arzunu elə dilə gətirdin ki, bunun imkansız olduğunu söyləyə bilmədim. Gül olar - deyəndən sonra səni bir tülükdən necə məhrum edə bilərdim ki? Bu mövzuda uzun-uzadı mübahisə etdikdən sonra bir it əldə etmək mövzusunda razılaşdıq.

Onu almağa getməmişdən əvvəlki gecə gözünü qırpmadın. Yarım saatdan bir qapımı döyür, «yata bilmirəm» - deyirdin. Səhər yeddidə yeməyini yemiş, yuyunmuş, hətta geyinmişdin də; ciynində palton, yumşaq oturacaqda oturub məni gözləyirdin. Saat onun yarısında it fermasının qabağındaydıq, amma ferma hələ açılmamışdı. Sən barmaqlarının arasından baxaraq deyirdin: «Necə anlayacağam ki, bunlardan hansı mənimdir?». Səsindən sonsuz bir səbirsizlik hiss olunurdu. Səni sakitləşdirirdim, «narahat olma, - deyirdim, -kiçik şahzadənin tülüküünü necə əhilləşdiriyini xatırla».

Üç gün aramsız olaraq it fermasına getdik. İçəridə iki yüzdən çox it vardi, sənsə hamisini görmək istəyirdin. Hər qəfəsin önündə durur, marağla qırmızıdanmadan gözlərini ora zilləyərdin. Bu zaman itlərin hamısı tellerin üstünə atılır, hürür, hoppanıb düşür, papişları ilə telləri parçalamağa çalışırlılar. İt fermasının sahibi də yanımızdaydı. Başqaları kimi bir qız olduğunu düşünərək səni həvəsləndirmək üçün gözəl it cinsləri göstər və deyirdi: «Bu Cockerə bax, ya da bu Lassiye necədir?» Sənsə donuz kimi səs çıxarıv və onu dinləmədən gedirdin. Buskla səfərlərimizin üçüncü gündə rastlaştıq. Xəstə itlərin yaxşılaşması üçün sığındıqları arxa qəfəslərin birindəydi. Qəfəsin önünə gələndiyimiz an

bütün itlər bizə sarı qaçdığını halda o, hətta başını belə qaldırmadı. Balaca barmağınla göstərərək, «budur, bu» -deyə bağırdın. «Bu iti istəyirəm» -söylədin. Qadının təəccübdən üzünün ifadəsinin necə dəyişdiyini xatırlayırsanmı? Heç cür təsəvvür edə bilmirdi ki, belə eybəcər bir itə sahib olmaq istəyirsən. Həqiqətən də Busk balaca idi, amma balaca olmasına baxmayaraq dünyanın bütün cinslərinin xüsusiyyətlərini daşıyırdı. Qurd kimi başı, ov iti kimi sallaq və yumşaq qulaqları, nazik ayaqları, tülükü kimi quyruğu, doberman kimi qara tükləri vardı. Kağızları imzalamaq üçün idarəyə getdiyimiz zaman xanım bizə onun haqqında danışdı.

Yazın əvvəlində hərəkət edən bir ovtomobildən çölə hoppanmışdı. Yerə bərk dəydiyi üçün ağır yaralanmışdı. Elə buna görə də ön ayaqlarından biri cansız vəziyyətdə sallanırdı.

Busk indi yanımıdadır. Mən yazarkən hərdən-bir içini çəkir və burnunun ucunu ayaqlarına yaxınlaşdırır. Burnu və qulaqları artıq ağappaq olub, və gözlərinin üstündə yaşılı itlərə xas pərdə əmələ gəlib.

Ona baxanda kədərlənirəm. Mənə elə gəlir ki sanki yanında sənin bir parçan var, həm də bu sənin ən sevdiyim parçandır. İllər önce o it fermasının iki yüz qonağı arasından ən bədbəxt və çıxın olanını seçməyi bacaran parçan.

Bu müddətdə tənha bir evdə bekar qalarkən səninlə birlikdə keçirdiyimiz illərə aid mübahisələr və incinkliklər əriyb getdi. İndi ətrafımda sayışanlar sənin ürkək və küsəyən, kiçik bir qız olduğun illərə aid xatirələrdir. Bunları ONA yazıram, son zamanlardakı o məğrur və güclü insana deyil. Bunu mənə GÜL təklif etdi. Bu səhər onun yanından keçərkən mənə belə dedi, «al kağızı və ona bir məktub yaz». Bilirəm, ayrılkən şərtləşdiyimizə görə bir-birimizə yazmayacaqdıq və mən məyus olsam da bu sözümə əməl etməliydim. Bu sətirlər bir zaman uçaraq Amerikada sənin əlinə qonmayacaq. Geri qayıtdıqda artıq burda olmasam əvəzimə səni bu məktublar gözləyəcək. Niyə belə söyləyirəm? Çünkü bir ay keçməmişdi ki, həyatımda ilk dəfə olaraq ağır xəstələndim. Buna görə də indi şübhələrim arasında bu da var ki, altı, yeddi ay sonra gəldikdə sənə qapı açmaya, səni qucaqlamaya da bilərəm. Bir zamanlar bir dostum heç bir xəstəlik çəkməyənlərin intizara və şiddetli bir narahatlığa tab gətirmədiklərini söyləmişdi. Mənim də başıma buna bənzər iş gəldi. Bir səhər gulləri sulayərkən qəflətən kimse işığı sondürdü. Cənab Razmanın arvadı hasarın o biri tərəfindən məni görməsəydi inanıram ki, sən indi yetim qalmışdın. Yetimmi? İnsanın nənəsi ölürsə belə demək olarmı? Əmin deyiləm. Bəlkə də nənələr, babalar, itmişləri

adlandırmağa dəyməyəcək aksesuarlar olaraq görünürler. İnsan baba və nənəsindən, nə yetim, nə də dul qalır. Onları ucsuz-bucaqsız yolların birində təbiətin qanunu olaraq sanki bir çətiri unudan kimi buraxırıq.

Xəstəxanada oyandığım zaman heç bir şeyi dəqiqliklə xatırlamıram. Gözlərimi bağlayarkən pişik bişi kimi incə və uzun bişlərimin çıxdığını zənn etdim, amma gözlərimi açar-açmaz bunların sadəcə iki balaca plastik qaz balonu olduğunu anladım; burnumdan çıxbı dodaqlarımın üstüylə aşağı sallanırdı. Ətrafımda yalnız qəribə cihazlar vardı. Bir neçə gün sonra adı bir otağa keçdim, burada məndən başqa iki nəfər də yatırıldı. Naharların birindən sonra cənab Razman və arvadı mənə baş çəkdilər. Söylədilər ki, həyatda sağ qaldığınıza görə itinizə borclusunuz.

Ayağa qalxmağı bacardıqdan sonra bir gün otağa tibbi yoxlamaların birində gördüğüm gənc bir həkim gəldi. Oturacaqlardan birini götürüb yatağımın yanında əyləşdi və danışmağa başladı. «Size baxası və qərar verəsi bir qohum-əqrəbanız yoxdursa, heç vasitəçi qoymadan sizinlə səmimi söhbət edəcəm» - dedi. Danışarkən ona baxırdım, amma dinləmirdim. Nazik dodaqları vardı və bildiyin kimi belə insanları heç bir zaman xoşlamamışam. Ona qalarsa səhhətim o qədər ağır idi ki, evə qayıtmajına icazə də verməyəcəkdi. Həkim tibb bacılarının nəzarətində yaşaya biləcəyim bir neçə qocalar evinin adını çəkdi. Üzümün ifadəsindən bir şey hiss edərkən həmin an əlavə etdi: «Fikriniz o köhnə, şəraitsiz evlərə getməsin, indi hər şey təmamilə başqadır, işqli otaqları və gəzib dolaşılışı bağçaları vardır». Sonda: «həkim,- dedim, -eskimosları tanıyırsınızmı?». Ayağa qalxarkən: «Əlbəttə» - deyə cavab verdi. «Budur, baxın mən də onlar kimi ölmək isteyirəm». Bir şey qanmadığını görüb əlavə etdim: «Mən bəyaz divarlı bir otaqda yataq xəstəsi olub daha bir il yaşamaqdansa, bostanımdakı boranıların arasında üzüstə yixılmağı üstün tuturam». Həkim artıq qapının yanındaydı. Gülmüşeyirdi. Otağdan çıxmamışdan: «həmişə belə deyirlər, amma son dəqiqədə müalicə olunmaq üçün bura qaçarlar, hələ üstəlik də yarpaq kimi titrəyirlər».

Üç gün sonra, əgər ölürsəm günahın mənə aid olduğunu bildirən gülünc bir sənəd imzaladım. Bunu kiçik başlı, ama qulaqlarına iri qızıl sırga taxmış gənc bir tibb bacısına verdikdən sonra bir-iki para əşyamı neylon torbaya qoyub taksi dayanacağına sarı yollandım.

Busk məni bağça qapısında görər-görməz qaçmağa başladı, sonra sevincini təsdiqləmək üçün hürərək iki-üç çiçək ləkini də əzdi. Bu dəfə ona hırslaşmədim.

Torpağa bulaşmış burnuyla məni vurduqda, «gördünmü köhnə dostum, yenə birlikdəyik» söylədim və qulaqlarının arxasını qaşdım.

Sonrakı günlərdə heç nəylə məşğul olmadım. Yixildığımdan bəri bədənimin sol tərəfi əmrlərimə əvvəlkilər kimi əməl etmirdi. Ələxsus da əlim çox zəiflədi. Həmişə sağ əlimdən daha çox istifadə edirdim. Biləyimə çəhrayı bir lent bağladım, beləcə uzanıb bir şey alacağım zaman sağ əlimi deyil, soldan istifadə etməyi düşünürəm. Bədənin hərəkətlərini yerinə yetirərkən onun nə qədər böyük bir düşmən ola biləcəyini hiss etmirsen; amma indisə yanıldığımı düşünürəm. Müstəqilliyim məhdudlaşdırığı üçün açarın birini da Valterin arvadına verdim. Hər gün mənə qulluq edir, istədiklərimi alıb gətirir.

Bağçada məkik toxuyarkən səni düşündüm. Neçə dəfə telefona getdim, sənə bir teleqraf göndərmək niyyətiylə dəstəyi qaldırdım. Amma qovşaq səsimi duyar-duymaz qərarından vaz keçirdim. Axşamlar oturacaqda oturarkən -qarşımızda boşluq, ətrafımızda səssizlik, - hansının daha doğru olacağını özümdən soruşurdum. Mənim üçün deyil, sənin üçün nəyin doğru olacağını... Mənim üçün, əlbəttə, yanımda sən varken bu dünyadan göçmək ən gözəl şey olardı. İnanıram ki, sənə xəstələndiyimi xəbər etsəydim Amerikada yaşamağı buraxar, bura qaçardin. Sonra? Bəlkə daha üç-dörd il yaşayardım, bəlkə də təkərli oturacağa bağlanardım, bəlkə bezərdim və sən borcun olduğu üçün mənə baxardın. Bunu ürəkdən edərdin, amma zaman keçdikcə bu səmimilik qəzəbə, intiqama çevrilərdi. İntiqam alardin, çünki illər keçir və sən gəncliyini boş yerə xərcləyirdin, çünki mənim sevgim bir bumeranq kimi sənin həyatını çıxılmaz bir yola döndərirdi. Budur, sənə telefon etmək istəməyən içimdəki o səs belə söyləyir. Onun tam haqlı olduğuna qərar verdiyim an beynimdə əks bir səs peyda olurdu. Özümdən soruşurdum, əger qapını açdığını an mənim və sevinclə hoppanan Buskun yerinə səni uzun zaman həyat əlaməti olmayan bomboş bir ev qarşılaşaydı nə edərdin? Məqsədinə çatmamış bir dönüsəndən daha qorxulu nə ola bilər? Ya da ordaykən mənim ölümümü bildirən bir teleqraf alsaydın sənə xəyanət etdiyimi düşünməzdinmi? Ya da səninlə höcətləşdiyimi? Sən ki son aylarda mənimlə belə kobud davrandın, mən də sənə xəbər vermədən səssizcə köçüb gedərəm! Bu bir bumeranq deyil, ancaq bir girdab sayılırdı və düşünürəm ki, belə bir şeyi aşmaq asan olmazdı; sevdiyin insana söyləmək istədiklərin sonsuza qədər içində qalır; o, torpağın altındadır, artıq onun gözlərinin içində baxa bilməzsən, onu qucaqlaya bilməzsən, ona bu zamana qədər söyləmədiklərini söyləyə bilməzsən.

Günlər keçir və bir qərara gələ bilmirəm. Sonra budur, bu səhər Gül belə təklif etdi: ona bir məktub yaz, onunla keçirdiyin günlərə aid kiçik bir gündəlik tut. İndi burada-mətbəxtəyəm, qarşısında da köhnə bir dəftərin. Tapşırıqlarını yerinə yetirərkən çətinlik çəkən bir uşaq kimi qələmin ucunu gəmirirəm. Bu bir vəsiyyətdimi? Yox, belə sayılmaz, bunlar daha çox səni illərlə izləyəcək, yanında olduğumu duymaq istəyəndə oxuya biləcəyin bəzi şeylərdir. Qorxma, səni nə kədərləndirəcəm, nə də moizə oxuyacam, yalnız bir zamanlar ikimizi də əhatə edən və son illərdə itirdiyimiz o səmimiyyətlə səninlə bir az çənə döyəcəm. Xeyli yaşadığım və daha çox insan itirdiyin üçün artıq bilirəm ki, əslində ölülər yalnız yoxluqları ilə deyil, - onlarla bizim aramızda söylənilməyən sözlər üzündən insana əzab verirlər.

Mən qocalanda, xüsusilə nənə olacağım zaman analıq etməyə başladım. Bunun hər ikimizə çox faydası oldu. Sənə faydası oldu; çünkü bir nənə-ana hər zaman bir nənədən daha yaxşı və diqqətlidir, mənə faydasıı oldu; çünkü klubda nahardan sonra vaxt öldürüb yaşıdlarımla bir əl kanasta oynayıb yaxşıca sərsəmləməkdənsə, yenidən zamanın axınıyla ayaqlaşmaq məcburiyyətində qaldım. Amma bir anda bəzi şeylər dağıldı. Bunun günahı nə məndə, nə də səndəydi, yalnız təbiətin qanunlarındaydı. Uşaqlıq və ahilliq çağları bir-birinə oxşayır. Hər iki yaş dövründə fərqli səbəblərlə insan olduqca müdafiəsiz olur. Bədənimizin çevrəsində görünməz bir zirehin yaranması yeniyetməlik dövründə başlıyır. Bu zireh uzun bir müddətdə yaranır və gənclik dövründə qalınlaşır. İnkışafı bir az da incininkinə benzəyir, yara nə qədər böyük və dərindirse, ətrafında yaranan zireh da o qədər güclü olur. Amma sonra, uzun zaman geyilən bir geyim kimi ən çox istifadə olunan yerlərindən köhnəlir, tikişləri söküür və ani bir hərəkətdən yırtılır. Əvvəl heç bir şey hiss etməzsən, zirehinin hələ də səni möhkəm sardığını zənn edərsən, amma bir gün birdən-birə səfəh bir şey qarşısında uşaq kimi səbəbini də bilmədən ağlamağa başlayarsan.

Aramızda bir fərq yarandı deyərkən bunu söyləməyə çalışdım. Sənin zirehin yaranmağa başlayanda mənimki çoxdan bərkmişdi. Sən gözyaşlarına, mən də sənin bu qəfil tündlüyünə dözmürdüm. Özümü xasiyyətinin dəyişəcəyinə hazırlasam da, bu dəyişiklik ortaya çıxdığı an buna dözmək mənə çox ağır gəldi. Qarşısında birdən-birə yepyeni bir insan peyda oldu və bu insanla artıq necə davranacağımı bilmirdim. Axşamlar düşüncələrimi toplayıb nəzərdən keçirərkən sənə aid olanlar məni xoşbəxt edirdi. Öz-özümə deyirdim ki, gənclik dövründə zərər-zıyan görmədən yaşayanlar heç bir zaman həqiqətən böyük insan ola bilməzlər. Amma səhər üzümə qapını çırpanda, bir Allah bilsən, necə kədərlənir, necə ağlamaq istəyirdim! Sənə tab gətirəcək gücü haradan

tapacağımı bilmirdim. Sən də səksən yaşına çatanda görəcəksən ki, insan bu yaşda özünü sentyabr ayının sonunda ağaçda yalnız qalmış bir yarpaq kimi hiss edir. Günüşiği qıсадır və ağaç bəsləyici maddələri yavaş-yavaş özünə doğru çəkməyə başlayır. Ağacın gövdəsi azotu, xlorofili, proteinləri çəkir və beləcə nə yaşıllıq qalır, nə canlılıq. Artıq bir budağdan asılı qalırsan, amma düşmək an məsələsi olur. Yaxınlıqdakı yarpaqlar bir-birinin ardınca düşür, sənsə seyr edirsən, içində küləyin əsmək qorxusunu yaşayırsan. Mənim üçün külək sən idin, sənin o dəyişkənliyin idi. Sən heç bunu duydunmu? İkimiz də eyni ağaçda yaşadıq, amma elə fərqli mövsümlərdə ki!

Yola çıxdığın günü xatırlayıram, ikimiz də nə qədər əsəbiydik, elə deyilmi? Səni hava limanından ötürməyimi istəmədin, özünlə aparılışı hər hansı bir şeyi xatırlatdığını zaman mənə dedin ki, Amerikaya gedirəm, çölə yox. Qapıda çox çirkin, kəskin səsimlə, özünə yaxşı bax- deyib bağırın zaman sən arxaya belə dönmədən söylədin ki, Buska və gülə yaxşı bax.

Bu vida məni bir az xəyala daldırdı. Həssas bir qoca olduğum üçün səndən nəvaziş, ya da başqa bir şey gözləyirdim. Amma axşam yata bilmədiyimdən bomboş evdə sabahadək gəzinərkən belə qənaətə gəldim ki, Buska və gülə -yanımda qalan o xoşbəxt hissənə baxmaqla sənə baxmağın arasında bir fərq yoxdur. Anladım ki, o quru vidalaşmanın səbəbi hissizlik deyil, ağlamağa hazır bir insanın gərginliyidi. Sənə əvvəl söz açdığını o zireh məsələsi kimi. Sənin zirehin elə möhkəmdi ki, nəfəs almaqda da belə çətinlik çəkirsən. Son zamanlarda nə deyirdim, xatırlayırsanmı? Axmayan göz yaşları qəlbədə yığılar, zaman keçdikcə qabiq tutar və əhəngin paltar yuyan maşına tıxanması kimi qəlbi tıxayıb iflic edər.

Bunu da bilirəm ki, mənim ancaq mətbəx dünyasından təpib verə bildiyim nümunələr səni güldürmək əvəzinə əsəbileşdirir. Nə edə bilərəm ki! Hər kəs ən yaxşı tanıldığı dünyadan ilhamlanır.

İndi səndən ayrılməq məcburiyyətindəyəm. Busk içini çəkir və yalvarıcı nəzərlərlə baxır. O da ayağını təbiətin nizamına uyğunlaşdırır. Hər mövsümdə yemək zamanını bir İsvəçrə saatı dəqiqliyi ilə bilir.

Bu gecə xeyli yağış yağdı. Elə şiddətliydi ki, endirmələrə dəyən damcıların səsinə oyandım. Səhər havanın pis olacağını düşünərək gözlərimi açdım və uzun zaman yorğanın altından çıxmadım. İllər keçdikcə hər şey necə də dəyişir. Sənin yaşında olanda qış yuxusunda yatan heyvanlar kimiydim, məni kimsə narahat etməsəydi hətta nahara qədər yatardım. Halbuki, indisə dan yeri ağarmamış oyanıram. Beləcə günlər uzandıqca uzanır, bitmək bilmir. Bunlarda bir mərhəmətsizlik yoxdurmu? Üstəlik səhər saatları daha qorxunc, baş qatası bir şey yox, eləcə oturursan və düşüncələrin keçmişə səyahətə çıxır. Yaşlıların düşüncələrində gələcək yoxdur, varsa da daha kədərli, ya da hüzünlüdür. Təbiətin bu qəribəliyi ilə bağlı məndə suallar yarandı. Dünən televizorda gördüğüm bir sənədli film də məni düşündürdü. Heyvanların yuxusundan söz açılırdı. Zooloci mərhələdə quşlardan yuxarıya doğru bütün heyvanlar yuxu görür. Sərçələrdən göyərçinlərə, sincablardan dovşanlara, itlərdən çəmənlərə səpilmiş inəklərədək hamısı yuxu görür, amma hamısı eyni formada yox. Təbii ehtiyacı ov olan heyvanların yuxusu qısa olur, buna yuxu da demək olmaz, yalnız bir mənzərədir. Aparıcı deyirdi ki, ovçular qarışq və uzun yuxular görürlər, heyvanlar üçünsə yuxu fəaliyyəti həyatda qala bilmə strategiyasını tərtib etmək üçün bir yoldur. Məsələn, antilop yuxusunda qarşısında açıq savanna, aslansa sürətlə və cəld səhnələrlə antilopu yeyə bilmək üçün lazımlı hər şeyi görür. Öz-özümə dedim ki, demək ki, insan gənc ikən ətyeyəndir, yaşlılıqda otyeyəndir. Qocaldıqda az yatmaqla bərabər yuxu da görmürsən, ya da görüsən də sonralar xatırlaya bilmirsən. Halbuki, uşaqkən və gənc yaşlarında həm çox yuxu görüsən, həm də bu yuxular doğan günün necə keçəcəyini aydınlaşdırır. Son aylarda səhər oyanar-oyanmaz necə ağıladığını xatırlayırsanmı? Qəhvə fincanının önündə oturardın, göz yaşlarının səssizcə yanaqlarından süzülərdi. Niyə ağıladığını soruşanda ovudulmaz bir formada, açıqla səbəbini bilmədiyini söyləyirdin. Bu yaşda olan insanların ürəylərində çox planlar olur. Eyni zamanda bu planların da hamisinin yerinə yetiriləcəyinə inamsızlıq. İnsan ağılinın bir nizamı, ya da aydın bir məntiqi yoxdur; adam gündəlik dəndlərin şişmiş, qaydasız yiğintiliyiyle ən əhəmiyyətli məqsədlərini bir-birinə qarışdırır, bu dərin məqsədlərin arasına da orqanizminin ehtiyaclarını yerləşdirir. Beləcə insan yuxusunda acidığı an süfrəyə oturduğunu, amma yeyə bilmədiyini, üzüdüyü zaman Quzey qütbündə olduğunu və paltosunu tapmadığını, bir az kobud davrandıqda həmin an qana susamış bir döyüşçü olduğunu görür.

Bilmək istəyərdim ki, sən oralarda, kaktuslar və kovboylar arasında nə yuxular görüsən? Görəsən hərdən bir qızıldərililər kimi geyinmiş halda mən də ortaya

çıxırammı? Busk, çilpaq Koyote çaqqalları görünürmü? Darıxırsanmı, Bizi düşünürsənmi?

Dünən axşam kitab oxuyarkən qəfldən otaqda ritmik bir səs eşitdim, başımı kitabdan qaldırıqdı Buskun yatarkən quyruğunu yerə vurduğunu gördüm. Üzündəki xoşbəxt ifadəyə baxan olsayıdı inanıram ki, qarşısında səni görərdi, bəlkə yeni dönmüşdün, sənə sevincini göstərirdi, ya da birlikdə keçirdiyiniz o gözəl səyahətlərdən birini xatırlayırdı. İtlər insan duyğularına qarşı elə həssasdırlar ki, zaman ərzində biz də doğmalaşdıq. Çok şeyin onların ürkək gözlərində əks olunmasını xoşlamadıqlarına görə çoxları onlara nifrət edir. Busk səni tez-tez yuxuda görür. Mən bunu bacarmıram, ya da görsəm də xatırlamıram.

Mən kiçikkən dul xalalarımdan biri bir müddət bizdə qalmışdım. İspiritizmaya meyilli idi, anam, atam ortalarda görünmədikdə ən qaranlıq və gizli künclə məni zehnin qeyri-adi gücləri mövzusunda tərbiyə etməyə səy göstərərdi. Deyərdi ki, uzaqdakı bir insanla əlaqə qurmaq istədikdə, əlinə onun bir şəklini almalı, üç addımdan bir xaç çəkməli və sonra budur, burdayam deməlisən. Ona qalırsa bu üsulla istədiyin adamlı telepatik əlaqə qurula bilərdi.

Bu gün nahardan sonra, yazmamışdan öncə mən də belə etdim. Saat beş radələriydi, ordasa səhər olmalıydı. Məni gördünmü, duydunmu? Mən səni işıqlı, divarları kafelli barların birində küftəli sandiviç yeyərkən gördüm, səni qarışqlığın içində o an seçə bildim, çünki sənə son dəfə hördüyüm qırmızı-mavi, maral şəklli caketi geymişdin. Amma mənzərə elə qısa sürdü ki, sanki televiziya filmi kimiydi, gözlərindəki ifadəni görə bilmədim. Hər şeydən çox onunla maraqlanıram ki, görəsən xoşbəxtsənmi.

Xatırlayırsanmı? Sənin ölkə xaricindəki təhsilinin xərcini ödəməyimin doğru, ya səhv olacağına görə nə qədər mübahisə etdik. İnad edirdin ki, bu vacibdir, inkişaf etmək və oxumaq üçün getməli, bu cansıxıcı mühitdən uzaqlaşmalıdır. Litseyi yeni bitirmişdin, nə edəcəyin bilmirdin, bunun üçün bədbinliyə qapılmışdin. Uşaqkən üç arzun vardı, sonra bunlardan əsər-əlamət belə qalmadı. Əvvəllər dostlarına qarşı göstərdiyin o açıq münasibət illər keçdikcə yox oldu, öz içində çəkildin. İnsanlara qarşı sevgin, paylaşma arzun qısa zamanda maraqsızlığa, dərbədərliyə, yalnızlığa və xoşbəxt gələcəyinə istiqamətlənmiş ardıcıl bir sabit fikrə çevrildi. Televizorda, xüsusilə acı bir səhnə görərkən məndə yaranan acıma duyğularına lağ edərək, bu yaşda hələ də niyə təəcübənlənirsən söyləyirdin. Əvvələr sənin bu kimi fikirlərin nəfəsimi daraldır, yanında bir canavarın oturduğunu sanırdım; gözümün ucuya səni süzərək özümdən, «verdiyim

örnəklərlə səni beləmi yetişdirmişdim» deyə soruşurdum. Belə zamanlarda sənə cavab vermirdim, amma artıq dialoq zamanının bitdiyini hiss edirdim, aydın idi ki, sənə nə söyləsəydim bir mübahisə çıxacaqdı. Bir yandan sınmağımdan qorxurdum, boş-boşuna bir-birimizin gözündən düşəcəkdir, bir yandan da açıq bir mübahisə sənin əsl axtardığın bəhanə idi, mübahisələr bitmək əvəzinə, getdikcə artacaq, şiddətlənəcəkdir. Sənin söylədiklərinin arxasında energinin, qürürlü bir energinin qaynadığını hiss edirdim, içində hər an partlamağa hazır olan vulkanı güclə saxlayırdın, mənimse bu iti buynuzları korşaltmaq səyim, hücumlar qarşısındaki aqla gəlməyən kələklərim səni başqa yollar axtarmağa vadər etdi.

Buna görə məni baş götürüb getməklə, xəbər vermədən evi tərk etməklə hədələdin. Sənə buralardan ayrılmağının əla fikir olduğunu söylədikdə çasdın, büdrədin; ovunu udmaq zamanı başını qadırıb ağızını açmış bir ilan qarşısında bir şey qalmadığını hiss etdiyi an hansı vəziyyətə düşürsə, sən də eynilə bu hissi keçirtdin. Bunun üçün barışmağa çalışdın, təkliflər etdin, dəyişik və qərarsız sınaqlardan sonra günlərin birində qəhvə fincanının önündə oturarkən yeni bir inamlı Amerikaya gedəcəyini bildirdin.

Bu qərarını da o birləşən kimi maraqsız qarşıladım. İstəmirdim ki, tələsik, hər tərəfli düşünmədiyin bir qərara gələsən. Sonrakı həftələrdə hey Amerika düşüncəsindən söz açdın. Ehtirasla əlavə edirdin ki, oraya bir illiyə getsən heç olmasa bir dil öyrənərsən və zamanın hədər getməz. Zaman itirməyin heç də pis bir şey olmadığını xatırlatdığım zaman müdhiş şəkildə səksənirdin. Ən çox da həyatın bir yürüş olduğunu söylədiyim zaman təəccübləndin. Əsas olan zamandan bir hədəf tapmaqdır. Süfrədəki iki fincanı da qolunun qəfil bir hərəkətiylə havaya tolazladın, sonra da əllərinlə üzünü örtərək, «sən axmaqsan, axmaqsan, anlamırsan ki, bu mənim yeganə istəyimdir» deyə ağlamağa başladın. Həftələrlə torpağa mina döşəyib, üstündən keçməməyə çalışan əsgərlər kimi davrandıq. Harda olduğunu, nə olduğunu bilirdik, uzaqdan keçir, bir şeydən qorxan insanlar kimi davranışındıq. Mina partlayanda sən ağlayıb hıçqıraraq, bir şey anlamırsan, əsla anlamayacaqsan deyərək necə incidiyini sezdirməmək üçün bir bilsən ki, nə çox səy göstərdin. Sənə anandan, boylu qalmasından, ölümündən, bütün bunlardan heç söz açmadım. Mən susduqca sən də bunların mənim üçün əhəmiyyətsiz, unudulmuş mövzular olduğunu düşündün. Amma bunu heç hesaba salmırsan ki, anan mənim qızımıdı. Ya da hesaba qatsan da bunu ürəyində saxlaysırsan. Elə bilirdin ki, sənin bəzi baxışlarını, bəzi nifrət dolu sözlərini ayrı cür izah edə bilmərəm. Səndə ana mözusunda onun buraxdığı boşluqdan başqa bir xatırə yoxdu; o, öldüyü gün çox kiçik idin. Halbuki,

mən yaddaşimdə otuz üç ilin və onu bətnimdə daşdığım doqquz ayın xatirələrini saxlayıram. Bu mövzuda bu qədər laqeyd olduğumu necə düşünə bilərsən!

Mövzunu bu ana qədər açmamağımın səbəbi mənim tərəfimdən təmkin və bir az da eqoistlik görünə bilər. Təmkin - ondan söz açarkən özümdən, mənim həqiqi, ya da xəyali günahlarımdan başlamalıydım; eqoistlik - ümid edirdim ki, mənim sevgim onun yoxluğunu hiss etdirməyəcək qədər sonsuzdur. Günlərin birində onun həsrətini və mənə «mənim anam kimdi, nədən öldü» -deyə verdiyin sualı əngəlləmək istədim.

Sən uşaqkən xoşbəxt idik. Nəşəli uşaq idin və bu nəşənin içində süni bir şey yox idi. Bu nəşənin arasında bir inciklik busqusu da yatardı və sən ürəkdən də gülə bilməzdin. «Nə var, nə düşünürsən» -deyə soruşduqda, təbiiliklə cavab verirdin: «görəsən göy üzünün sonu varmı, yoxsa sonsuzadək uzanır». Həssaslıq cəhətdən mənə bənzədiyin üçün qürur duyurdum. Özümü səndən böyük, və ya səninlə günah ortağı kimi hiss edirdim. Bunun həmişə belə davam edəcəyini düşünürdüm. Təəssüf ki, sabun köpüklərinə yapışib xoşbəxtlik içində havada uçmuruq, həyatımızda bir başlanğıc, bir son var və bu başlanğıcla son bir ov üstünə atılan tor kimi üstümüzə düşür. Deyirlər ki, ataların günahını övladları çəkər. Doğrudur, çox doğru, babalarinkini nəvələri, əcdadlarımızinkini nəticələri çəkər. Bəzi həqiqətlər özlərində bir qurtuluş duyğusu daşıyır, bəziləri də qorxu duyğusu oyandırır. Bizimki isə ikinicisinə uyğundur. Günahların zənciri harada sona çatır? Kabildəmi, Hər şey bu qədər geriyə uzana bilərmi? Bütün bunların arxasında sırrı bir şeymi var? Bir zamanlar oxuduğum bir hind kitabına görə bütün güc qədərin əlindədir, iradənin gücü isə yalnız bəhanədir. Bunu oxuduqdan sonra məni sonsuz bir kədər bürümüşdü. Ertəsi gün yenə bir neçə səhifə oxuduqda qədərin keçmişdəki davranışlarımızın nəticəsi olaraq yaranmasını, qədərimizi öz əllərimizlə cizdiyimizi gördüm. Beləcə geriyə üz əvvələmədim. «Bü düyümün həlli nöqtəsi haradadır» -deyə öz- özümdən soruştum. İpin hansı ucu yumağındır? Kəsib qopara bilərikmi, yoxsa bizi sonsuzluğadək dolaşib sariyarmı?

Mən onu kəsirəm. Artıq ağlım əvvəlkilər kimi deyil, düşüncələrim var, şübhəsiz, düşünmə formam dəyişmədi, amma zehnimi uzun müddət canlı saxlamaq gərgin əmək istəyir. İndi yoruldum, gənckən fəlsəfə kitabı oxyanda başım necə fırlanırdısa, indi də eləcə fırlanır. Hələlik səndən ayrılmıram, salondakı, nifrət ediləsi qutunun önündə boş- boşuna oturmağa gedirəm.

20 noyabr

Yenidən buradayam. Bu gün görüşümüzün üçüncü gündür. Daha doğrusu, dördüncü günü, üçüncü görüş. Dünən elə yorğun idim ki, heç yazmağa halim yox idi, hətta oxuya bilmədim də. Kədərli və nə edəcəyimi bilmədiyim bir şəkildə bütün günü evlə bağça arasında dolaşdım. Hava olduqca müləyimdi, isti saatlarda oturacaqda oturdum. Ətrafımda otlar da, çiçək ləkləri də səliqəsizdir. Onlara baxarkən bir mübahisəmizi xatırladım. Nə zaman olub, keçən ildəmi? Görən iki il olarmı? Sağalmaz bir bronxit xəstəsi olmuşdum, yarpaqlar çoxdan tökülmüşdü, külək ora-bura səpələyirdi. Pəncərədən baxanda necə kədərlənmişdim; göy üzü qurmuşun rəngində idi, bayırda müdhiş bir kimsəsizlik havası vardı. Otağına gəldim, qulaqlıqlarla yatağına uzanmışdım. Rica etdim ki, yarpaqları toplayasan. Səsimi eşitdirmək üçün bir neçə dəfə də sözləri təkrarlamaq məcburiyyətində qaldım. Çiyinlərini silkələyərək, «yaxşı, nədən»?-deyə soruşdun, -təbiətdə heç kim onları toplamaz, onlar da çürüyüb gedər, ən yaxşısı da budur». O dövrdə təbiət sənin ən böyük dostun idi, hər şeyi onun pozulmaz qanunları ilə açıqlayırdın. Sənə bağçanın əhilləşdirilmiş bir təbiət parçası olduğunu, bir təbiətin də it kimi sahibinə bənzədiyini və bir it kimi də davamlı olaraq nəvaziş istədiyini izah etməkdənsə, zala çekilib söz güləşdirmədim. Bir az sonra soyuducudan yeməyə bir şey götürmək üçün önumdən keçərkən ağladığımı gördün, amma əhəmiyyət vermədin. Şam yeməyi zamanı gələndə yenə burnunu otağından çıxardıb, nə yeyəcəyik deyə soruşduğun zaman hələ də eyni yerdə oturub ağladığımı gördün. Bunun üçün mətbəxə girib ocağı yandırmağa başladın. «Nə istəyirsən? -deyə otağdan-otağa keçərək səslənirdin, -şokalatlı şirnimi, qayğanaqmı?». Məyus olduğumu anlamışdım və könlümü almağa çalışırdın. Səhərisi gün pəncərəni açar-açmaz səni çəmənlikdə gördüm, yağış yağırdı, kürəyində sarı rəngdə bir dəsmal salıb yarpaqları dırıqla toplayırdın. Saat doqquza qalmış evə keçərkən heç bir şey olmamış tərzdə davrandım, çünkü səni yaxşı olmağa sürükləyən o xasiyyətinə nifrət etdiyini bilirəm.

Bu səhər çiçək ləklərinə baxarkən düşündüm ki, uzun müddət nəzarətsiz qalan bağçaya qulluq etmək üçün bir nəfərə ehtiyac var. Xəstəxanadan çıxandan bəri bunu düşünürəm, amma hərəkətə keçməyi bacarmıram. İllər keçdikcə bağçanı müdhiş şəkildə

qışqanırdım, ulduza bənzər çiçəklərimi sulamaqdan, budaqdakı solmuş yarpaqları qoparmaqdan dünyasında vaz keçmərəm. Qəribədir ki, gənckən bağçaya baxmaq məni darixdirdirdi, bir bağça sahibi olmaq mənə bir imtiyazdan çox, məcburi iş kimi gəlirdi. Bir-iki gün əlimi üstündən çəksəm, böyük zəhmətlərlə ərsəyə gətirdiyiklərim məhv olurdu. Bu da məni hər şeydən çox narahat edirdi. Daxilim nizamlı deyildi, bu üzdən içimdə qaynayan qarışqlığı xarici dünyada görmək məni narahat edirdi. Sənə yarpaqları topla deyərkən bunu xatırlamalıydım. Bəzi şeylər var ki, onlaranca müəyyən bir yaşda anlamaq olur. Evlə münasibətlər, evin içində və çölündə olanlar da belədir. Atmış, yetmiş yaşında anlayırsan ki, bir bağça və ev yalnız rahatlandığın, yaşadığın yer deyildir. Necə ki, qabıq balıqqulağının bir parçasıdır, onlar da sənin bir parçandır. Sən o qabığı alın tərinlə yaratdın, içindəki qırımlarda sənin həyat hekayən var, bu qabıq-ev səni bürüyür, sənin üzərindədir, ətrafindadır, bəlkə ölüm belə onları sənin varlığından, onun içində yaşadığın sevincdən, kədərdən ayıra bilməz. Axşam oxumaq istəmədiyimdən televizora baxdım. Baxdım yox, dinlədim, çünkü yarım saat sonra yuxuladım. Sözlərin ancaq yarısını eşidirdim, necə ki, qatarda yuxuya gedəndə yolcuların danışqları sənə kəsi-kəsik və anlaşılmaz gəlir, bax eləcə. Bu minilliyyin sonunda ortaya çıxan təriqətlərlə bağlı bir tədqiqat yayılmıştı. Həqiqi və saxtakar şeyxlərdən danışrdılar, onların lügətlərindən «qarışq» sözü qulağıma çatdı. Bunu eşidən kimi litseydəki fəlsəfə müəlliminin üzünü xatırladım.

Gənc idi və o zamana görə səliqəsiz görkəmi vardı. Şopenhauerdən danışarkən biraz şərq fəlsəfəsindən söz açmış, bizi «qarışq» məvhumu ilə tanış etmişdi. O zaman yaxşı diqqət yetirməmişdim, bu söz və məvhum bir qulağımdan girib o birisindən çıxmışdı. İllər ərzində «qarışq»ı sanki intiqammış kimi dərk etmişdim. Gözə göz, dişə diş, ya da nə əkərsən, onu biçərsən kimi. Elə ki, uşaq bağçasının müəllimi sənin qəribə davranışlarına görə mənimlə söhbət etmək istədi, bax o zaman qarışq və onunla bağlı məvhumlar yenidən zehnimə daraşdı. Bütün bağçanı tələşa salmışdır. Birdən-birə sərbəst ifadə saatında keçmiş həyatını anlatmağa başlamışdır. Müəllimlər əvvəl qeyri-adi bir uşaqla üzləşdiklərini düşünmüştülər. Səni bu hekayəndən yayındırımışı çalışmışdilar. Amma sən qanmayıb kimsənin bilmədiyi bir dildə sözləri bir-birinin ardınca düzmişdün. Hadisə üçüncü dəfə təkrarlandıqda məktəbin müdriyyəti tərəfindən çağrılmışdım. Səni gələcəyin naminə bir psixoloqa aparmağımı məsləhət bildilər. Yaşadığı travma səbəbindən belə davrana biləcəyini söylədilər. Əlbəttə, səni psixoloqa aparmadım; məncə xəyal dünyası narahatlılıqdan deyil, hadisələrin dəyişik nizamı ilə bağlı olaraq belə zəngindi. Bu hadisədən sonra səni heç dindirmədim, səndə də belə bir arzu olmadı. Bəlkə də

təəccüblərindən çəşmiş o müəllimlərin qarşısında anlatdıqlarını elə həmin gün unutmuşdun.

Son illərdə bu cür mövzulardan söz etmək mənə moda kimi gəlir: belə şeyləri keçmişdə də danışırdılar, halbuki indi hərkəsin dilinə düşüb. Bir müddət əvvəl qəzetdə oxuduğuma görə yenidən dünyaya qayıdış mövzusunda fəaliyyət göstərən dərnəklər varmış. İnsanlar bir araya yiğişib lap əvvəlki həyatlarından danışırlarmış. Məsələn, bir evdar qadın belə deyir ki, 1800 –cü illərdə Nyu Orleansda yaşayan bir küçə qadını idim, buna görə indi ərimə sadiq qala bilmirəm. O yandan irqçi bir benzinçi nifrətini XV1 əsrə vəzifəsini yerinə yetirərkən adamyeyənlər tərəfindən yeyilməsiylə bağlayır. Necə də kədərli, gic danışıldır! Öz mədəniyyətinin köklərini itirənlər indinin qərarsızlığını və boz rəngini öncəki həyatlarıyla açıqlamağa çalışırlar. Həyatlarındakı dəyişikliyinin bir mənası varsa, əminəm ki, bu başqa mənadır.

Bağça dövründə səni daha yaxşı anlamamaq, daha bir neçə şey öyrənə bilmək üçün kitablar əldə etmişdim. Budur, o kitabların birində öncəki həyatlarını təfsilatı ilə xatırlayan uşaqların, o həyatın sonunda şiddetli və erkən bir şəkildə öldüklərindən danışılırdı. Sənin uşaqqən bəzi açıqlanmayan fikirlərin- borulardan çıxan qaz, hərşeyin bir anda partlaya biləcəyi qorxusu- məni bu cür bir düşüncəyə istiqamətləndirmişdi. Yorulduqda, gərgin olduqda, ya da yuxun qaçıqdırda qorxurdun. Gecəyarısı təlaşla otağının qapısında peyda olanda qalxar, şirin sözlərlə səni yenidən otağına aparardım. Yatağa uzanır, əlimi tutar, sonu yaxşılıqlarla bitən nağıllar söyləməyimi istəyərdin. Səni kədərləndirəcək bir şey söyləyəcəyimdən qorxduğun üçün əvvəlcədən iynədən ipliyə qədər mənə mövzunu verirdin, mən də sənin göstərdiyin yolla nağılı danışırdım. Bir nağılı bir, iki, üç dəfə təkrarlayardım. Otağıma dönmək üçün qalxdığım zaman sənin artıq yuxulamış olduğunu düşünürdüm, amma eşiyə çıxdığım zaman nazik səsini eşidərdim: «beləmi olur? -deyə soruşardın,- doğrudanda belə bitir?». Buna görə geri dönər, alnından öpərək, «başqa cür bitməz noğulum, səni əmin edirəm»- deyərdim.

Bəzi gecələr də qoynumda yatmasına etiraz edər, uşaqlara qocalarla yatmaq fayda verməz deyərək, səni yatağına göndərəcək cəsarəti də tapmazdım. Tumbanın yanında varlığını hiss etdiyim an sənə, «hər şey nəzarət altındadır, heç bir şey partlamır, tez ol, otağına dön» deyərdim. Sonra da anidən və dərin bir yuxuya getmə kələyi qurardım. Sənin xərif nəfəsini bir müddət də dinləyərdim. Bir neçə saniyə sonra yatağın kənarında qırırlar, böyük bir qorxudan sonra öz isti yuvasındaki bir siçan kimi yuxuya gedərdin.

Gün doğmamışdan səni qucağıma alır, yerinə aparırdım. Qorxu krizlərin günorta tutarsa, səni uşaq diliylə başa salmağa çalışardım; «evimiz nə qədər möhkəmdir, görmürsən, bax, divarlar nə qalındır, necə partlayıb yixila bilər ki?» Amma mənim rahatlıq yaratma səylərim bütövlükdə yararsız tdi, bərəlmış gözlərinlə qarşimdakı boşluğa baxaraq təkrarlayırdın ki, hər şey partlaya bilər.

Bu qorxunu yaradan səbəblərlə bağlı olaraq məndə suallar yaranırdı; partlama nə idi? Ananla, onun qəfil ölümüylə bağlı bir xatirə ola bilərdimi? Yoxsa başqa müəllimlərinə sadə bir şeymiş kimi anlatdığını əvvəlki həyatına aid bir hadisə idimi? Bəlkə yaddaşının əl çatmayan bir nöqtəsində bu ikisinin qarışığından yaranmış bir qorxuydumu? Kim bilir? Söylənilənlərə baxmayaraq inanıram ki, insan beynində işıqdan çox kölgə var. O günlərdə aldığım kitablarda keçmiş həyatlarını xatırlayan uşaqlara daha çox Hindistan və Şərqdə, bu qavramın ənənəvi olaraq qəbul olunduğu yerlərdə rast gəlindiyi yazılırdı. Doğrusu, buna inanmırıam. Bir kərə düşün, mən bir gün anamın yanına gəlib heç xəbərdarlıq etmədən onunla başqa bir dillə danışmağa başlasam, ya da sənin hərəkətlərinə dözmürəm, o biri həyatimdakı anamlı daha yaxşıydım desəydim nə olardı. Hərhalda məni ağıl xəstəxanasına salmaq üçün bir gün belə ləngiməzdilər.

İnsanın qədərdən, ataların qan yolu ilə sənə keçirdikləri xüsusiyyətlərdən can qurtarmaq üçün, görəsən, bir yol varmı? Kim bilir? Bəlkə nəsillərin xromosomlarından asılı olaraq bəziləri bir mərhələ yuxarı qalxa da bilər, ya da oraya çatmaq üçün bütün gücündən istifadə edər. Bir halqanı qırmaq, otağa fərqli bir otmosferin daxil olmasını saxlamaq; inanıram ki, həyatın dəyişilməsindəki o böyük sırr - böyük, amma çox zəhmət tələb edən, çözümü də özündən qorxulu-burada yatır.

Anam on altı yaşında evlənib, on yeddisində məni dünyaya gətirmişdi. Bütün uşaqlığım, daha doğrusu, bütün həyatım boyunca onun bir dəfə belə sevgi dolu bir hərəkət etdiyini görmədim. Aşiq olub evlənmişdi. Buna onu heç kim məcbur etməmişdi, özü özünü məcbur etmişdi, həm də bunu hər şeydən çox istəmişdi. Çünkü varlı, eyni zamanda dinini sonradan dəyişdirmiş bir yəhudи olan anamın soy-köklü bir familyaya sahib olma məqsədi vardı. Ondan daha yaşlı olan atam musiqi dəlisi olan bir baron idi və anamın nəğmə söyləməsinə vurulmuşdu. Bu soylu ad üçün vacib olan varisi dünyaya gətirdikdən sonra günlərini didişərək keçirirdilər. Anam həyatdan doymadan və kinlə öldü, bir dəfə olsa belə özünün də bəzi qüsurları ola biləcəyini ağlına gətirmədi. Ona daha yaxşı şəcənəklər təqdim etməyən dünya ona qarşı mərhəmətsiz davranmışdı. Mən

isə ondan fərqli idim və artıq yeddi yaşımda olarkən onun xasiyyətinə dözməməyə başladım.

Onun özündən çox əzab çəkdir. Tez hirslənirdi, həm də yalnız xarici səbəblər üzündən. Onun süni davranışlarından özümü pis hiss edirdim və yalnızlığımısa pis insan kimi yetişməyimə səbəb olurdu. Onun kimi ola bilmək üçün sınaqlar da etdim, amma bunların hamısı dərin sularda boğulan bacarıqsız səylər idi. Özümü sıxıqlıqca daha narahat olurdum. İnsanın özündən küsməsi özünə inamsızlığa gətirib çıxarır. Burdan qəzəbə keçən yol isə çox qıсадır. Anamın sevgisinin yalnız görünüş olduğunu anladım. Necə olmağım lazımdırsa, necə olduğumu anladığım an otağında oturub ürəyimin ən gizli bucaqlarından ona nifret etməyə başladım.

Bu duygudan xilas olmaq üçün bütövlükdə mənə aid bir dünyaya siğindim. Axşamlar lampanı bir örtüklə örterək gecəyarısına qədər macəra kitabları oxuyurdum. Xəyal qurmaq üçün ürəyim gedirdi. Bir müddət quldur olmayı xəyal etdim. Guya Çin dənizində yaşayırdım, məşhur bir qadın quldur idim. Çünkü özümə deyil, yoxsulların firavanlığı üçün çalışırdım. Bu haydutluq xəyallarından yenisinə keçirdim. Guya tibb təhsili aldıqdan sonra Afrikaya gedib zənci uşaqları müalicə edirdim. On dörd yaşımda olarkən Şleymannın həyat hekayəsini oxudum və oxuyar-oxumaz, «mən heç zaman insanları müalicə edə bilmərəm, çünkü mənim həqiqi ehtirasım arxeologiyadı» deyə düşündüm. Bunları düşünərkən anlayıram ki, həqiqətən içimdə dərd kimi qalanı da bu oldu. Əslində bu xəyalımı həyata keçirmək üçün atamlı ilk dəfə vuruşdum. Klassik litseyə getmək istəyirdim. Atam bunun adını eşitmək belə istəmirdi, onun düşüncəsinə görə bu heç bir şeyə yaramazdı. Amma sonda mən uddum. Litseyin qapısından girdiyim an qazandığımı dəqiqliyinən hiss etdim. Amma yanılırdım. Litseyi bitirib ona Roma universitetinə getmək istədiyimi bildirdiyim an cavabı çox qəti idi, nəbadə dilinə gətirərsən deyə etiraz etdi. Və mən zamanın adətinə boyun əydim. Bir döyüşdə qələbə çaldıqda, insan düşünməməlidir ki, bütün döyüş qələbəylə bitib. Əlbəttə, bu bir gənclik səhvi idi. İndisə düşünürəm ki, bir az da mübarizə aparsayıdım, ayaq diresəydim, atam razı olardı. Əslində onun mənfi cavabı o zamankı təhsilin vəziyyətiylə bağlı idi. Gənclərin təkbaşına doğru qərar verə biləcəyinə inanmırıldılar. Buna görə fərqli bir arzu yarananda gəncləri bacarmadıqları işə girişdiyi üçün sınayırdılar. İlk sınaqda büdrədiyimdən onlara görə mənim arzum həqiqi deyil, keçici bir həvəs idi.

Atama və anama görə ilk vəzifələri uşaqlarını o zamankı ənənəvi tərbiyə sistemiylə yetişdirmək idi. Ürəyimizin səsini dinləmədən tərbiyənin ən mənasız yönlərini zor

gütünə tətbiq edirdilər. Süfrədə dik və dirsəklərim bədənə yaxın oturmalı idim. Bunu edərkən ürəyimdə, «necə olə bilərəm» deyə düşünsəm də bunun bir əhəmiyyəti yox idi. Onlara görə mənzərə çox şey demək idi, ondan sonra gələnlər isə yalnız əhəmiyyətsiz şeylərdi.

Beləcə, bir insan deyil, yaxşı tərbiyə ediləcək meymun kimi bir şey olduğum duyğusuya böyüdüm, insana xas sevinc, cəsarətsizlik, sevilmə arzularından danışmaq heç bizə yaxın deyildi. Çox keçmədən içimdə bir tənhalıq doğdu, bu tənhalıq illər keçdikcə böyüdü, sanki havası alınmış bir boşluqda, tənbəl və süst hərəkətlərlə fırlanırdım. Bir yandan da tənhalıq suallar doğururdu, bunlar cavabını tapmadığım suallar idi. Dörd, beş yaşında ətrafıma baxıb «nədən buradayam? -deyə soruşurdum, -mən haradan gəlirəm, ətrafımda gördüğüm hər şey haradan gəlir? Bunların arxasında nə var? Mən olmamışdan da burdaydılarımı, həmişə burada olacaqlarmı?» Bunlar dünyanın mürəkkəbliyi qarşısında hər bir həssas uşağın verdiyi suallarıdı. İnanırdım ki, böyükler bu suallara cavab verməyi bacarırlar, amma anam və atama bu barədə sual verdikdə anladım ki, onlar uşaqlər bu barədə düşünməmişdilər.

Beləcə, tənhalıq duyğusu böyüdükcə böyüdü. Atamın bir ov tulası vardı; Arqo, üzüyola və sevimli olduğundan ən yaxşı oyun yoldaşım o idi. Nahardan sonra ona palçıqdan, otdan hazırladığım yeməkləri yedirməyə çalışırdım, və yaxud da onu bərbər müştərisi edərdim, bağçada qulaqlarında sancaqlarla dolaşmaq məcburiyyətində qalardı. Bir gün onun üstündə yeni bir saç modeli təcrübəsi apararkən boğazının altında bir şişin olduğunu hiss etdim. Bir neçə həftədir ki, əvvəlki kimi qaçmaq, hoppanmaq istəmirdi, bir küncdə oturub yeməyimi yeyərkən qarşısında ümidiə uzanıb özünü yalayardı.

Bir gün məktəbdən qayıtdıqda onu dəmir barmaqlıqlar arasında məni gözləyən görmədim.

«Yəqin atamlı bir yerə getmişdi» -deyə düşündüm. Amma atam iş otağındaydı, Arqo yox idi, o anda ürəyimdə firtinalar qopdu. Bayırı çıxdım, adını çekərək bağçada axtardım, iki, üç- dəfə evə girdim və təpədən-dırnağadək evi axtardım. Axşam anam və atama zorla «gecəniz xeyrə qalsın» deyərkən bütün cəsarətimi toplayıb atamdan, «Argo haradadır» deyə soruşdum. «Argo, -deyə gözlərini qəzetdən ayırmadan cavablandırırdı, - Arqo getdi». «Bəli, nədən?» -deyə soruşdum. «Çünki sənin ərköyünlüklerindən cana doymuşdu» -deyə cavab verdi. Bu düşüncəsizlikdirmi, səthilikdirmi, şadizmdirmi? Nə idi bu cavabda yatan? O sözləri duyarkən içimdə firtına qopdu. Gecələr yata bilmirdim, özümü zorla saxlayırdım ki, hiçqırıqlardan boğulmayım.

Bir, ya da üç ay sonra uşaq həkimi çağırıldılar. «Uşaq ölüb qurtarmışdır ki!» - deyə həkim mənə balıq yağı verilməsini tapşırdı. Niyə yatmadığımı, niyə Arqonun dişlədiyi o topdan ayrılmadığımı kimsə məndən soruşmadı. Yetkinləşməyimi o hadisəylə bağlayıram. Altı yaşındamı? Bəli, tam altı yaşında. Arqo getmişdi, çünki mən pis idim, demək ki, mənim davranışım ətrafimdakılara həyatını zəhərləyirdi.

O andan başlayaraq hərəkətlərim daha pozuq, qeyri-iradi oldu. Başqa səhv'lər edəcəyimdən qorxaraq bəzi hərəkətlərimi yavaş-yavaş ixtisar etdim, sonunda tənbəlin, dalğının biri oldum. Gecələr o topu əllərimin arasına sıxışdırıb ağlayaraq: Arqo, yalvarıram geri gön, günah etsəm də hər kəsdən çox səni sevirem deyirdim. Atam evə başqa bir it balası gətirəndə onu görmək belə istəmədim. Mənim üçün bütövlükdə yad idi, və elə də olmalydı.

Uşaq tərbiyəsini korlayan ikiüzlülükdü. Çox yaxşı xatırlayıram: bir dəfə atamla gəzinərkən bir çalanın yanından keçirdik ki, yerdə ölüb qürümüş bir bülbül tapmışdım. Qorxmayaraq əlimə götürdüm və atama göstərdim. «Yerə qoy onu! - deyə bağırdı, - görmürsən yatır». Ölüm də sevgi kimi elə bir mövzudu ki onu söyləməyə ehtiyac yoxdu. Mənə Arqonun öldüyünü söyləsəydilər daha yaxşı olmazdım? Atam məni qucağına alıb belə deyə bilərdi: Onu öldürdüm, çünki xəstə olduğu üçün çox əzab çəkirdi. İndi olduğu yerdə daha çox xoşbəxtir. Əlbəttə, çox ağlayardım, ümidsizliyə qapılardım, aylarla basdırıldığı yerə gedərdim, torpaqda oturub onunla uzun-uzadı danışardım. Sonra yavaş-yavaş onu unutmağa başlayardım. Marağımı başqa şeylər çəkərdi və Arqo düşüncələrimin lap küncünə bir xatirə, uşaqlıq çağlarına aid gözəl bir xatirə kimi gömülərdi. Halbuki, hələ də ürəyimdə daşlığım kiçik bir ölüdür. Bu üzdən altı yaşında böyüdüm deyirəm, çünki artıq sevinc yerinə qayğı, maraq yerinə maraqsızlıq hiss edirdim. Anam və atam o zamanlar üçün son dərəcə normal insanlar idi.

Anamancaq yaşadığı zaman mənə öz uşaq illərinə aid bəzi şeylər danışmağa başladı. Onun anası da hələ kiçik bir uşaqkən ölmüşmüş. Anamdan əvvəl dünyaya gətirdiyi oğlu şiddətli bir zökəmə tutulmuşdu. Bu hadisə zamanı doğulan anam yalnız qız olmaq deyil, böyük qardaşının öldüyü gün doğulduğu üçün ömrü boyu şansızlıq da yaşamışdı. Bu kədərli əhvalatı xatırlatmaq üçün uşaqlığından başlayaraq onu yas rənglərində geyindirmişdilər. Beşiyinin üstündən böyük qardaşının yağlı boyalı ilə çəkilən bir portreti asılmış. Bu ona görə lazımdı ki, hər gözünü açdığını zaman yalnız digərinin yerini doldurduğunu, daha yaxşı birinin solğun bir kopyası olduğunu bilsin. Anlayırsanmı? Bu vəziyyətdə anamı soyuqluğu, səhv seçimləri, bəsit təfəkkürü üzündən necə təqsirləndirə

bilərəm ki? Sevgi görmədən bir lobarotoriyada böyüdülən meymunlar belə həqiqi ana olmayıb, kədərə bürünür, özlərini ölümə məhkum etmirlərmi? Geriyə baxsaq, görəsən, anamın anasında və nənəsində kim bilir nələr tapırdıq!

Bədbəxtlik, xüsusi olaraq qadın cinsini izləyər. Bəzi irsi anormallıqlar kimi anadan qız övlada keçər. Keçərkən də zəifləmək əvəzinə daha intensiv, daha davamlı və dərin olur. O dövrlər kişilər üçün daha yaxşı idi; sənətləri vardı, siyaset və müharibə, energilərini sərf edəcək bir yer vardı. Bizsə belə deyildik. Biz nəsillər boyunca tək yataq otağını, mətbəxi, hamamı tanıldıq; minlərcə, milyonlarca addım atar, iş görərkən elə eyni kini, doyumsuzluğu içimizdə daşdıq. Mən feministəmmi? Xeyir, yalnız geridə qalanlara daha parlaq bir işq altında baxmaq istəyirəm. Xatırlayırsanmı? Yay tətillərində dənizdən atılan fişəngləri seyr etmək üçün gəmiləri yükləmə körpüsünə gedərdik. Fişənglərin arasında bəzən bir dənəsi partlayar, amma göyə çatmadı. Budur, anamın, nənəmin tanıldığım daha çox insanın həyatını düşündüyüm zaman aqlıma yalnız bu mənzərə gəlir. Yuxarı dırmaşmaqdansa, yarı yolda partlayan qığılçımlar.

21 noyabr

Bir yerdə oxuduğuma görə Manzoni «Nişanlılar»ı yazarkən səhər oyanıb qəhrəmanlarını həyatda tapdıqda çox xoşbəxt olurmuş. Mənsə belə düşünmürəm. Aradan çox illər keçsə də ailəmdən söz açmağı çox xoşlamıram. Anam hafizəmdə sultan sarayının qapısında duran gözətçi kimi hərəkətsiz və sərt görünüşüylə qalıb. Bu səhər onunla mənim, mənimlə xatirələrim arasına bir az yeni hava girsin deyə bağçada gəzindim. Axşam yağış yağmışdı. Göy üzü qərb tərəfdən açıq olsa da evin arxasında bənövşəyi rəngli buludlar toplanmışdı. Leysan başlamadan evə girdim. Qısa bir müddətdən sonra fırtına başladı. Evin içi elə qaranlıq oldu ki, işıqları yandırmaq məcburiyyətində qaldım. İldirimdən zərər dəyməsin deyə televizor və soyuducunu da keçirdim. Sonra əl fənərini götürüb cibimə qoydum, bir günlük görüşümüz üçün mətbəxə gəldim.

Amma oturar-oturmaz anladım ki, hələ hazır deyiləm, bəlkə də havada həddən artıq enerci olduğu üçün düşüncələrim qığılçımlar kimi ora-bura uçurdu. Buna görə qalxdım,

arxmaxca gələn Buskla evin içində məqsədsizcə dolaşdım. Babanla yatdığını otağa girdim, sonra indi yatdığını otağa -bir zamanlar ananın idi- və artıq istifadə olunmayan yemək otağıynan sənin otağını dolaşdım. Otaqdan otağa keçərkən bu evə ilk girdiyim günü xatırladım; heç də xoşuma gəlməmişdi. Buranı mən seçməmişdim. Ərim Avqustonunu qərariydi, amma o da tələsik seçmişdi. Bir evə ehtiyacımız vardı və çox gözləyə bilməzdik. Genişliyi və bağçasının olması bizim ehtiyacımızı ödəyə deyə düşünmüşdü. Bağça qapısını açdığını an zövqsüz, hətta çirkin bir ev olduğunu düşünmüşdüm; rəngləriylə forması heç bir-birinə uyğun gəlmirdi. Bir yanından baxdıqda İsvəçrə şalesinə bənzəyir, o birisi yandan baxdıqda da ortadakı dairəvi pəncərəsi və pilləli dam sərhəddiyə kanal kənarında sıralanan holland evlərini xatırladırı. Uzaqdan baxdıqda da bu ev yeddi ədəd bir-birindən fərqli bacasıyla bir nağıla yaraşırı. İyirminci illərdə tikilmişdi, amma o dövrün heç bir üslubunu əks etdirmirdi. Özünəməxsus bir xüsusiliyinin olmaması məni narahat edirdi, bura alışmaq üçün uzun illər çalışdım. Elə sənin otağındaykən o birilərdən daha yaxına düşən bir ildirim işığı kəsdi. Fənəri yandırmaqdansa yatağa uzandım. Bayırda şiddetli yağış şırlıtı vardi. Külək uğuldayırdı, içəridə də fərqli səslər vardi; çırtıtlar, taxtaların ciriltisi. Gözlərimi bağladıqda özümü gəmidə hiss etdim. Sanki çölün üstüylə irəliləyən bir yelkəndəydim. Fırtına ancaq günorta saatlarında durdu. Otağının pəncərəsindən qoz ağacını iki böyük budağının qırılıb düşdüyüünü gördüm. İndi yenidən mətbəxtə, öz savaş meydanımdayam, yemək yedim və bir-iki tabağı yudum. Busk ayaqlarımın yanında, bu səhərki həyəcandan yorğun halda yerə sərilmış vəziyyətdə yatır. Illər keçdikcə fırtınadan daha çox qorxur, zorla özünə gəlir.

Sən bağçaya gedərkən aldığım kitabların birində oxumuşdum ki, insanın doğulacağı ailənin seçimi də öncədən müəyyənləşir. İnsan o ailənin övladı olurdu ki, yalnız o ana və ata bəzi şeyləri öyrənməyimizi, bir addım, kiçik bir addım daha irəliləyəcəyimizin nizamını saxlayarmış. «Niyə nəsillər dəyişdikcə eyni yerdə qalıraq?» -deyə o zaman özümdən soruşmuşdum. «Nədən irəli getmək əvəzinə geri gedirik?»

Keçən günlərdə bir qəzetiñ elmi əlavəsində təkamülün hər zaman bizim düşündüyüümüz kimi olmadığını oxudum. Son nəzəriyyələrə görə dəyişmələr mərhələ-mərhələ olmur. Daha uzun bir qıç, bir damla artıq içə bilmək üçün daha fərqli bir dimdik, yavaş-yavaş, nəsil-nəsil həyata keçmir. Qəflətən ortaya çıxır; anadan körpəyə hər şey dəyişir, hər şey bambaşqa olur. Bunu təsdiq edən skilet, çənə sümüyü, dırnaq, fərqli kəllə qapağının qalıqları var. Hələ bəzi növlərdə heç bir ortaqlığa rast gəlinmir. Babası necədirse, nəvəsi

də elə olur. İki nəsil arasında bir sıçrama yaşanır. İnsanın daxili aləmində də eyni şeylər olsa necə?

Dəyişmələr üst-üstə yiğilir, yavaş-yavaş toplanıb bir anda partlayır. Bir anda bir insan ətrafındaki halqanı qırıb başqa biri olmaq qərarına gəlir. Alın yazısı, irsiyyət, bunların biri harada bitib, o birisi harada başlayır? Bir an düşünərkən bunların içində gizlənən sərrı insanı qorxudur.

Evlənməmişdən qabaq xalam ruhlarla dost olan astroloq bir dostuna ulduz xəritəmi çıxardırmışdı. Günlərin birində əlindəki bir kağızla qarşında durub, «budur, bu da sənin gələcəyin» demişdi. O kağızda geometrik bir naxış vardi, bir planetdən o birisinə uzanan cizgilər bucaqlar yaradırdı. Buna baxar-baxmaz «burda uyğunsuzluq, surət yox, sıçramalar, düşməyə bənzəyən enişlər var» -deyə düşündüyüm xatırlayıram. Kağızin arxasına yazılmışdı: «çətin bir yürüsdür, yolun sonuna çata bilmək üçün bütün gücünü səfərbər etməlisən».

Çox təsirlənmişdim, o ana qədər həyatın bəzi üzünü görmüşdüm, bəli, çətinliklər olmuşdu, amma bunlar elə-belə çətinliklərdi, uçurumdan çox bir gənclik səngəri idi. Sonra böyüdüm, qadın, ana, və nənə oldum, həmişə bir cızıqda irəlilədim. Qeyri-adi deyilə biləcək tək hadisə ananın faciəli ölümü idi. Diqqətlə baxılsaydı o ulduz tablosu yalan söyləmirdi, mənim o kəndəsilli qadına xas həyatımın arxasında həqiqətən sürətli bir hərəkət, kiçik enişlər, qəfl qaranlıqlar, büdrəmələr vardi. Yaşadıqca, bir sevinc yelini gömürən kədərə məglub oldum, özümü yerində durarkən addımlarını ağır-ağır yerə vuran əskərlər kimi hiss etdim. Zaman dəyişirdi, insanlar dəyişirdi, ətrafimdakı hər şey dəyişirdi və mən hey tərpənmədən eyni yerdə durduğumu hiss edirdim.

Bu həyatımın nizamına ən dəhşətli zərbəni ananın ölümü vurdu. Özümü elə bəsit gördüm ki, bir an içində yixildim- bunun indiyə qədər davam etdiyini düşünürəm-bir, ya da iki addım atdıgım an qəfildən geriyə qayıdır həyatımın başlanğıc nöqtəsinə qayıtdım. O günlərdə düşündüm ki, bir də ayağa qalxa bilməyəcəyəm. Mənə elə gəlirdi ki, o ana qədər anlaya bildiyim hər şey artıq dağılmışdı. Amma özümü məglub etmədim. Həyat bizi ona olan ehtiyacları ilə iləliyə çəkirdi.

Həyat sən idin, dünyaya bapbalaca, kimsəsiz, müdafiəsiz və heç kimsən olmadan gəldin, bu kədərli və səssiz evi qəfil gülüslərinlə, ağlayışlarınıla doldurdun. Sənin körpə başının masaya divanın arasında ləngər vurduğunu gördüğüm zaman hər şeyin bitmədiyini düşündüm.

Bu təsadüfi qarşılaşma nəzərə alınmayacaq comərdliyi ilə mənə bir fürsət vermişdi.

Təsadüfi qarşılaşma; Morpurgo xanımın əri bir səfərində ibercə bu sözün qarşılığının olmadığını söyləmişdi. Qarşılaşma vəziyyətini izah etmək lazım gəldiyində bu sözün ərəbcə qarşılığından istifadə edirlərmiş. Gülməli deyilmə? Gülməlidir. Tanrıının olduğu yerdə raslantıya yer yoxdur, əlbəttə, onu rəmzləşdirən o bəsit sözə də. Hər şey yuxarıdan nizamlanmış, müəyyənləşdirilmişdir. Başına gələn hər hadisənin bir mənası vardır. Dünyanın bu nizamına inanmaqdə tərəddüt etməyən insanları seçimlərinə görə həmişə qısqanmışam. Mənə görə ən gözəl niyyətlərimə baxmayaraq, bunu bacarmırdım: qorxu və ədalətsizlik qarşısında hər zaman geri düşdüm. Həmişə daxilimdə insanların üzündə minnətdarlıq duyğusu görmədiyim üçün üsyən oyandı.

Yorğunam. Bu ana qədər yazdıqlarımı müəyyən bir qayğıyla yenidən oxudum. Görəsən bir şey anlaya biləcəksənmi? Zehnimdə çox şey fırlanır, çölə çıxmaq üçün bir-birini mövsüm sonu endirimli satışlardakı xanımların bir-birini itələdiyi kimi itələyir. Fikir yürütmək istədikdə əsla bir üsul müəyyənləşdirə bilmirəm, başdan sona bir ipdən yumaq düzəldə bilmirdim. Kim bilir, bəlkə bunu universitetə getmədiyim üçün bacarmadım deyə bəzən düşünürdüm. Çox kitab oxudum, ləp çox şeylə maraqlandım, amma həmişə ağılimin bir ucu uşağın bezlərində, o biri ucu ocaqdakı yeməkdə, bir ucu da duygularda oldu. Cöllərdə gəzən bir botanika mütəxəssisi çiçəkləri müəyyən bir tərtibatla seçər. Özünü maraqlandırıranı və maraqlandırmayanı ayırar, qərar verər, araşdırar, əlaqələr qurar. Halbuki, bir köçəri dözlərdə dolaşmağa çıxsa, çiçəklər ayrı bir üsulda toplanar. Biri sarı, o birisi mavi, üçüncüsi iyili, dördüncüsi uçurumun kənarında olduğu üçün dərilər. Mənim biliklə əlaqəmin də tam belə olduğunu düşünürəm. Anan həmişə bunu başıma qaxardı. Elə ki, mübahisəyə başladıq mən həmişə məğlub edərdim. «Səndə dialekt yoxdur, bütün kəndəsillilər kimi düşüncələrini ciddi olaraq izah edə bilmirsən» deyərdi.

Sən necə ki, adını qoymadığın bir rahatlıq içindəsən, anan da ideoloji epidemiyasına məğlub olmuşdu. Məni əks reaksiyalı və kəndəsilli xəyallar xəstəsi olaraq xarakterizə edirdi. Bəzən mənə elə bir qəribə baxışı vardı ki, əminəm bir xalq cürisi qurub başına onu gətirsəyilər məni ölümə məhkum edərdi. Bağçalı bir villada oturmaq kimi bir

günahım var idi. Ona qalırsa bir daxmada, ya da kəndin varoşlarında bir evdə yaşamalı idim. Bu günaha əlavə olaraq hər ikimizin dolanmağımıza çatacaq bir də gəlirim var idi. Öz ana- atamın səhvlərini təkrarlamamaq üçün onun söylədikləriylə maraqlanır, ən azından maraqlanmağa səy göstərirdim. Onunla əsla zarafat etmədim, ya da başqa düşüncələrinə laqeyid oduğumu bürüze vermədim, amma o, hərhalda onun qurmaca fikirlərinə qarşı nə qədər narazı olduğunu hiss edirdi.

İllaria universiteti Radovada oxudu. İstəsəydi Trestedə qala bilərdi, lakin mənim yanında yaşamaq onun canını sıxırdı. Nə zaman onu ziyarət etməyə gəlməkdən söz açırdımsa nifrətlə susurdu. Dərsləri ağır idi, evdə kiminlə qaldığını bilmirdim. Mənə heç söyləmək istəmədi də. Onun həssas olduğunu bildiyim üçün qayğılanırdım. Fransada May hadisələrini yaşamışdı, universitetlər işğal edilmişdi. Tələbə tətilləri davam edirdi. Telefonda verdiyi nadir xəbərləri dinləyərkən artıq onu izləyə bilmirdim, onda hadisələrə qarşı intiqam yaranırdı və bunlar həmişə dəyişirdi. Analıq roluma boyun əyərək onu anlamağa çalışırdım, amma bu çətin idi: hər şey o qədər sürətliydi ki, o qədər çox yeni düşüncə, törətmüşdi ki! İllaria öz cümlələriylə danışmaqdansa şüarları bir-birinin ardınca sıralamağa başlayırdı. Onun ruhi tarazlığı üçün qorxurdum. Universitetin altıncı ilində daha uzun davam edən bir sükut məni maraqlandıranda qatara minib ona baş çəkməyə getdim. Radovaya gedəndən belə etməmişdim. Qapını açar-açmaz rəng verib rəng aldı. Məni salamlamaqdansa «səni kim dəvət etdi» deyə üstümə çıxmırıldı: Cavab verməyə aman verməyərək, «qabaqcadan xəbər verməliydin, artıq çıxırdım, bu gün əhəmiyyətli bir imtahının var» - deyə əlavə etdi. Gecə paltarı hələ əynindəydi, aydın idi ki, yalan söyləyirdi. Özümü başa düşmürmüş kimi göstərib, fikir vermə, demək ki, səni burda gözləyəcək və imtahanın nəticəsini birlikdə qeyd edəcəyik» söylədim. Bir müddətdən sonra həqiqətən çıxdı, o qədər tələsdi ki, kitablarını unudub stolun üstündə saxladı.

Evdə tək olduqda hər ananın edəcəyi işi gördüm; siyirtmələri əlek-fələk etdim, bir iz, həyatının hansı yola istiqamətləndiyini anlamağımı kömək edəcək hər hansı bir şey axtardım. Onu izləmək, senzor qoymaq, yasaqlamaq kimi bir niyyətim yox idi, bu cür şeylər mənə yaraşmaz. Yalnız içimdə dəhşətli bir qayğıvardı və bunu gömdürmək üçün bir temas nöqtəsi axtarırdım. İngilabçı təbliğatlarına bənzəyən kitabçalardan başqa əlimə bir şey keçmədi, nə bir məktub, nə bir gündəlik. Otağının divarlarının birindən asılmış afişada belə yazılmışdı: "ailə ancaq bir qaz balonundakı hava kimidi və uyuducudur". Bu da bir növ göstərici sayıla bilərdi.

İlaria nahardan sonra döndü. Səhərki kimi solğun idi. «İmtahan necə keçdi» - deyə bacardığım qədər şirin dillə soruşdum. Ciyinlərini silkələyib, «o birisilər kimi» - deyə cavab verdi. Və bir az durub əlavə etdi: "Büna görəmi, mənə nəzarət etmək üçünmü gəldin?" Bir mübahisə çıxmاسını istəmirdim. Buna görə sakit və şirin bir dillə məqsədimin onunla bir az söhbət etmək olduğunu söylədim. «Söhbət etməkmi? Hansı mövzuda, sənin mistik maraqların barəsindəmi» - deyə cavab verdi. Onun yayınmış baxışlarını yaxalamağa çalışaraq, yavaşca, «sənin haqqında, İlaria» dedim. Pəncərəyə yaxınlaşdı, baxışlarını solmuş bir soyüd ağacından ayırmayaraq, «izah ediləsi heç bir şey yoxdur, ən azından sənə yoxdur. Belə kəndəsillilərə xas iç dünyalar mövzusunda çənə çalmağa zamanımı itirmək istəmirəm» - deyə cavab verdi. Sonra gözlərini söyüddən ayırib qol saatına baxdı: və «gec oldu, əhəmiyyətli bir toplantı var, getməlisən» söylədi. Onu dinləmədən qalxdım, amma çölə çıxmadım, ona yaxınlaşıb əllərini əllərimin arasına alıb, nə baş verir -deyə soruşdum, -sənə əzab verən nədir? Tez-tez nəfəs aldığıni hiss etdim. Səni bu halda görmək ürəyimi incidir -deyə əlavə etdim. -Məni bir ana olaraq rədd etsən də mən səni qızımsan deyə rədd etmirəm. Sənə kömək etmək isteyirəm, amma sənin razılığın olmasa bunu edə bilmərəm. O anda çənəsi titrəməyə başladı, uşaqqən də ağlamağa başlamamışdan belə olurdu, əllərini əllərimdən çəkdi və küncdə qırılıb oturdu. Zəif və büzülmüş bədəni hıçqırıqlarla doldu. Saçlarını oxşadım, əlli ri buz kimiydi, mənə sarıldı, üzünü çıynımə söykədi: Ana, mən...mən... O anda telefon zəng çaldı. Qoy çalsın -deyə qulağına piçildadiqda, gözlərini qurulayaraq, olmaz- dedi.

Telefonu asdıqda səsi yenidən metalik, mənə yad ton almışdı. Anladım ki, qısa sürən danışıqdan sonra mühüm bir şey olmuşdu. Həmin an mənə tərəf döndü və məyus olduğunu və həqiqətən də getməli olduğunu söylədi. Birlikdə çıxdıq, qapıda günahkarcasına mənə sarıldı və: «mənə heç kim kömək edə bilməz» -dedi. Dirəyə bağlanmış bir velosipedə qədər ona yol yoldaşı oldum. Velosipedə mindikdən sonra iki bamağını boynumdakı kolyeyə keçirərək: «mirvarılər, eh bunlar da sənin pasportundur. Doğulandan bəri bunlarsız bir addım atmağa cəsarət etmədin» - deyə mənə tənə etdi .

Bu qədər fasılədən sonra ananla bağlı xatirələrdən ağlıma ən tez gələni budur. Tez-tez düşünürəm, necə olur ki, xatirələrimdən ən çox gözümün önüne gələni budur. Yenə bu gün eyni şeyi düşünərkən xatırladım ki, dil dişin ağrayan yerinə dəyər. Nə əlaqəsi var deyəcəksən. Var, həm də çox əlaqəsi var. Bu xatirə yadına daha çox düşür, çünkü bu bir dönüş yaratdığını tək hadisədi. Anan ağlamağa başlamış, ruhunda bir məsafə, mənim siğə biləcəyim balaca bir dəlik açılmışdı. Bir dəfə içəri girə bilsəydim beton mixi kimi yavaş-yavaş özümə yer açardım.

Onun həyatının bir yerində mən də özümü dəyişdirə bilərdim. Bunu etməkçün güclü olmaliydim. O mənə, indi həqiqətən getməlisən deyərkən qalmalıydım. Yaxındakı bir oteldə otaq tutmalı və hər gün gedib qapını döyməliydim; o açdığını məsafəni genişləndirənə qədər çalışmalıydım, az qalmışdı, hiss edirdim.

Halbuki, bunu etmədim: qorxaqlıqdan, tənbəllikdən və saxta bir utanma duyğusundan onun buyruğuna boyun əydim. Mən öz anamın işgalçı ruhuna nifrət etmişdim, fərqli bir ana olmaq, onun həyatının müstəqilliyinə hörmət etmək istəyirdim. Ümumiyyətlə, bu azadlıq pərdəsinin arxasında onun işinə qarışmamaq arzusu gizlənirdi. Bu nazik bir sərhəddir, keçib-keçməmək an məsələsidir. Verilən və verilməyən bir qərara bağlıdır, bunun əhəmiyyətini də ancaq bu an keçidikdən sonra anlayarsan. Artıq onda peşiman olarsan. Məsələn, meşənin dərinliklərinədək uzanan otlu yolları düşün. Bu yolayıcılarının bəzisinə fərq qoymadan qədəm qoyursan, bəzilərini görmürsən belə, bəyənmədiyin yol səni hara aparırı, heç öyrənə bilmərsən, görəsən yaxşı, yoxsa pis yerdimi. Bunu bilməzsən, amma peşiman ola bilərsən. Edəcəyin bir şeyvardı, amma etmədin, irəli getməkdənsə geri döndün. Qazi oyununu xatırlayırsanmı? Həyat da elə həmin tərzdə davam edər.

Cığırarda fərqli həyatlarla qarşılaşarsan, onları tanıyıb tanımadıq, anlamadıq, ya da yan keçmək yalnız bir anlıq qərardan aslıdır. Dümdüz irəliləmək, sağa-sola dönmək əsas məsələ olduqda sənin taleyinlə və yanında olacaq insanın taleyiylə oynamamışı bacarmaq lazımdır.

22 noyabr

Bu gecə hava dəyişdi, küləksə şərqdən əsməyə başladı və qısa müddətdə bütün buludları dağıtdı. Yazmamışdan qabaq bağçada gəzindim. Hələ qüvvətli bir külək əsir, paltarlarımın altından bədənimə sizirdi. Busk dəli kimiydi, oynamaq istəyir, ağızında bir şam qozası arxamca gəzirdi. Əlacsız halımla qozaya bir dəfə vurdum, qaçıb yaxaladı, yenə də məmnundu. Sənin güllerinin sağlam vəziyyətini gözdən keçirdikdən sonra qozu, gilası və o biri sevdiyim ağacları salamlamağa getdim.

Xatırlayırsanma? Həmişə ağacların gövdəsini oxşadığımı lağ edərdin. «Nə edirsən, - deyərdin, - o at beli deyil». Sonra sənə, ağacın gövdəsinə toxunmaqla başqa bir canlıya toxunmaq arasında heç bir fərqli olmadığını, hətta bunun daha yaxşı olduğunu söylədiyim an ciyinlərini silkələyər, yanımızdan uzaqlaşardın. Nədən daha yaxşı? Çünkü, məsələn Buskun başını oxşayarkən isti, titrəyən bir şey hiss edirsən, amma bunda incə bir hərəkətlilik var. Yemək saatıdır, ya da pis bir röyanın xatırlanmasıdır. Anlayırsanmı? İt də insan kimi düşüncəyə, daha çox ehtiyaca malikdir. Rahatlıq və xoşbəxtliyə çatmaq özündən asılı deyil. Halbuki, ağac fərqlidir. Pöhrələndikdən ölənə qədər həmişə eyni yerdə durur. Kökləriylə dünyanın ürəyinə, budaqlarıyla da göyə hər şeydən daha yaxındır. İçində canının suyu yuxarıdan aşağıya, aşağıdan yuxarıya dolaşır, gün işığının təsiriyə yayılır və toplanır. Yağışı gözləyər, günəşi gözləyər. Əvvəlcə bu mövsümü, sonra o birisini, ölümü gözləyər. Yaşaması üçün lazımlı olan şeylərin heç biri onun istəyi ilə olmaz, budur, bu qədərdir, buna da qane olmalıdır. İndi anlayırsanmı? Ağacları oxşamaq nədən gözəldir? Sağlamlığına, uzunömürlülüyünə, rahat yaşamasına görə.

İlahi varlığa bənzəyən bir varlıq kimi həmişə gözlərimin qabağına çınar ağacı gəlmışdır. Həyətimizdə bir çınar ağacı vardi, elə böyük idi ki, gövdəsini ancaq iki nəfər qollarıyla sariya bilirdi. Dörd-beş yaşında idim, onun yanına getməyi çox xoşlayırdım. Orda hey durur, bədənimdə otların nəmini, saçlarımin arasında və üzümdə ruzgarın sərinliyini hiss edirdim. Nəfəs alırdım, əşyalar arasında sonsuz bir nizam olduğunu və gördüğüm hər şeylə birlikdə mənim də bu nizamın bir parçası olduğunu hiss edirdim. Musiqi təhsilim olmasa da içimdə nəsə nəgmə söyləyirdi. Bunun nə cür bir nəgmə olduğunu sənə söyləməyəcəyəm, amma nə bir nəqəratı, nə bir notları vardi. Sanki bir körük ürəyimə yaxın bir nöqtədə püskürür və bunun telləri bütün bədənimin, zehnimin içərisində dağıllaraq böyük bir işiq, ikili təbiəti olan bir işiq istehsal edirdi: həm işığın, həm də nəgmənin işığı. Həyatda var olduğum üçün xoşbəxt idim, mənim üçün bu xoşbəxtlikdən başqa bir şey yox idi.

Kiçik bir uşağın belə şeyləri duyması sənə qəribə, ya da şişirdilmiş görünə bilər. Təəssüf ki, uşaqlıq çağlarını bir korluq, mərhumluq olaraq dərk etməyə, içindəki zənginliyi isə görməməyə alışmışıq. Halbuki, yeni doğulmuş bir uşağın gözlərinə baxmaqla da bunu anlayarsan. Bunu heç etdinmi? Əlinə fürsət düşdükdə sınaqdan keçir. Onların baxışları necədir? Boş, şüursuzdurmu? Yoxsa müdrik baxışlardımı? Uşaqları qarşıda uzun həyat gözləyir, bizsə yaşlılıqca bunu itirdik, amma bunu qəbul etmək istəmirik. Dörd-beş yaşlarında olarkən din, Tanrı və insanların bunlardan istifadə edərək qarşılurma yaratdıqlarından hələ heç xəbərim yox idi.

Sənin məktəbdəki din dərslərinə getməyin və getməməyin vacib məsələ olduğu üçün uzun müddət bir qərara gəlmədim. Təhsildə zehn qədər ruhu da düşünməyin vacibliyinə inanırdım. Bu məsələ özü öz həllini tapdı, həmin gün sənin ilk hempisterin öldü. «O indi haradadır?» -deyə soruşdun. – «Səncə indi haradadır?» Mənə verdiyin cavabı xatırlayırsanmı: «O indi hər iki yerdədir. Həm burda, həm də buludların arasında». Həmin gün nahardan sonra onu kiçik bir matəm təntənəsi ilə basdırıldıq. Balaca təpəciyin qarşısında diz çökərək dua etdin: «xoşbəxt ol, Toni. Günün birində yenə görüşəcəyik».

Mən məktəbdə ilk beş ili rahibələrin «Müqəddəs ürək» məktəbində oxumuşdum. Məktəbin girişində rahibələrin il boyu asdiqları körpə İsanın canlandırıran səhnə olurdu. Körpə İsa anası, atası, öküz, eşşək arasında axırda görünərkən sanki qoyun sürüləri kağızdan düzəldilmiş təpələr və uçurumlarda gəzinirdi. Bu kiçik qoyunlardan hər biri məktəbin bir şagirdiydi və o gün göstərdiyi davranışılara görə qoyun İsanın külübəsinə yaxınlaşdırılırlı, ya da uzaqlaşdırılırlı. Hər səhər sinifə girməmiş oradan keçərdik və keçərkən də öz yerimizi görməyə çətinlik çəkərdik. Külübənin o biri yanında dərin bir uçurum vardı və ən nadinclər iki qızları boşluqdan asılı, sanki düşəcəkmiş kimi eyni yerdə sallanırdı. Altı yaşından on altı yaşına qədər qoyunumun addımlarınyan yaşadıdım. Hər halda uçurumun kənarından heç ayrılmadığımı söyləməyimə ehtiyac yoxdur.

Mənə öyrədilən qaydalara ürəkdən uyğunlaşmağa çalışdım. Bunu uşaqlara xas surətpərəstlik duyusyla edirdim, amma tək səbəb bu deyildi: həqiqətən yaxşı insan olmanın vacibliyinə, yalan söyləməməyə, dəyərsizin biri olmamağın gərəkliyinə inanırdım. Buna baxmayaraq həmişə büdrəyə bilərdim. Nədən? Heç olmayan səbəblərdən. Kim bilir, neçənci dəfə yer dəyişdirməyimin səbəbini öyrənmək üçün gözyaşları içində baş rahibənin yanına getdiyin zaman belə cavab verdi: «Çünki dünən saçında çox böyük bir lent vardı... Çünki məktəbdən çıxan an bir yoldaşın sənin nəğmə söylədiyini eşitmışdı. Çünki süfrəyə oturarkən əllərini yumadın...» Anlayırsanmı? Hər dəfəki günahlarım anamın məni irad tutduqları günahlarla eyni idi, görüntüyə aid günahlardı. Mənə öyrədilən uyğunluq deyil, surətpərəstlik idi. Günlərin birində artıq uçurumun tam qıraqına gəldim və hıçqırıqlardan boğularaq, «amma mən İsanı sevirəm» -deyə ağladım. Buna görən rahibənin nə dediyini bilirsənmi? -«Aha, deməli pintiliyinlə bərabər bir də yalançısan. İsanı həqiqətən sevsəydin dəftərlərini daha səliqəli saxlayardın». Və mənim balaca qoyunumu barmağının ucuyla itələyərək uçurumdan aşağı yuvarladı.

Bu hadisədən sonra iki ay yata bilmədiyimi xatırlayıram. Gözlərimi bağladıgım anda sanki çıynimin altındakı döşəyi alov bürüyür, içimdə qorxunc səslər qığılçılanaraq: «gözlə, indi səni gəlib aparacayıq» - deyirdi. Bunları ana-atama heç danışmadım. Üzümün qaraldığını, əsəbi olduğumu görən anam, «uşaq çox yorğundu, sanki ölüb qurtarıb» - deyirdi. Mən də heç səsimi çıxarmadan qaşiq-qaşiq dərman içirdim.

Kim bilir, nə qədər həssas insan bu cür hadisələr üzündən ruhi mövzulardan bütövlükde uzaqlaşmışdır. Bəziləri məktəb illərinin nə qədər gözəl olduğunu və o illərin həsrətini çəkdiyini söylədiyini eşitdikdə dilim tutulur. Mənim üçün o dövr həyatımın ən ağır dövrlərindən biri idi, bəlkə də o günlərə əngəl olan bilməyəcək gücsüzlük duyusuna görə ən pis dövr idi. İbtidai məktəb illərində qəlbimdə həmişə ikili duyğular- içimdə hiss etdiklərimə sadıq qalmaq istəyi və başqalarının inamlarına uyğunlaşa bilmək- gəzdirdim. Və bu duyğulardan ikincisinin saxtalığını hiss etdiyimdən onunla həmişə mübarizə apardım.

Qəribədir ki, o zamankı həyəcanları yenidən yaşadıqca yetkinlik krizlərimin hər kəs kimi gənclik dövrlərində deyil, o uşaqlıq illərində həqiqətə çevrildiyini düşünürəm. On iki, on üç, on dörd yaşlarında bədbinliyə qapılmışdım. Qeyri-adi suallar yavaş-yavaş uzaqlaşaraq yerini yeni xəyallara verirdi. Bazar günləri anamlı birlikdə ayin və bayram mərasimlərinə gedirdim, diz çöküb məsum bir ədayla keşisin əlindən müqəddəs çörəyi yeyirdim, amma bunları edərkən ağlım başqa yerlərdə dolaşırıdı. Bunlar yalnız sakit və rahat yaşamağım üçün oynalılması vacib rollar idi. Buna görə səni din dərslərinə yazdırmadım, bundan da heç bir peşimanlıq duymadım. Sən uşaqlara xas bir maraqla bu mövzuda suallar verdiyin zaman dürüst və sadə cavablar verirdim. Mənə sual verməyini tərgitdikdə mən də bu mövzuda danışmağa son qoydum. Bu cür şeylərdə məcburetmə olmaz, yoxsa səyyar satıcılara benzəyərik; mallarının reklamını nə qədər çox etsələr də, hamı bu işdə bir hiylə olduğu düşünür. Mən yalnız sənin içində olan qığılçımı söndürməməyə çalışdım. Və hər şeyi zamanın axarına buraxdım. Səfərimin bunun kimi bəsit olduğunu düşümə, dörd yaşındaykən məni əhatə edən təbiətin nizamını, nəfəsinı duydumsa da yeddi yaşında bunu çoxdan unutmuşdum. İlk zamanlarda, hələ içimdə nəgmə var idi, amma artıq aramla xəfif-xəfif çalırdı. Bir dağ keçidindəki nəhr kimiydi. Sonra bu nəhr köhnə bir radioya çevrildi; bir anda bu nəgmə yüksək tempdə, gurultuya çalındırsa, bir an sonra heç səs də eşidilmirdi.

Anam və atam mənim bu nəgmə mırıldama vərdişimi tərgitmək üçün əllerindən gələni edirdilər. Bir dəfə, nahar zamanı bir sillə yedim və mənim ilk silləmdi, çünki ağızımdan bir

«tra-la-la» çıxmışdı. «Süfrədə nəğmə söyləməzlər» -deyə atam ucadan guruldamışdı. «Müğənni olmayan nəğmə söyləməz» -deyə anam da əlavə etmişdi. Mən ağlayır və gözyaşları içində təkrarlayırdım ki, axı mənim içim nəğmə söyləyir. Real dünyadan uzaq olan hər bir şey ata-anam üçün qəti anlaşılmaz idi. O zaman mən bu nəğmə söyləmə vərdişimi necə davam etdirə bilərdim ki. Heç olmasa bir fərqli taleyinə sahib ola bilsəydim. Halbuki, tale mənimlə mərhəmətsizcəsinə davranırdı.

Yavaş-yavaş nəğmə də və onunla birlikdə həyatımın ilk qonağı olan nəşə də yox oldu. Nəşə ən çox həsrətində olduğum şey olmuşdu. Sonralar xoşbəxtlik duyusunu da yaşadım, amma xoşbəxtlik nəşənini yanında bir elektrik lampası kimiridir. Xoşbəxtliyin həmişə bir obyekti vardır, nəyə görə xoşbəxt olursan, xoşbəxtliyin var olması xarici səbəblərlə bağlıdır. Halbuki, nəşənin obyekti yoxdur. Bəlli olmayan bir səbəbdən səni sariyar, varlığı günəş kimiridir; səni öz hərarətiylə yandırar.

İllər keçdikcə özümü tərk etdim. Başqa bir insan, ata -anamın arzuladığı insan ola bilməkçün içimdəki o şeyi tərk etdim. Özüm kimi olmaqdansa, başqa xarakterli bir insan oldum. Xarakter, dünyada keyfiyyətdən daha çox dəyər verilən bir şeydir. Amma xarakter və keyfiyyət eyni zamanda formalaşmaz, hətta bir-birindən fərqli zamanlarda yaranar. Anamın güclü bir xarakteri vardı, hər davranışından əmin idi və onun bu inamını heç bir şey poza bilməzdi. Mənsə onun tərsinəydim. Gündəlik həyatımda elə bir əhvalat yox idi ki, məni narahat etməsin. Seçim qarşısında çəşardım, uzun-uzadı düşünürdüm. Belə vəziyyətdə əgər yanımıda biri olsayıdı səbirsizliklə mənim yerimə qərar verərdi.

Bir xarakter rolunu oynamaq üçün özünü tərk etməyin asan olduğunu düşünmə. Daxilimdə döyük gedirdi, bir hissəm özüm kimi olmayı, o biri hissəmsə dünyanın tələb etdiyi qanunlara uyğunlaşmamı istəyirdi. Necə də çətin bir döyükdür! Anama, onun səthi və boş davranışlarına nifrət edirdim, amma yenə də yavaş-yavaş, özümdən asılı olmayaraq onun kimi olurdum. Bu təhsilin pis cəhəti də elə budu. Sevgisiz heç bir uşaq yaşaya bilməz. Heç xoşlamasam da, həqiqəti tapmasam da belə istənilən modelə uyğunluq saxlamağımı səbəbi bununla bağlıdı. Üstəlik bu təsir yetkin yaşda da davam edir. Ana olduğun an hiss etmədən yenidən boy atır, çiçək açırsan və davranışlarınız rəngarəngləşir. Budur, beləcə anan doğulduğu zaman başqa bir şəkildə davranacağımı heç şübhəm yox idi. Həqiqətən də elə etdim, amma bu başqalıq da səthi və saxta idi. Ananı taleyinin mənim taleyimə bənzəməmsi üçün seçimlərində sərbəst buraxdım, istəyirdim ki, hər davranışının nəticəsini özü hiss etsin və ona tez –tez təkrarlayardım ki, biz iki fərqli insanıq və bu fərqə görə də birbirimizə hörmət etməliyik...

Ancaq burda da bir səhv buraxdım, həm də böyük bir səhv. Bu da mənim şəxsi düşüncələrimin səbəbindən yaranmışdır. Artıq yetkin bir yaşa gəlsəm də, heç bir şeydən əmin deyildim. Özümü sevməyi, özümə hörmət hissi duymağın bacarmırdım. Uşaqlara xas bir həssaslıqla anan bunu o an sezdi: zəif, asanlıqla nəticəyə gəldiyi kimi inciyən olduğumu hiss etdi. Bizim münasibətimizi düşünən zaman ağlıma bir mənzərə – ağaç və onun gövdəsinə sarılmış bir sarmaşık gəlir. Ağac daha yaşlı, daha yüksəkdir, uzun zaman eyni yerdə durur, kökləri daha dərindədir. Sarmaşık isə onun ayaqlarında, yalnız bir mövsümdə açır, onun köklərinə kök yox, ancaq sap deyə bilərik. Sonra balaca qollar çıxarırlar və ağaçın gövdəsindən tutub dırmaşmağa başlayır. Bir-iki il keçdikdən sonra isə ağaçın başına çıxır. Ev sahibi yarpaqlarını tökəndə o hələ də yaşıllı qalır. Yayılmağa, sıxlışmağa başlayıb ağaçı bütünlükə sarıyır, artıq günəş və su yalnız sarmaşıqa çatır. Bu dəmdə ağaç saralıb solur və məhv olur, yerindəsə yalnız sarmaşık üçün dayaq olmağa yarayan quru gövdəsi qalır.

Ananın ölümündən sonra bir neçə il onu düşünmüdim. Bəzən onu unutduğumu hiss edib özümü mərhəmətsizlikdə günahlandırırdım. Sənə baxmaliydim, amma bunun əsl səbəb olduğunu düşünmürəm, ya da səbəblərin biri o idi. Məglubiyyət duyğusu onu qəbul edə bilməyəcəyim qədər güclü idi. Yalnız son illərdə sən uzaqlaşmağa, öz yolunu seçməyə çalışanda ananla bağla düşüncələr geri döndü. Ən böyük peşimanlığım ona qarşı çıxıb çox haqsızsan, axmaq iş görürsən deməməyimdir. Hiss edirdim ki, qeyri-adi sözlər işlədirdi, həmin an tədbir görməyim lazımdı, amma yenə də özümü güclə saxlayırdım ki, işlərinə qarışmayım. Əsas mövzu səhlənkarlıq deyil. Mübahisə yaranmasını istəmirdim. Məni hərəkətə gətirən, ya da hərəkətə gətirməyən anamın mənə öyrətdiyi davranışışydı. Sevilə bilmək üçün qarşı çıxmamaq, olmadığım kimi görünmək məcburiyyətindəydim. İllaria kobud idi, xarakteri isə mənimkindən güclü idi və mən onunla qarşı-qarşıya durmaqdən, ona etiraz etməkdən qorxurdum. Onu həqiqətən sevsəydim, özümü kiçildər, onunla sərt davranışardım, onu bəzi şeyləri etməyə, ya da etməməyə məcbur edərdim. Bəlkə də bunu istəyirdi, buna ehtiyacı vardı, kim bilir?!

Nədən ən sadə həqiqətlər anlanılması ən çətin olanlardır?! Mən o zaman sevginin ən vacib keyfiyyətlərindən birinin güc olduğunu anlasaydım hadisələr həllini başqa cür tapardı. Amma güclü ola bilmək üçün insanın özünü sevməsi lazımdır; özünü sevə bilmək üçün də insan özünü daha dərindən tanımalıdır, özü haqqında hər şeyi, ən gizli, qəbul edilməsi çətin olan şeyləri də bilməlidir. Həyat səni axınıyla irəli itələyərkən bu necə həyata keçə bilərdi ki? Bunları bəri başdan etməyi bacaranlar yalnız qeyri-adi insanlardır. Mənim kimi, anan kimi insanlara yalnız budaqların və plastik şüşələrin

taleyinə bənzərlik qalır. Biri, ya da külək – səni arxadan bir çaya itələyərsə hazırlandığı materialdan asılı olaraq həmin an suyun dibinə enməkdənsə, üzərsən; bu sənə bir zəfər görünər, axının səni apardığı yerə doğru üzərsən, arada bir kök düyümü, ya da bir neçə daş üzündən dayanmaq məcburiyyətində qalarsan; orada bir müddət suyun çırpıntısı içində gözləyərsən, su çoxalar, xilas olarsan, yenə irəli gedərsən, su durğunlaşarkən üzünə qalxarsan, çağlayınca batarsan, haraya getdiyini bilməzsən. Əslində bu ana qədər bunu özündən heç zaman soruşturmamışan. Sakit vaxtlarında ətrafinı, çıraqıları, kolları görə bilərsən, detallardan çox formaları, rəngləri seçərsən, sonra zaman keçdikcə kilometrlərlə birlikdə lillər, bəndlər alçalar, çay genişlənər, «hələ hüdudları var, amma artıq az qalmışdır, haraya gedirəm» -deyə özündən soruştarsan və o anda öündə dəniz görünər.

Həyatımın çox hissəsi beləcə keçdi. Üzməkdən çox çırpındım. İnamsız və süst hərəkətlərlə yalnız özümü suyun üstündə saxlamağı bacardım.

Bunları sənə niyə yazıram? Bu uzun və artıq dərəcədə şəxsi etirafların mənası nədir? Bunu oxuduqda bəlkə sıxlacaqsan, səhifələri bir-birinin ardınca çevirəcəksən. Özündən: «nə söyləmək istəyir, məni haraya aparır» -deyə soruşacaqsan. Doğrudur, mətləbi anladarkən mövzudan mövzuya atılıram, əsas yolla getməkdənsə kiçik ciğirlərə doğru istiqamətlənirəm. Azlığım təssüratları verməyə çalışıram, bəlkə də bu yalnız bir təəssürat deyil, həqiqətən də azdım. Amma bu sənin axtardığın nöqtəyə çatmaq üçün vacib həyat təcrübəsidı.

Sənə krem bişirmə tərzini öyrətməyimi xatırlayırsanmı? Deyərdim ki, onları havaya atdığın an elə bir üsul düşünməlisən ki, tavaya düz düşsün. Əyri düşəməsinlər, ya da sobaya yapışmasınlar deyə bütün diqqətini tavadakı kremlərə verirdin. Gülməlidir, amma hər şeyin mərkəzinə, tam ürəyinə çatmaq üçün vacib olanı yalnız diqqətin dağılmasıdır.

İndisə səsini yüksəldən ürəyim deyil, mədəmdir. Çünkü kremdən söz düşərkən, nəhr səfərindən söz açarkən artıq axşam yeməyinin vaxtı çatdı.

29 noyabr

Dünənki ruzgarda bir qurban verdik, bu səhər bağçada hər gün olduğu kimi gəzinərkən onu tapdım. Sanki qoruyucu mələyin səsi ilə evin ətrafında dolanmaq əvəzinə bağçanın dərinliklərinə qədər getdim, orda qədimdən hin vardı, amma indi kübrə anbarı olub. Düz Valterin ailəsiyə bizi ayıran divarın yanından keçərkən yerdə tünd rəngli bir şey gördüm. Qoza ola bilərdi, amma elə deyildi, çünki yavaş-yavaş qımıldanırdı. Eynəksiz çıxmışdım, ancaq tam yanına gəldikdə gördüm ki, bu şikəst edilmiş bir körpə qaratoyuqdu. Onu yaxalamaq üçün az qala ayağımı qıracaqdım. Düz ona yetişirdim ki, irəli tullandı. Əgər gənc olsaydım onu bir dəqiqədə yaxalayardım, amma indisə bunu bacarmıram. Sonda dahiyənə bir fikirlə başımdakı yaylığı çıxarıb üstünə atdım. Buna sarıyb evə gətirdim və köhnə bir ayaqqabı qutusunun içində yerləşdirdim, altına bez sərib qutudan başını çıxara biləcəyi qədər dəlik açdım.

Mən yazarkən o da masamın üstündə oturub. Hal-hazırda ona yemək üçün bir şey vermədim. Çünkü çox narahatdı. Onun təlaşla çırpınması məni də narahat edir, ürkək baxışları məni utandırır. Bu anda bir pəri soyuducu ilə soba arasında gözlərini qamaşdıraraq peyda olsa, bilirsənmi nə isteyərdim? Kral Süleymanın üzüünü, dünyadakı bütün heyvanlarla danışmağa qadir olan o dilmancı isteyərdim. Onda söyləyərdim ki, qorxma balaca quşcuğaz, bəli mən insanam, amma yaxşılaşdırığın an səni azaadlığa buraxacağam. İnsan gənc yaşlarında böyük mövzular üzərində işləyərkən daha təntənəli kəlmələrdən istifadənin vacibliyini düşünür. Yola çıxmamışdan qabaq yastiğimin altına qoyduğun məktubla narahatlığını, qayğılarını izah etməyə çalışmışdım. İndi uzaqda olduğuna görə söyləyə bilərəm ki, mən o məktubdan qayğılı olduğundan başqa heç bir şey hiss etmədim. Hər şey elə qarışq və qaranlıq idı ki! Mən sadə bir insanam, mənsub olduğum dövr səninkindən çox fərqlidir. Bir şey ağırsa, mən ağ deyərəm, qaradırsa qara. Məsələlərin həlli gündəlik təcrübələrdən doğar, əşyalara real, olduğu kimi baxmaqdan yaranar. Onların necə ola biləcəklərini düşünməkdən deyil!

Yad təsirləri, özümüzə aid olmayanları ayırib atdiğımız zaman, deməli, doğru yoldayıq. Dəfələrlə oxuduqlarının sənə kömək etmək əvəzinə səni azdırığıni gördüm. Mürəkkəb balıqları qaçarkən arxalarında qara bir mürəkkəb buraxdıqları kimi bu kitablar da sənin dünyani qaraltdı.

Səfərə çıxmaq qərarını verməmişdən qabaq mənə bir neçə variant təqdim etmişdin: əgər bir il ölkə xaricinə, ya da bir psixoanalizə getsəm necə olar. Reaksiyam sərt olmuşdu, xatırlayırsanmı? İstəsən üç il müddətinə uzaqlara da gedə bilərsən, amma bir dəfə də olsa, psixoanalizə getmək yoxdu; pulunu sən versən belə, izn vermərəm.

Mənim şişirdilmiş belə bir əks-reaksiyamı gözləmirdin. Əslində sən psixoanaliz deyərkən mənə azacıq pis bir adres verdiyini düşünmüşdün. Mübahisə çıxmadiğina görə düşünürəm ki, elə bilirdin ki, bu cür şeyləri anlamaq üçün çox yaşılı, ya da biliksizəm. Halbuki yanılırsan. Mən Firudun adını uşaqqən eşitmışdım. Əmilərimdən biri həkim idi və Vyanada tibb fakültəsini oxuyanda onun nəzəriyyələrinə elə o an heyran olmuşdu. Mövzu onu çox həyəcanlandırdırı və bizə gələndə ana-atamı bu nəzəriyyələrə inandırmağa çalışırı. Yuxumda spaghetti yeyirəmsə bu o deməkdir ki, ölümdən qorxuram düşüncəsinə, «məni heç cür inandıra bilməzsən! -deyə anam belə cavab verirdi –yuxumda spaghetti görürəmsə, bunun tək bir yozumu vardır, o da ac olduğumdur!» Əmim yersiz çapalayaraq onun bu inadının da yozumu olduğunu açıqlamağa çalışdı. Spagettilər qurdlardan başqa bir şey deyildi və qurdlar da günün birində hamımızın son aqibəti olacaqdı. Onda anamın nə etdiyini bilirsənmi? Bir anlıq səsizlikdən sonra soprano səsiylə hayqırdı: «yaxşı da makoron görsəm nə olacaq!»

Mənim psixoanalizlə tanışlığım bu uşaqlıq çağının xatirəsiylə bitmir. Anan da bir psixoanaliz tərəfindən, ya da elə olduğunu düşünən birisi tərəfindən təxminən on il müddətində müalicə olundu. Öldüyü zaman hələ də onun yanına gedirdi, buna görə dolayı yolla olsa da münasibətlərinin inkişafını gündən-günə izlədim. Mənə heç bir şeyi söyləmirdi. Bilirsən ki, bu cür mövzuların bir ucu şəxsi sırrə gedər. Bir ay keçmişdi ki, bütün həyatını o görüşə görə tənzimlənməyə başlamışdı, o saatda hər şey o bəylə olub bitənlərin ətrafında fırlanmağa başlamışdı. Sən buna qısqanlıq deyəcəksən. Bəlkə belədir, amma əsl səbəb bu deyildi, məni əsla narahat edən onun yeni bir asılılığa kölə olmasınaşıdı, əvvəl siyaset vardi, indi də o bəy. İliara onu Radovada yaşadığı son ildə tanımışdı və Radovadaykən oraya hər həftə getməyə başlamışdı. Bunu mənə söyləyəndə nə deyəcəyimi bilməmişdim. Ancaq, «yaxşı bir həkim tapmaq üçün ora getməyin vacibdirmi» –deyə soruşmuşdum.

Bir yandan İlarianın davamlı kriz vəziyyətindən qurtarması üçün həkimə müraciət etməsi daxilimdə rahatlıq yaradırdı. İlarianın kimdənsə kömək istəməsi qərarına gəlməsi hətta irəli bir addımdır -deyə düşünürdüm, o biri yandan bu güvəndiyi insan seçimi məsələsində qayğılanırdım. «Onu necə tapdın, yoxsa sənə kimsə təklif etdi» -deyə soruşmuşdum. Amma o, cavab olaraq çiyinlərini qaldırmaqla kifayətlənmişdi. Nəyi anlamağa çalışırsan deyərək mövzunu kəsmişdi.

Trestdə ayrı bir evdə qalsa da vərdiş etdiyimiz kimi həftədə ən azı bir dəfə nahar saatlarında görüşürdük. Müalicəyə başladığından bəri bu görüşlərimiz daha çox süni

təsir bağışlayırdı. Kənddə olanlardan, havadan danışırdıq, hava gözəldirsə və kənddə bir əhvalat baş verməyibse hey susurduq.

Radovaya üçüncü, ya da dördüncü ziyarətdən sonra onda bir dəyişiklik hiss etdim. Əhəmiyyətsiz şeylərlə bağlı söhbətlərimizin yerini onun sualları əvəz edirdi, keçmişə aid hər şeyi, mənimlə, atasıyla, münasibətlərimizlə bağlı bütün məlumatları öyrənmək istəyirdi. Suallarında sevgi, maraq yox idi, sanki bir sual-cavab səhnəsi qurmuşdu, eyni suali bir neçə dəfə təkrarlayır, kiçik detalların üstündə israr edir, özünün çox yaxşı xatırladığı hadisələrdə də şübhə yaradırı. Mənə elə gəlirdi ki, qızımla danışmırıam. Sanki qarşımıda hər nəyin bahasına olursa-olsun günahı etiraf etdirməyə çalışan bir dedektiv vardır. Bir gün səbrim tükəndi, və dedim: açıq danış, məndən nəyi öyrənmək istədiyini söylə. Kinayə ilə baxdı, çəngəli götürürək stakana vurdu və söylədi: «tək bir yerə, ilk dayanacağa. Bilmək istədiyim budur ki, nəyə görə və nə zaman sənlə ərin mənim qanadlarımı kəsdiniz».

Ertəsi həftə telefonda ona ancaq aramızda dialoqa girmək şərtiylə gözlədiyimi söylədm.

Qorxurdummu! -Bəli. İlariayla danışılması vacib olan çox şey vardi, amma həssas mövzuları belə bir münasib olmayan zamanda açıqlamaq mənə nə doğru, nə də etibarlı gəlirdi. Onun oyununa qatılsayıdım hər şey üçün yalnız mən günahkar olacaqdım, o da xilas olması qeyri-mümkün sayılan qurban rolunu oynayacaqdır.

Müalicəsiylə bağlı bir müddət sonra yenə də onunla öhbət etdim. Artıq bir həftə olardı ki, həkimlə görüşürdü, çox zəifləmişdi, nitqində indiyə qədər eşitmədiyim uydurmalar, xəyalı sözlər vardi, ona atamın qardaşının da psixoanalizlə bağlı əlaqələrini anlatdım və sonra sanki heç bir əhəmiyyəti yoxmuş kimi soruşdum ki, sənin analizçin hansı cərəyandandır? «Heç birindən, -deyə cavab verdi, -daha doğrusu, özünün yaratdığı bir cərəyandan».

O an indiyədək bəsit olan qayğılarım həqiqi və dərin bir məsələyə çevrildi. Doktorun adını öyrənməyə nail oldum və kiçik bir araşdırmayla onun həkim belə olmadığını da öyrəndim. Müalicəsiylə bağlı qurduğum xəyallarım bir anda yerlə-yeksan oldu. Məni şübhələndirən İlarianın getdikcə vəziyyətinin pisləşməsi idi. Düşünürdüm ki, müalicə uğurlu olsayıdı onun bu vəziyyəti yaxşılığa doğru dəyişərdi. Halbuki, İlarianın tədricən ətrafında olan-qalan hər şeyə qarşı marağrı da itirdi. Uzun illər olardı ki, təhsilini tamamlamışdı, tək-tük dostlarından da uzaqlaşmışdı. Tək fəaliyyəti də bir böcək mütəxəssisinə xas tapıntı ilə daxilindəki hər qımlıtnı müşahidə etmək idi.

Onun üçün dünya gecə gördüyü yuxuların, mənim, ya da atasının iyirmi il önce söylədiyi bir sözünün ətrafında fırlanırdı. Onun belə acnacaqlı vəziyyəti qarşısında özümü bütövlükdə gücsüz hiss edirdim.

Ancaq üç il sonra bir ümidi qapısı açıldı. Pasxa bayramından sonra ona təklif etdim ki, birlikdə səfərə çıxaq. İllaria məni heyrətə salaraq təklifimi həmin an rədd etmədən bərəlmiş gözlərini üzümə zilləyərək, «haraya gedə bilərik» - deyə soruşmuşdu. «Bilmirəm, sən haraya istəsən, istədiyin hər yerə gedə bilərəm» demişdim.

Həmin gün nahardan sonra səyahət xidmətlərinin açılmasını səbirsizliklə gözləmişdik. Xoşumuza gələn bir yer tapmaq üçün həftələrlə araşdırma apardıq. Axırda Yunanistana getməyi qərara aldıq. Mayın sonunda Krit və Sontarino adalarına gedəcəkdik. Yola çıxmamışdan qabaq səfər hazırlığı bizi bir-birimizə təsəvvür edilməyəcək dərəcədə yaxınlaşdırıldı.

Fikri çamadanlarda idi, əhəmiyyətli bir şeyi unudacağından qorxurdu, onun rahatlığı üçün bir qeyd dəftəri almışdım, «sənə lazımlı olan şeyləri bura yaz» demişdim, «çantaya yerləşdirildikdən sonra qarşısına bir işarə qoyarsan».

Axşam yatacağım zaman bir səfərin aramızdakı buzları ərimək üçün bir bəhanə olduğunu daha əvvəl ağlıma gətirmədiyim üçün özümə qəzəbim tuturdu. Yola çıxmamışdan əvvəlki cümə günü İllaria metalik bir səslə mənə telefon etdi. Belə düşünürəm ki, küçədəki bir telefon qovşağından telefon açmışdı. «Radovaya getməyin lazımdır-dedi, - ən geci çərşənbə günü dönərəm». Getməyin vacibdirmi - deyə soruşurdum ki, telefonu söndürmüştü.

Cümə axşamına qədər xəbər çıxmadı. Saat ikidə telefon çaldı, səsi siziltiya bənzər bir tondaydı, «məyus oldum -dedi, -ama Yunanistan'a getməyəcəyəm». O mənim, mən də onun reaksiyasını gözləyirdim. Bir neçə saniyədən sonra cavab verdim, mən də çox üzüldüm, amma gedəcəyəm. Xəyalı getdiyimi görüb üzürlü səbəblər tapmağa çalışdı: «əgər getsəm özümü tərk etmiş olaram» - deyə piçildidi.

Səfərim uzun oldu, maraqlı kitabları izləməyə, mənzərələrlə, arxeologiya ilə maraqlanmağa çalışırdım; ağlımda yalnız ananı, həyatının onu haraya sürdüyüünü düşünürdüm. Düşünürdüm ki, İllaria bostan əkib ilk bitkilərin pöhrələndiyini gördükdə, nəyinsə onlara zərər verəcəyindən qorxan bir əkinçiye bənzəyir. Buna görə suya ve küləyə davamlı bir neylon örtük alıb üstlərini örtür, sonra tırtıllardan və zərərlı böcəklərdən qorunmaları üçün bolluca dərman səpir. Dayanmadan çalışır; gecə-

gündüz, bir anı belə yoxdur ki, bostanı necə qoruyacağını düşünməsin. Qəfildən bir səhər neylon örtüyü qaldırıldığı an bütün bitkilərin çürüyüb solduqlarını görüb heyrətlənir. Onları öz vəziyyətlərində böyüməyə imkan versəydi bəziləri yenə tələf olardı, amma bəziləri də sağ qalar, yaşıyardı. Hətta küləyin və böcəklərin daşdıqları da yetişərdi. Bəzisi qıqaqotu olub, yolunar, amma bəziləri də çiçək açar ve rəngləriylə bostanın yüksənəkliyini pozardı. Anlayırsanmı, dünya belədir, həyat cömərdlik tələb edir: İnsanda müəyyən xasiyyətlərin yaranması və bunlar yaranarkən ətrafindakıları dərk etməməsi hələ nəfəs alsa da onu canlı ölüyə bənzədir.

Hətta zehninə belə zor tətbiq edən llaria, içində də ürəyinin səsini gömdürmüştü. Onunla mübahisə düşəcəyindən, hətta bu sözü ağızma almağa qorxduğumdan məndə qorxu vərdişi yaranmışdı. Bir dəfə yetkinlik çağlarında ona, ürək ruhun mərkəzidir demişdim. Sabahısı gün mətbəx masasının üstündə bir lügət vardı və ruh sözünün ikinci mənasının altı qırmızı qələmlə çizilmişdi- «meyvəli konserva hazırlamağa yarayan rəngsiz maye».

Bu anlarda ürək bir şeyi xatırlayır. Gənclik illərində də elə tez-tez tələffüz edilə biləcək bir sözdü, halbuki artıq heç kmin istifadə etmədiyi bir termin oldu.

Tək-tük adı xatırlanarsa, o da işlənməsinə olan tələbatdan doğur: o tam gündəlik deyil, artilleriya damar problemi olduğu zaman aqla gəlir. Amma artıq ürəyin insan ruhunun mərkəzi olduğu xatırlanmir. Dəfələrlə bu haqqda özümə suallar vermişəm. Avqusto, tez-tez İncildən sitat gətirərək, ürəyinin səsini dinləyən axmaqdır deyərdi. Nədən belə olsun? Ürək bir atəş ocağına bənzədiyi üçünmü. Ora qaranlıq olduğu üçünmü, qaranlıq və atəşin mərkəzi. Zehn nə qədər müasir bir termindirsə, ürək də artıq o qədər dəbdən düşdü. Bu halda düşünülür ki, ürəyinə qulaq verən heyvan dünyasına, təbii, nəzarətsiz dünyaya daha yaxındır, məntiqə qulaq verənlər isə daha yüksək amalların arxasıyla gedirlər. Yaxşı, əgər belə yox, tam tərsi olsayıd?

Yunanistana dönən zaman səhərləri gəminin komanda korpusunun yanında keçirməyə alışmışdım. İçəridəki vəziyyəti izləmək, yol göstərənə və haraya getdiyimizi söyləyen o qarışiq cihazlara baxmaq xoşuma gəlirdi. Bir gün havada titrəyən antenalara baxarkən, insanların getdikcə yalnız tək bir dalga ölçüsünə nəzərən tənzimlənən radiolara bənzədiyi düşündüm. Necə ki, yuyucu toz paketlərindən hədiyyə olaraq kiçik radiolar çıxar: üzərində bütün stasiyalar işarə olunsa da düyməni çevirdikcə ya bir, ya iki kanal tapırsan, gerisi vizıldayar o qədər. Zehnin çox istifadəsi də eyni təsiri yaradır deyə

düşündüm. Bu hər halda bizi əhatə edən həqiqətin yalnız bir hissəsini yaxalamaq, dərk etməkdir. Və bu hissədə də qarışqlıq hakimdir, çünkü sözlər qaynaşmaqdadır.

Anlayışın sükuta ehtiyacı vardır. Gənckən bunu bilməzdəm, indi şübhə akvariumda fırlanan bir balıq kimi bu boş və səssiz evin içində dolaşarkən bunu dərk edirəm. Bu bir az da kirli yerləri süpürgəylə, ya da ıslaq bezlə təmizləməyə bənzəyir: süpürgədən istifadə edərsən toz uçar və yanındakı əşyalara qonur, halbuki ıslaq bezdən istifadə etsən yerlər par-par parıldayırlar və təmiz olur. Səssizlik də ıslaq bez kimidir. Tozun yaratdığı donuquğu yox edər. Zehn, sözlərin həbsxanasıdır, bir ritm varsa, bu sözlərin sahmansız ritmidir; halbuki ürək nəfəs alır, orqanlar arasında bir tək o döyüñər və o hər döyündükçə yeni-yeni amallar yaranar.

Bəzən dalgınlıqdan, ya da başqa səbəblərdən nahardan sonra televizoru açıq saxlayıram, baxmasam da belə otaqlara girib-çıxarkən səsi arxamca sürüñür və axşam yatağa girdiyim an daha artıq əsəbi oluram, yuxuya getməkdə çətinlik çəkirəm. Davamlı gürültü və səs bir cür uyuşdurucudur, insan alışdıqda onsuz yaşaya bilmir.

Çox əvvəllərə qayitmaq istəmirəm, hələlik bəsdi. Bugün yazdım səhifələr daha çox tərifə qarışdırıllaraq hazırlanmış bir kökə bənzədi - biraz badam, biraz kəsmik pendiri, üzüm ve rom, pişikdilli biskvit ve krem, şkolat və çiyəlek -bildiyin kimi bir zamanlar mənə daddırıb, adlandırıldıqını söylədiyin o fəlakət şeyə bənzədi. Qarmaqarışıqmı? -Olabilər. Zənn edirəm bir filosof bunları oxusa, köhnə müəllimlər kimi qırmızı qələmlə her şeyi işarələməkdən özünü güclə saxlayardı və işarə edərdi ki, uyğunluq yoxdu, hərhalda, mövzudan xaricdir , dialektik olaraq da tutarsızdır.

Hələ bir psixoloqun əlinə düşdüyümü düşün! Qızımla münasibətimin uğursuzluğuna görə uzun bir məruzə yazardı. Bəzi şeyləri əngəllədimsə də, indi bunların nə əhəmiyyəti var? Bir qızımvardı və onu itirdim. Avtomobilin içində sıxlaraq öldü: eyni gün ona, atasının, onun düşüncəsinə görə başına çox dərd açan adamın həqiqi atası olmadığını açıqlamışdım. O gün hələ də gözlərimin önündədir. Bir film seyri kimi, amma davam etmir, divara mixlanıb qalıb. Səhnələrin bir-birini izləməsini əzbər bilirəm, hər səhnənin sonu yadımdadır. Heç bir şeyi unutmamışam, hər şey yadımdadır, yatarkən və oyanarkən bir nəbz kimi düşüncələrimdə döyüñür. Bu nəbz ölümümdən sonra da vuracaq.

Balaca qaratoyuq oyandı, aydın fasılələrlə başını dəlikdən uzadıb cikildəyir. Sanki "acidim -deyir,- mənə yem vermək üçün nə gözləyirsən?" Qalxıb soyuducunu açdım,

ona yarayacaq bir şey tapacağammı deyə baxdım. Bir şey olmadığını gördükdə Walter'i axtarış, qurdlardan qalib-qalmadığını soruşdum. Nömrəni yiğarkən də düşündüm ki, şanslısan, yumurtadan çıxdın və ilk qanad çalmağınlı da ana-atanın üzünü belə unutdun.

30 noyabr

Bu səhər saat doqquza qalmış Walter və arvadı əllərində bir torba qurdla bize gəldi. Bu ağ qurdları balıq həvəskarı olan bir əmisi uşağından tapmışdı. Onların köməyilə qaratoyuğu qutudan çıxartdım, yumşaq tüklərinin altında balaca ürəyi sürətlə döyündürdü. Bir metal pensetlə qurdları tabaqdan götürüb ona verdim. Önündə nə qədər yellədimse də heç əhəmiyyət belə vermədi. Ağını bir diş çöpü ilə açın, -deyə cənab Walter dilləndi, Amma, şübhəsiz mənim bunu edəcək gücüm yoxdu. Qəfildən gözümün önünə böyüdüyümüz quşlar gəldi, xatırladım ki, dimdiyinin yanından qidiqlamaq gərəkdir, mən də elə etdim. Həqiqətən də arxada bir yay varmış kimi balaca quş həmin an ağını açdı. Üç qurd yedi və doydu. Qəhvə cihazını da Razman xanım işə saldı – əlimin biri tutmayandan bəri bunu da etməyi bacarmıram. Oturub ordan-burdan çənə vurdुq. Onların köməyi və nəzakəti olmasayı dolanacağım çox çətin olardı. Bir neçə gün sonra parnikə, soğan və toxum almağa gedəcəkdilər. Məni də dəvət etdilər. Nə bəli dedim, nə də yox, sabah saat doqquzda telefonlaşmaq qərarına gəldik.

O gün mayın səkkizi idi. Səhər bağçada çalışdım, gilas ağacı tumurcuqla doluydi, sıraqa kimi çiçəklər açmışdı. Nahar zamanı qəfldən anan peyda oldu. Səssizcə yaxınlaşdı. "Sürpriz!" deyə anidən bağırdı, mən qorxumdan əlimdəki dirmiği yerə saldım. Süni nəşəsiylə üzündəki ifadənin hiç əlaqəsi yox idi. Bənzi sapsarıydı, dodaqlarını büzürdü. Danışarkən əllərini tez-tez üzündən çəkərək, saçlarının içində gəzdirir və tellərini ağızına salırdı.

Son zamanlarda bu artık təbii halı olmuşdu. Onu bu halda görəndə o qədər də qorxmadım, ən azından o biri işlərindən çox qayglanmadım. Sənin harada olduğunu soruşdum. Dostlarından biriyə oynayanın deyə onlara apardığını söylədi. Evə doğru gedərkən cibindən bir dəstə solmuş unutmaməni çiçəyi çıxardı. Bu gün Analar Günüdür-dedi və tərpənmədən eləcə mənə baxdı, bir addım atıb-atmamaqda qərarsız idi. Buna baxmayaraq o addımı mən atdım, yanına getdim, təşəkkür edərək şəfqətlə ona sarıldım.

Ona sarıldığım an özünü daha da çox büzmüşdü. Bədəninin, üreyinin bomboş olduğunu, içində bir mağara kimi soyuq hava yayıldığını hiss edirdim. O anda səni düşündüğümü çox yaxşı xatırlayıram. Özünü bu vəziyyətə sürükləmiş bir anayla, uşağının taleyini düşünürdüm. Zaman keçdikcə vəziyyəti yaxşılığı doğru getməkdən sənə pisləşirdi, sənin üçün qaygilanırdım, sənin necə böyüyəcəyini düşünürdüm. Anan çox qısqanc idi və səni bize mümkün olduqca az gətirirdi. Guya ki səni təsirlərimdən qorumaq istəyirdi.

Düşündüyünə görə onu məhv etmişdim, səni də məhv edəcəkdirim.

Yemək saatiydi, qucaqlaşdıqdan sonra bəzi şeylər hazırlamaq üçün mətbəxə girdim. Hava sərin idi, süfrəni bağçada bənövşəyi salxımların altında açdıq. Masanın üstünə yaşıl, bəyaz naxışlı örtük sərdim, ortaya da bir balaca vazın içində unutmaməni çiçəklərini qoydum. Görürsənmi, qıvraq hafizəmlə hər şeyi inanılmaz nöqtələriylə xatırlayıram. Görəsən, onu canlı olaraq son dəfə gördüyümü hiss edirdimmi? Ya da faciədən əvvəl birlikdə geçirdiyimiz bu zaman müddətini uzada bildimmi? Kim bilir, kim söyləyə bilər?

Hazır yeməyim olmadığı üçün makaronla bir pomidor sousu hazırladım. O bişərkən İlariadan burma makaron, yoxsa kəsmə makaron istədiyini soruştum. Fərqi yoxdur - deyə cavab verdi, mən də suya burma makaronları atdım. Süfrəyə oturanda sənin barəndə bir neçə sual verdim, hamısına suallarından yayınaraq cavab verirdi. Başımızın üstündə tez-tez böcəklər uçuşurdu. Yarpaqların içində dolaşırıldılar, viziltilər söhbətimizi pozurdu. Birdən qapqara bir şey ananın tabağına qurşun kimi endi. "Eşşək arısıdır, öldür, öldür onu» -deyə ciğallıqla oturacağı, hər şeyi aşırı. Yerimdən qalxdım və eşşək arısı deyil, zərərsiz bir cir arıdır -deyə onu sakitləşdirdim. Arını süfrədən uzaqlaşdırıldıqdan sonra qabına yenidən makaron qoydum. Qayıyla yerinə oturdu, çəngəli aldı, bir əlindən o birisinə keçirərək oynatdı, sonra dirsəklərini süfrəyə dayayıb, «pula ehtiyacım var»- dedi.

Pul məsələsi uzun zaman idi ki, gündəmdəydi. Hələ geçen il, Noel'dən qabaq İlaria, psixoanalistin adından bəzi sənədlərə imzala atdığını söyləmişdi. Bu barədə məlumat öyrənmək istədiyim zaman həmişəki kimi mövzudan yayınmışdı. "Garanti üçün, - demişdi, -bəsit və formal bir şeydi". Bu, onun ən qorxulu davranışışydı, mənə bir şey söyləyəcəyi zaman yarısını söyləyərdi. Bu şəkildə sıxıntısını mənə keçirər, sonra da mənə aydın olacaq məlumatı verməzdı. Bütün bunda incə bir sadizm vardı. Sadizmin də o tərəfində hər zaman hər hansı bir qaygının tam mərkəzində olma ehtiyacıydı bu. Çox zaman da bu qayğılar aldadıcı olurdu.

Məsələn belə deyirdi ki, yumurtalıqlarımızda şiş var. Qısa, amma uzun sürən üzücü danışılardan sonra öyrənirdim ki, yalnız bir testdən keçməyə getmişdi; bütün qadınların gedə biləcəyi bir test. Anlayırsanmı? İş bir az yalancı çoban məsəlinə dönmüşdü. Son illərdə o qədər çox ya yalan söyləmişdi ki, artıq ona inanmağı tərgitmişdim, ya da bir qisminə inanırdım. Bu üzdən də bir qucaq sənədə imza atdığını söylədiyi zaman da ona nə qulaq asmış, nə də sonrasını soruşmuşdum. Bu oyundan artıq yorulmuşdum. Israr da etsəm, öncədən də öyrənsəm də yenə hədər idi, çünkü o sənədləri məndən bir şey soruşmadan çox əvvəllər imzalamışdı.

Əsas gurultu şənbə günü, axşamüstü baş verdi. Ancaq o zaman öyrəndim ki, Ilaria o kağızlara imza atmaqla doktorunun işlərinə üç yüz milyonla zamin durmuşdu. İki ay ərzində zaminliyi üçün imza atdığı şirkət iflas olmuş, təxminən iki milyardlıq borcu qalmışdı və banklar da pulu geri istəyirdi. Elə o zaman anan ağlayıb-sızlayaraq yanına gəldi, nə edəcəyini soruşdu. Güvəndiyi tək şey səninlə yaşadığı ev idi, indi banklar onu istəyirdi. Nə qədər qəzəbləndiyimi təsəvvür edə bilərsən. Anan otuz yaşını adlamışdı, özünü dolandırmaqdə da aciz idi, əlindəki tək malı - doğulduğda sənin adına geçirdiğim evin taleyini də təhlükə altına qoymuşdu. Çox hirslənmişdim, amma bunu ona bəlli etmədim. Çətin vəziyyətə düşdüyü üçün yaxşı bir vəkil axtardım. Özüm də dedektivliyə başlayıb banklara qarşı davarı qazanmaq üçün işə yarayacaq bütün məlumatları topladım. Beləcə öqrəndim ki, uzun illərdir həmin adam İlariaya qüvvətli dərmanlar içirilmiş. Müalicə kursları arasında kefi olmadığı zamanlar ona viski verirmiş. Ona ən bacarıqlı şagirdi olduğunu, yaxında özünün də bir xəstəxana açıb xəstələri müalicə edə biləcəyini söyləyirmiş. İndi bunları xatırlamaq belə məni ürpədir. Heç düşünə bilərsənmi ki, Ilaria o küsəgənliyilə o dağınıq ağııyla, eksiklikləriylə insanları müalicə edə bilər. O hadisə olmasaydı, bu bəlkə də reallaşacaqdı. Mənə heç bir şey söyləmədən o da o saxtakarın sənətinə uyacaqdı.

Əslində mənə bu planından heç söz açmadı. Ondan nəyə görə ədəbiyyat fakültəsindən aldığı diplomundan istifadə etmədiyini soruşduğum zaman kinayəli bir tərzdə cavab verirdi, "görəcəksən ki, yararlanacağam."

Hər şeyi xatırladıqca insana əzab verəsi çox şey çıxır, bunları sənə anlatmağın özü də daha böyük bir əzabdır. Bir göz qırpmında keçən aylada onun haqqında bir şey anlamışdım; o vaxta qədər ağılıma gəlməyən və sənə söyləməyimlə yaxşımı, pismi edəcəyimi düşündüüm bir şey; sonda səndən gizlətməmək qərarına gəldim. Budur, görürsən ki, bütün çuvalı sənə boşaldıram. Bir anda bunu anlamışdım ki, anan heç də

ağıllı deyildi. İnsanın öz balası tərəfindən yarılmaması, həm də o saxta savadıyla, bütün dialektliyi ilə suları bulandırmağı çox yaxşı bacarmasını anlamaq insana çox çətin gelir. Bunu vaxtında anlasaydım onu daha çox qoruyar, daha şüurlu şəkildə sevərdim. Onu bəlkə də bu yolla xilas edə bilərdim. Ən əhəmiyyətlisi də bu idi və mən bunu artıq heç bir çarə qalmadığı zaman anladım. Vəziyyətin qarışqlığını gözlə görəndə əlimizdən gələn tək çıxış yolu, onu anlama qabiliyyətindən məhrum elan edib məhkəməyə vermək idi. Vəkillə bu qərara gəldiyimizi ona bildirdiyimiz gün anan ağıl xəstələrinə xas tərzdə ağlamağa başladı. «Bunu xüsusi məqsədlə edirsiz, bütün məqsədin uşağı əlimdən almaqdır» - deyə bağırdı. Düşünürdü ki, belə bir məhkəmə qərarıyla peşəsi də həyatının sonuna qədər əlindən alına bilərdi. O, sanki bir uçurumun kənarıyla gözləri bağlı halda yeriyirdi və hələ də bunun kiçik bir səyahət olduğunu düşünürdü. O, krizdən sonra vəkili azad edib bu işdən vaz keçməyimi xahiş etdi. Özü başqa bir vəkillə danışdı və unutmaməni dəstəsi ilə gəldiyi günə qədər bir dəfə də olsa ortalıqlarda görünmədi.

O gün, dörsəklərini süfrəyə dayayıb məndən pul istədiyi vaxt mənim vəziyyətimi anlayırsanmı? Bilirəm, bəlkə də indi söylədiklərimdə bir mərhəmətsizlik hiss edirsən və düşünürsən ki, anan mənə nifrət etməkdə haqlı idi. Amma sənə əvvəller nə söylədiyimi xatırla, anan mənim qızımıdı, mənim itkim səninkindən daha böyükdü. Sən onun bu dünyani tərk etməsi məsələsində məsumsan, mənsə o qədər də yox. Arada-bir ondan qəzəblə söz açanda dərdimin nə qədər böyük olduğunu düşün. Amma elə bu qəzəbin sayəsində ondan söz aça bilirəm.

Mənə borclarının ödəməyin vacibliyini söylədiyi zaman həyatımda ilk dəfə «yox, - dedim, -qəti olaraq yox, mən İsveçrə bankı deyiləm. Məndə o qədər pul yoxdur. Olsa da sənə verməzdəm. Bütün bu problemlərin səbəbkarı özünsən. Olan-olmaz bir evim vardı, sənədlərini adına keçirdim, onu da əldən verdinsə, daha məni heç nə maraqlandırmır». O zaman ağlayıb-sızıldımağa başladı. Bir cümləni yarımcıq qoyub başqasına keçirdi. Düşündükləriylə danışışı bir-birinə uyğun gəlmirdi, onu anlaya bilmirdim, heç bir məntiq yox idi.

«Bir təzminat gərəkdi, anlayırsanmı, anlayırsanmı» - deyə bağıranda gözlərində qorxunc bir parıltı vardı. O zaman heç bilmirəm necə partladım. Məzara qədər heç kimsəyə açmayacağımı söz verdim sirr dodaqlarından qaçı. Söylədiyim an peşiman olmuşdum, dodaqlarından içəri çəkmək, bu sözləri yenidən udmaq üçün əlimdən gələni edərdim, amma çox gec idi. «Ata dediyin insan sənin əsil atan deyildi» cümləsi artıq çoxdan qulaqlarına çatmışdı. Üzü qorxunc bir hal aldı. Yavaş-yavaş ayağa qalxarkən

gözlərini mənə dikmişdi. «Nə dedin?» –deyə soruşduqda səsi zorlə eşidilirdi. Mən qəribə bir tərzdə sakitləşmişdim, «Eşitdiyini, - deyə cavab verdim, - atanın mənim ərim olmadığını söylədim».

İllaria necə reaksiya göstərdi? – Təbii ki, çıxbıq getməklə. İnsandan çox robotu andıran hərəkətlərlə döndü və bağça qapısına tərəf getdi. «Gözlə! Söhbət edək!»- deyə qışqırdım.

Niyə ayağa qalxmadım, niyə arxasında qaçmadım, niyə onu saxlamaq üçün heç bir şeyə əl atmadım! Çünkü mən də daş kimi durduğum yerdə qalmışdım. Bu zamana qədər saxladığım sırr qəflən ağızından çıxmışdı. Bir saniyədə, az bir müddətdə qəfəsin qapısını açıq görən bir sarı bülbü'l kimi uçub getmiş və istəmədiyim bir insanın başına qonmuşdu.

Həmin gün nahardan sonra saat altıda hələ də rahatsız bir şəkildə bağlı sulayarkən bir polis məmuru gəlib qəza baş verdiyini xəbər verdi.

İndi bir az fasılə vermək məcburiyyətindəyəm.

Buska və quşa yem verdim, öz qarnımı doydurdum. Bir az televizor seyr etdim. Mənim dəlik-deşik zırhım güclü həyəcanlara uzun zaman davam gətirmir. Yaza bilmək üçün bir az nəfəs alıb dincəldim.

Bildiyin kimi anan o an ölmədi, o gün ölümlə həyat arasında çırpındı. Həmin günlərdə yanındaydım. Bir an da olsa gözlərini açmasını, ondan üzr diləməyimə son dəfə fürsət verməsini ümid etdim. Cihazlarla dolu darısqal bir otaqdaydıq, kiçik bir monitor qəlbinin hələ döyüldüyünü göstərirdi. Onunla baxan həkim bu vəziyyətdəki xəstələrin bəzən sevdikləri səsləri eşitməsinin işə yaradığını söyləmişdi. Buna görə də mən çox sevdiyi nəğməni tapıb gətirmişdim. Asta bir tempdə saatlarla bunu ona dinlədirdim. Məncə bir şey hiss etməliydi, çünkü ilk notlarda üzünün ifadəsi dəyişdi, dodaqları körpələrə xas bir tərzdə tərpənməyə başladı. Sanki bir məmnuniyyət gülümseməsi idi. Kim bilir, bəlkə beyninin çalışan o kiçik hissəsində xoşbəxt anların xatirələri saxlanırdı və indi ora sığınırırdı. Belə anlarda insan ağlına gəlməyən yerlərdən də bir çarə axtarır, «can, bacarmalısan, bizi qarşıda gözəl bir həyat gözləyir, hər şeyə yenidən başlayacağıq» - deyə təkrarlayırdım. Onunla danışarkən gözümün önüne bir səhnə gəlirdi: dörd, ya da beş yaşındaydı. Bağçada ən çox sevdiyi gəlinciyinin əlindən tutaraq dolaşır, ona hey

nəsə danışırdı. Mən mətbəxdəydim, səsini eşitmirdim. Arada-bir qulağıma gülüş səsləri gəlirdi, güclü, nəşeli bir gülüş. Deyərdim ki, bir dəfə xoşbəxt olubsa da yenə o zaman ola bilərdi.

Qəzadan sonra həkimlərin mənə ilk söylədikləri o oldu ki, yaşasa da əvvəlki vəziyyətdə olmayacaqdı, iflic qala bilərdi, ya da bir tərəfinin hissiyatı olmayacaqdı. Mən analıq təkəbbürümlə yalnız yaşamasını düşünürdüm, vəssalam. Nə vəziyyətdə olursa-olsun əhəmiyyəti yoxdu. Hətta onu təkərli oturacaqlarda gəzdirmək günahımın bağışlanması üçün ən yaxşı yol idi. Mənim sevgim həqiqi sevgi olsaydı və həqiqətən də bu sevgi çox böyük olsaydı onun ölümü üçün dua edərdim. Amma sonda başqasının onu məndən daha çox sevdiyi bəlli oldu; doqquzuncu gün üzündəki gülüş silindi və öldü. Bunu o andaca hiss etdim, yanındaydım, tibb bacısını çağırmadım, çünki bir az da onunla qalmaq istəyirdim. Üzünü oxşadım, əllərini eynən uşaqqən etdiyim kimi əllərimin arasına aldım. Ara vermədən can, can deyərək əlini buraxmadan yatağının yanında diz çökdüm və dua etməyə başladım. Dua edərkən ağladım.

Tibb bacısı ciynimə toxunanda hələ ağlayırdım. «Gəl, gedək, -dedi, -sizə sakitləşdirici bir şey verim». Dərman istəmədim, heç bir şeyin əzabımı soyutmasını istəmirdim. Onu morqa apardıqları ana qədər orada qaldım. Sonra bir taksiyə minib səni əmanət etdiyi dostunun yanına getdim. Artıq o axşam evimə köçmüşdün. Axşam yeməyi zamanı ananın harada olduğunu soruştun. Onda mən sənə «anan səfərə çıxdı, - dedim, - çox uzun bir səfərdir, göy üzünə qədər getdi». Sarışın başını əyib səssizcə yemək yeməyə davam etdin. Bitirər-bitirməz: nənə, onu salamlayaqmı - deyə soruştun. «Əlbəttə, noğulum» -deyə səni qucağıma alıb bağçaya çıxdım. Uzun müddət otların üstündə dayandıq, sən kiçik əlini ulduzlara doğru yellədin.

1 dekabr

Bu günlərdə heç kefim yoxdu. İnsan orqanizmi belədir, daxili tarazılıqlar var, ən kiçik şey bunları pozmağa yetər. Dünən səhər Razman xanım bazarlıq edib gələrkən üzümü saralmış gördü və bunun səbəbkər kimi də ayı göstərdi. Həqiqətən də əvvəlki gecə bütöv ayvardı. Ay dənizləri yerindən oynada bilirsə, bostandakı köklü bitkiləri daha tez

böyüdürsə nədən bizim təbiətimizə də təsir etməsin ki? Biz də sudan, qazdan, minerallardan və daha nələrdən yaranmadıqmı?! Qonşum gedəndə oxunmuş qəzetlərlə dolu bir torba saxladı, beləcə günümü onların səhifələri arasında keçirdim. Hər dəfə belə olur. Qəzetləri görəndə qarışdırır, onların arasında yarım saat vaxt keçirirəm. Halbuki, əvvəllər son cümlələri oxuyanadək əlimdən qoymazdım. Monoko şahzadəsinin bədbəxt həyatına kədərlənirəm, bacısının proletar eşqinə hirslənirəm, mənə qeyri-adi görünən hər cür kədərli xəbərə ürəyim sizildayır. Hələ məktubları demirəm! İnsanların yazmağa cəsarət etdikləri bəzi şeylərə təecübənməkdən özümü güclə saxlayıram. Yaşlı bir sofi deyiləm, ən azından elə olmadığımı sanıram, amma yenə də azadlığın bu ifrat dərəcələrinin məni heyrətə gətirmədiyini söyləyə bilmərəm.

Bu gün hava olduqca soyuqdu. Bağçada gəzintiyə çıxmadım, havanın çox soyuq olduğunu və yerlərin don tuta biləcəyini düşünərək quru bir budaq kimi düşüb qırılmamaq üçün evdə qaldım. Əcəba, məni hələ oxuyursanmı, məni daha yaxşı tanıldıqca içində artıq oxumağa davam etməyəcək bir duygu doğdumu? Bu aralar məni istiqamətləndirən tələsmə təlaşı üzündən sözlərin daha uyğununu seçməyə, dolayı yollarla anlatmağa və buna çatası səbrim yoxdu. Sənə söylədim, sənin heç nəyə söykənməyən o başıboşluq, itirmişlik duyğusunu mən də yaşayırdım. Mənim vəziyyətim bəlkə daha da çətindi. Bilirəm səndə bu çatışmamazlığın səbəbi atanın kim olduğunu əsla öyrənmədiyindən qaynaqlanır. Mənə ananın haraya getdiyini söyləmək təbi gələrkən atan haqqında suallara heç zaman cavab verə bilmədim. Bir yay İlaria Türkiyədə təkbaşına uzun sürən bir tətilə getmişdi, o tətildən müəmmalı bir halda döndü. Otuz yaşıını keçmişdi və bu yaşıda qadınlar bir uşaq sahibi olmasalar qəribə bir duyguya qapılıb nəyin bahasına olursa-olsun bir uşaq istəyər. Bunun nə formada və kimdən olduğunu heç əhəmiyyəti yoxdur.

Qaldı ki, o dövrdə bütün qadınlar feminist idi, anan da bir qrup qadınla bir klub yaratmışdı. Söylədiklərində mənim də şərik olduğum doğru fikirlərlər vardı, amma bunların arasında zoraklıqlar, qeyri-sağlam, əyri düşüncələr də az deyildi. Bunlardan bir də qadınların bədənlərinin tam və tək sahibi olduqları fikriydi. Guya bir uşaq yetişdirmək qərarı yalnız onlara aid ola bilərdi. Kişi bioloci bir ehtirasdan başqa bir şey deyildi və bəsit bir ehtiyac zamanı istifadə olunurdu. Bu şəkildə davranan təkcə anan deyildi. İki-üç rəfiqəsi də eyni şəkildə uşaq sahibi olmuşdu. O qədər də anlaşılmaz bir şey deyil, bilirsənmi? İnsanda bir həyat yaratmaq arzusu hər şeyə qarşı güclü olma duyğusu oyandırır. Ölümü, qaranlığı, inamsızlığı uzaqlaşdırır, dünyaya özündən bir parça gətirirsən və bu möcüzə qarşısında hər şey gücsüzdür.

Bu iddianı güçlendirmək üçün anan və dostları heyvanlar dünyasından misallar çəkirdi: «dişilər, -deyirdilər -erkəkləri ilə yalnız ciftləşmə dövründə qovuşur, sonra hər kəs öz yolunu gedər və körpələr analarıyla qalırlar». Bunun doğru, ya da səhv bir anlayış olduğunu söyləmək iqtidarında deyiləm. Amma bilirom ki, biz insanıq. Hər birimiz fərqli bir üzlə dünyaya gəlirik və bu üzü ömür boyu daşıyıriq. Bir antilop antilop surətiylə doğular, aslan aslan sıfətiylə, hər növlərin üzvləri eyni sıfətə sahibdir. Təbii görüntü eynidir, halbuki, üz insana xasdır, başqa heç kimə deyil. Üzün, simanın nə olduğunu anlaysanmı? Hər şey üzdədir. Sənin həyatın, anan, atan, babaların, hətta ulu babalarının əlamətləri sənin çohrəndə eks olunub. Üzdə insana xas, ata-babalardan aldiğın yaxşı, ya da yaxşı sayılmayan şeylər var. Üz bizim hər şeydən əvvəl şəxsiyyətimizin ölçüsüdür. Beləcə on üç, on dörd yaşlarını doğru sən saatlarla vaxtını ayna qarşısında keçirməyə başlayanda nə axtardığını anlamışdım. Bəzi sizinaqlara, qara nöqtələrə, ya da birdən-birə böyüyən burnuna baxırdın, amma başqa şeylər də axtarırdın. Ananın ailəsindən aldiğın çizgiləri sayaraq, almadıqlarını müəyyənləşdirərkən dünyaya gəlməyinə səbəb olan adamın siması haqqında bir düşüncə əldə etməyə çalışırdın. Anan və dostlarının baş sindimadığı bir şey dəvardı: günlərin birində uşaq aynada özünü nəzərdən keçirəndə özündə başqa birinin də sığındığını anlayar və bu başqası haqqında hər şeyi bilmək istəyər. Bir ömür boyunca anaların, ya da ataların üz çizgilərinin izini davam etdirən insanlar vardır.

İlaria həyatın təkamülü mərhələsində irsiyyətin əhəmiyyətsiz olduğuna inanmışdı. Ona görə əhəmiyyətli olanlar təhsil, ətraf mühit və içində böyüdüyü şəraitdi. Mən onun bu inamına şərik olmurdu, mənə görə bu ikisi qoşa gedərdi: yarı ətraf, yarı doğulduğdan bəri daxilimdə daşıdığımız keyfiyyətlər.

Sən məktəbə gedəndən bu mövzuda heç bir çətinliyim olmadı. Atan haqqında heç nə soruşturdun, mən də mövzunu açmamağa səy göstərirdim. İbtidai sinifə gedər-getməz sinif yoldaşlarının və müəllimlərinin verdiyi kompozisiya mövzuları üzündən qəfldən gündəlik həyatında bəzi şeylərin nöqsan olduğunu hiss etdin. Sinifdə təbii olaraq atası ayrı, qalmaqallı vəziyyətdə yaşayan çox uşaq vardı, amma heç kim sənin qədər ata mövzusunda hiss etdiyin boşluğu hiss etməmişdi. Sənə altı-yeddi yaşındaykən ananın həyatını necə anlada bilərdim ki? Əslində mən də sənin Türkiyədə ana bətninə düşdüyündən başqa nə bilirdim ki? Buna görə sənə atanın ölkəsindən başlayan bir hekayə uydurdum. Şərq nağıllarına bənzəyən bir kitab almışdım və sənə hər axşam bir nağıl oxuyurdum. Bunlara istinad edərək sənə uyğun olan birini də mən uydurmuşdum, xatırlayırsanmı? Anan bir prinsesdi, atan da Hilal ölkəsinin şahzadəsiydi. Bütün

şahzadələr kimi bir-birini dəlicəsinə sevirdilər. Amma sarayda bu sevgiyə görə onlara qısqanırdılar. Ən çox qısqanan da güclü və pis niyyətli bir adam - Böyük vəzir idi. O şahzadəyə və bətnindəki körpəyə tilsim etmişdi. Allaha şükər ki, şahzadə ona sadiq bir xidmətçi tərəfindən xəbərdarlıq edilmiş, beləcə anan bir gecə kəndli paltarları geyərək saraydan qaçmış, buraya siğinmişdi. Sən bu kənddə doğulmuşdu.

Mən bir şahzadəmi qızıyam?- deyə işildayan gözlərinlə soruşdun. Əlbəttə,- deyərdim,- amma bu çox gizli bir sirrdi, heç kimə söyləməməlisən. Görəsən, bu qəribə yalanlardan nəsə umurdum? Heç nə. Yalnız bir neçə ili də rahatlıqla keçirmək istəyirdim. Bilirdim ki, bir gün bu uydurmala inanmayacaqsan. Həm də o gün mənə nifrət edəcəyini də bilirdim. Amma indisə sənə bunu söyləyə bilməyəcəyəm. Bütün cəsarətimi toplasam da sənə heç zaman deyə bilməzdəm ki, atan kimdir. Bəlkə anan belə bunu bilmirdi.

O illər insanlar çox azad idi. Ananın yanında onlarca gənc gördüm, heç birinin də bir aydan çox qaldığını xatırlamıram. Belə həyat tərzi İlariayı hamidan çox məhv etmişdi. Mən ona heç nəyi yasaqlamadım, əsla araşdırmadımsa da bu ənənələrin qəfil azadlığı məni rahatsız edirdi. Məni daha çox təsirləndirən bu qarışqlıq deyil, duyğularındakı sonsuz yoxsullaşma idı. Yasaqların qalxdığı andan, yoldaşlıq unudulandan bəri hər şey də unudulmuşdu. İlaria və yoldaşlarını bir dəvətə məcbur olaraq gələn və onlara verilən hər şeyi nəzakət xatırınə yeyən qonaqlara bənzədirdim: köklərin, qızartmaların, meyvəli tortların dadı onlara görə elə eyni idi.

Ananın seçimində ənənələrdəki yeni azadlıq qavramı rol oynamışdı, amma bundan başqa bəzi şeylər də vardi. Zehnin fəaliyyəti haqqında nə qədər məlumatə malikik? Çox, amma hər şeyi bilmirik. Ananın bəlkə də qarşısında ata deyə gördüyü adamın atası olmadığını hiss etmədiyini kim söyləyə bilər. Daha çox rahatsızlığının, tarazlığının pozulmasının səbəbi buydurmu? Kiçik yaşlarında və gənclik illərində bu sualı heç özümə vermədim, onun üçün qurduğum saxta dünya möhkəm idi. Amma o səfərdən üç aylıq boylu dönərkən hər şey zehnimə daraşdı. Saxtalıqdan, yalandan qaçmaq olmur. Ya da bir müddət qaçmaq olar, amma ən gözlənilməz anda suyun üzünə çıxır. Üstəlik bu yalanlar söyləndikləri zaman sahib olduqları üzüyola məsum təbiətdən çıxır; pərdə arxasında gizlənən qorxunc canavarlara, hər şeyi udan qatıl balinalara çevrilir. Bunu hiss edirsən və bir an sonra səni əhatə edir, udur, çevrəndə olub-olmayan nə varsa dəhşətli bir acgözlüklə silib süpürür. Bir gün on yaşındaykən məktəbdən ağlayaraq qayıtdı. Mənə «yalançı» deyib otağına çekildi. Nağılin uydurma olduğunu anlamışdı.

«Yalançı!». Bu mənim yaşadığım yalanın adı ola bilərdi. Doğulduğum gündən bəri bir yalan söylədim. Bununla üç həyatı məhv etdim.

Körpə quş hələ də qarşımda, masanın üstündədir. Əvvəlki günlərə nisbətən iştahası azalıb. Əvvəlki kimi 4 dekabr

aramsız olaraq məni səsləmir, tərpənmədən oturur, artıq başını da qutunun dəliyindən uzatmır, təpəsindən yeni-yeni tüklər çıxır. Bu səhər soyuqa baxmayaraq Razman ailəsi ilə parnikə getdim. Son ana qədər bir qərara gələ bilmirdim, hava bir ayın cəcarətini qıracaq qədər soyuq idi, üstəlik ürəyimin qaranlıq bir küncündən bir səs: «yeni çicək əkmək sənin neyinə gərək?» deyirdi. Ama Razmangilə gəlməyəcəyimi söyləmək üçün telefonu yiğarkən bağçanın nə qədər solğun olduğunu gördüm, və bu eçoistliyimdən peşiman oldum. Mən, bəlkə də başqa bir bahar görə bilməyəcəyəm, amma sənin görəcəyin sözsüzdür.

Bu günlərdə nə qədər sıxlıram! Yazmayanda otaqlarda dolaşıram, amma heç bir yerdə qərar tuta bilmirəm. Zehnimi bir an üçün o hüzünlü anlardan uzuqlaşdırmağa yarayan bir iş də yoxdu. Mənə elə gəlir ki, hafizənin işləməsi dondurucunun şərtlərinə bənzəyir. İçərisində uzun müddət saxladığı bir şeyi çıxaranda necə olur, bilirsən. Başlanğıcda kərpic kimi sərtdir; iyi, dadı yoxdur, səthi bəyaz bir pərdəylə örtülüb; onu oda qoyar-qoymaz yavaş-yavaş formasına, rənginə qayıdır, iyi mətbəxi bürüyər. Bunun kimi kədərlə anlar da uzun müddət hafizənin saysız qaranlıq mağaralarının birində mürgüləyər, orda illərlə, on illərlə, bir ömür boyunca qalar. Burda günlərin bir günü onlara yoldaşlıq etmiş əzab, yenidən, illər önce olduğu kimi davamlı və yaxıb-yandıran formada ortaya çıxar.

Sənə özümdən və sirrimdən söz açırdım. Amma bir hekayəni anlatmaq üçün başdan başlamaq lazımdır və bunun əvvəli də mənim gəncliyimdə və böyüyərkən həyatımın yoldaşı olan tənhalığında qorunur. Mənim dövrümüzdə zəka evlilik üçün son dərəcə əhəmiyyətsiz bir cehiz sayılırdı; dövrün ənənələrinə görə bir xanım evdar qadın olmalıydı, sual verən, maraqlanan qadının bir həyat yoldaşı olmasını hər adam istəmirdi. Buna görə gənclik dövründə çox tənha idim. On səkkis, iyirmi yaşlarına doğru suyu şirin və imkanlı olduğumuz üçün ətrafımda çox insan peyda olurdu. Danışmağı bacardığımı göstərər-göstərməz, içimdəkiləri tökər-tökməz ətrafımda bir boşluq yaranırdı. Əlbəttə, susub olduğum kimi görünə bilərdim, amma təəssüf ki, - ya da yaxşı ki- aldığım təhsilə

baxmayaraq bir hissəm hələ də canlı qalmışdı və o hissəm saxta bir görünüşü rədd edirdi. Litseyi bitirdikdən sonra bildiyin kimi təhsilimi davam etdirə bilmədim. Çünkü atam bunu istəmədi. Mənə görə bu çox ağır bir qərardı. Elə bu üzdən öyrənməyə həvəsim daha da artdı. Cavanlardan biri tibbi oxuduğunu söylər-söyləməz onu sual yağışına tutur, hər şeyi öyrənmək istəyirdim. Eyni şeyi gələcəyin mühəndislərinə, vəkillərə də edirdim. Mənim bu davranışım haqqında pis də düşünürdülər, sanki məni insanlardan çox işləri, təhsilləri maraqlandırır. Əslində bəlkə də eləydi. Rəfiqələrimlə, məktəb yoldaşlarımla söhbət edərkən onlardan bir neçə addım geridə olduğumu hiss edirdim. Məni onlardan ayıran cəhət qadınlıq cilvələriyydi. Mən bundan nə qədər xəbərsizəmsə, onlar da buna yiyələndiklərinə görə məmənun idilər. Görünüşlərindəki qürurun, özünə inamın arxasında kişilər inanılmaz dərəcədə inciyən və safdır; daxillərindəki linglər son dərəcə ibtidaidir, onları balıq kimi tavaya salmaq üçün tək bir düyməni basmaq kifayətdir. Mən bunu olduqca gec anladım, amma rəfiqələrim artıq on beş, on altı yaşlarında bunu bilirdilər.

Son dərəcə təbii bir bacarıqla kiçik məktublar alır, ya da rədd edirdilər. Görüş təyin edib getmir, ya da çox gec gedirdilər. Rəqs edərkən kişilərin gözlərinin içində gənclərə xas heyranlıqla mənalı ifadəylə baxırdılar. Qadınlıq cilvəsi budur, erkəklər mövzusunda uğurla həyata keçirilən hiylələr bunlardır. Amma mən heç kartofdan da seçilmirdim. Ətrafımda olanlardan heç nə anlamırdım, sənə qəribə görünə bilər, amma daxilimdə dərin bir dürüstlük duyğusu vardı və bu dürüstlük heç vaxt və heç zaman bir erkəyi aldatmayacağımı söyləyirdi. Gündələrin birində səhərə qədər yorulmadan çənə vura biləcəyim bir gənclə görüşəcəyimi düşünürdüm; onunla danışarkən hər şeyi eyni gözlə gördüyümüzü anlayacaq, eyni həyəcanları keçirəcəkdik. Bu zaman eşq doğacaq idi, bu, yalana deyil, dostluq və inama söykənən bir eşq olacaqdı.

İstədiyim eşq dolu bir dostluq idi. Buna görə bir mərdanə düşünmə tərzim vardi. Düşünürəm ki, ətrafımdakı kişilərin gözünü qorxudan bərabərliyə əsaslanan bir münasibət axtarmağım idi. Beləcə yavaş-yavaş çırkınlərin alın yazısı olan o gözləmə mərhələsinə gəldim. Ətrafım rəfiqələrimlə doluydu, amma bu tək yönü bir dostluqdu. Mənə öz problemlərini danışırdılar. Rəfiqələrim bir-birinin ardınca evlənirdilər. Mənə elə gəlir ki, həyatımın bu dövründə düyünlərə getməkdən başqa bir şey etmədim. Yaşılardımın uşaqları dünyaya gəlirdi, mənsə hələ evdə qalmış xalalarıydım, anamgildə sonsuza qədər subay qalmağa razı olmuş vəziyyətdə oturmuşdım. «Ağlında nələr düşündüyünü anlamıram? - anam deyərdi, -nə onu bəyənirsən, nə də başqasını!» Onlara

görə qarşı cinslə qarşılaşdığını çətinliklər mənim özümdən, qəribəliyimdən irəli gəldi. Üzülürdümmü? Bilmirəm...

Həqiqətən içimdə yanıb tutuşan bir ailə qurmaq arzusu yox idi. Dünyaya bir övlad gətirmək düşüncəsi məni qorxudurdu. Uşaqkən çox üzümüşdüm, başqa bir məsum varlığa əzab verməkdən qorxurdum. Həm də bu evdə yaşasam da son dərəcə müstəqil idim və günün bütün saatlarında azad idim. Bir az pul qazanmaq üçün qədim yunan və latin dillərindən xüsusi dərs verirdim. Bunlar məktəbdə ən çox sevdiyim dərslər idi. Nahardan sonrakı zamanımı heç kimə hesab vermədən bələdiyyənin kitabxanasında keçirir, istədikcə dağa- gəzintiyə gedirdim.

Həyatım başqa qadınlara görə çox müstəqil idи və bu müstəqilliyi itirməkdən qorxurdum. Amma buna baxmayaraq zaman keçdikcə bu müstəqilliymənin daha saxta və məcburi olduğunu hiss edirdim. Əvvəllər məndə olan tənhalıq canımı sıxmağa başlamışdı. Anamla atam yaşılanırdı, atam iflic olmuşdu, güclə yeriyirdi. Hər gün qoluna girərək onunla qəzet almağa gedirdim, o zamanlar iyirmi yeddi, iyirmi səkkiz yaşlarında olardım. Bir gün yeriyərkən vitrinlərdə eksimi gördüm. Mən də özümü çox yaşlı hiss etdim və həyatımın necə olacağını düşündüm; yaxında o öləcəkdi, ondan sonra anam da bu dünyani tərk edəcəkdi, kitablarla dolu böyük evdə tənha qalacaq, zaman öldürmək üçün naxış, sulu boyalı rəsm çəkəcəkdir, illər də bir göz qırıplığında keçəcəkdi. Sonra bir gün, uzun zaman ortalığda görünmədiyimlə maraqlananlar qapını qıracaq və yerdə cansız bədənim tapacaqdı. Ölsəydim məndən sonra qalan o quru bədənimin böcək ölürlərindən heç fərqi olmayıacaqdı.

Bədənimin yaşamadan soldugunu hiss edirdim, bu da mənə sonsuz kədər verirdi. Sonra özümü tənha, çox tənha hiss edirdim. Doğulandan bəri danışılacaq, həqiqi mənada söhbət ediləcək heç kimsəm olmamışdı. Əlbəttə çox zəkaliydim, çox oxuyurdum, atam qürurla deyirdi: «Olqa evlənməyəcək, çünkü ağılı həddən artıqdı». Amma böyük nemət sayılan zəka insanı harasa aparmırdı, nə bilim nə bir səfərə çıxa bilirdim, nə də tam olaraq bir mövzu ətrafında çalışma bilirdim. Universitetə getmədiyimə görə qanadları qırılmış bir quşa bənzəyirdim. Əslində bacarıqsızlığımın, qabiliyyətsizliyimin səbəbi bu deyildi. Sleyman Truvayı öz zəkasıyla tapmamışdım? Məni tormozlayan başqa bir şeydi, içimdəki o kiçik ölüydü, xatırlayırsanmı? Məni saxlayan, irəliləməyimə əngəl olan o idu. Dayanır və gözləyirdim. Nəyi? Bu mövzuda azacıq da olsa bir fikrim yoxdu. Avqustonun evimizə gəldiyi ilk gün qar yağırıldı. Bunu xatırlayıram. Çünkü buralarda qar nadir hallarda yağar və qara görə də qonağımız nahara gecikdi. Avqusto atam kimi

qəhvə idxalı ilə məşğul idi. Tresteyə gəlisiñin səbəbi isə bizim şirkətin satışı barəsində məlumat almaq və bazarlıq etmək idi. Atam iflic olduqdan sonra oğlu olmadığı üçün son illərini rahat keçirmək məqsədiylə şirkəti satmaq qərarına gəlmışdı. İlk dəfə qarşılaşanda Avqusto mənə yaxşı təsir bağışlamamamışdı. Bizim deyimimizlə İtaliyadan gəlirdi və bütün italyanlar kimi əsəbimə toxunan, özündən razı bir görkəmi vardı. Qəribədir, ümumiyyətlə sonradan həyatımızın ən əhəmiyyətli varlığına çevrilən insanlardan ilk anda xoşumuz gəlmir. Yeməkdən sonra atam dincəldirdi, mən də qonağımızla nəzakət naminə salonda qalmışdım. Çox sıxlırdım və bu bəlli olurdu. Yalnız qaldığım həmin saatda onunla daha kobud davrandım. Hər sualına bir sözlə cavab verirdim, o, susduqda mən də susurdum. Axırda: «sizə vida edirəm, kiçik xanım» - deyib qapıdan çıxarkən aşağı təbəqəli bir kişiye vida edən əsilli xanımlar kimi əlimi uzatdım.

Axşam yeməyi zamanı anam demişdi: «Bir italyan olsa da Avqusto bəyin suyu şirindir». Atam isə cavab olaraq dürüst bir insandır demişdi. «İşlərində də bacarıqlıdır». O anda bir bilsəydin ki nə oldu? Dilimi saxlaya bilmədim və gözlənilməz bir hərəkətlə: «barmağında da nişan üzüyü yoxdur» - dedim. Atam buna cavab olaraq «hə, zavallı dul» deyəndə bibər kimi qızarmış və çox utanmışdım. İki gün sonra dərsdən dönəndə giriş qapısında ulduzlu kağıza sarılı bir bağlama gördüm. Bu həyatımda mənə gələn ilk bağlama idi. Heç ağlıma gətirmirdim ki, bunu kim göndərə bilər. Kağızin altındakı qeyddə yazılmışdı: «Bu konfetlərdən dadmısızmı?».

Axşam həmin konfetlər komodun üstündə qaldıqca gözümə yuxu getmirdi. «Atama hörmət əlaməti olaraq göndərilmişdir» -deyə düşünür və badam qurularını bir-bir ötürürdü. Üç həftədən sonra Avqusto Triesteyə döndü, nahar zamanı bu dəfəki gəlisiñin də səbəbinin iş olduğunu söylədi, amma yola çıxməqdansa kənddə bir müddət başını qatdı. Vidalaşmamışdan qabaq atamdan məni avtomobilə gəzdirmək üçün izn aldı və atam da mənə bir şey söyləmədən icazə verdi. Nahardan sonra kəndin küçələrində dolaşdıq, az danışırı. Mənə tarixi abidələr haqqında suallar verirdi. Sonra da səssiscə məni dinləyirdi. Məni dinləyirdi, bu mənim üçün həqiqətən də bir möcüzə idi.

Yola çıxdığı gün mənə bir dəstə çiçək gördəmişdi. Anam çox həyəcanlanmış, mənsə yarpaqların içindəki zərfi açıb oxumaq üçün bir saat keçməsini gözləmişdim. Qısa bir zaman ərzində bu ziyarətlər mütamadi hal aldı. Hər cümə ertəsi Triesteyə gəlir, bazar axşamı öz kəndinə dönürdü. Kiçik şahzadənin tülküñü əhilləşdirmək üçün nə etdiyini xatırlayırsanmı? Hər gün yuvasının önünə gəlib yuvadan çıxmasını gözləyirdi. Beləcə

yavaş-yavaş tülükü onu tanımağa və qorxmamağı öyrəndi. Bununla da kifayətlənmədi, kiçik dostunun ona xatırlatdığı hər şey qarşısında həyəcanlanmağı da öyrəndi. Mən də eyni üsulla başdan çıxarılib onu gözləməyə, çərşənbə axşamından həyəcanlanmağa başladım. Əhilləşdirmə prosesi başlamışdı. Bundan bir ay sonra bütün həyatım həftənin sonunu gözləmək üstündə qurulmuşdu. Qısa müddətdə aramızda dərin bir etibar yaranmışdı. Onunla söhbətləşə bilirdim, mənim ağlımı və öyrənmə arzumu dəyərləndirirdi; mən də onun sakitliyindən, dinləmə mədəniyyətindən, gənc bir qadına yaşça daha böyük bir kişinin bəslədiyi belə bir etibar duyğusundan xoşum gəlirdi.

1940-ci ilin iyun günlərinin birində sadə bir büsətla evləndik. On gün sonra İtalya müharibəyə qoşuldu. Anam etibarlı bir yerə, Veneto bölgəsindəki dağlıq ərazidə yerləşən bir kəndə siğındı, mənsə ərimlə Aquilaya getdim.

Sən o illərin tarixini yalnız kitablardan oxumuş, amma yaşamamışdır. Sənə o dövrün bütün hadisələrindən söhbət açmamağıma təəccübənə bilərsən. Faşizm vardi, irqi ayrılığa yol verən qanunlar vardi, savaş başlamışdı və mən özümü bədbəxt hiss edirdim və ona görə də ruhumdakı qımlıtlarla məşğul idim. Amma bu davranışımın qeyri-adi, qəribə bir hal olduğunu düşünmə. Kiçik siyasi bir qrupdan başqa, kəndimizdəkilərin hamısı belə davranırdı. Məsələn, atam faşizmin bir hoqqabazlıq olduğunu düşünürdü. Evdəykən o, Ducedən- «o, qarpızsatandır» -deyə söz açardı. Amma sonra qrupun əhəmiyyətli adamlarıyla nahara gedir, uzun müddət onlarla söhbət edirdi. Eyni tərzdə mən də italyanların cümə ertəsinə getməyi, dul bir qadın kimi qara köynək geyininib gəzməyi, marş söyləməyi son dərəcə gülünc və cansızıcı görürdüm. Yenə də gedirdim, bunu rahat yaşaya bilmək üçün bir üsul olaraq xarakterizə edirdim. Bəli, yaxşı bir davranış deyildi, ama çox təsadüf olunan bir düşüncə tərziydi. Rahat yaşamaq insanın ən güclü arzularından biridir, o zaman da beləydi, indi də belədir. Aquilada Avqustonun ailəsinin evinə köcdük. Bu, kənd mərkəzində əsillilərə məxsus binanın birinci mərtəbəsində yerləşən geniş bir ev idi. Tünd rəngli ağır mebellərlə bəzədilmiş, işığın çox az düşdürü, qorxunc görkəmli ev idi. Evə girər-girməz ürəyimin sıxıldığını hiss etdim. Altı ay ərzində tanışığım bu adamlı bir rəfiqəmin belə olmadığı bu kənddə və bu evdə necə yaşayacağımı özümdən soruşurdum. Ərim düşdürüm böhranı anlayaraq üç həftə başımı qatmaq üçün əlindən gələni edərdi. Gunaşırı avtomobilə ətrafdakı dağlara gəzintiyə çıxırdıq. Hər ikimiz təbiət gəzintilərinə vurğun idik. O gözəl dağları, təpələrdə qayalar kimi düzülmüş evləri gördükcə bir az rahatlaşmışdım. Özümü elə hiss edirdim ki, sanki quzeyddən, evimizdən ayrılmamışam. Bol-bol söhbət edirdik. Avqusto təbiəti, xüsusilə də böcəkləri çox sevirdi. Gəzinərkən mənə çox şeyi izah edirdi.

Təbiət mövzusundakı məlumatlarımın bolluğuına görə ona borcluyam. Həmin iki həftə bizim bal ayımız olmuşdu və sonra o, işinə dönmüş, mən də böyük evdə təkbaşına yeni həyata başlamışdım. Yanımda yaşılı bir xidmətçi vardı, ev işləri ilə o məşğul olurdu. Bütün kəndli xanımlar kimi nahar və axşam yeməklərini planlaşdırmaqdan başqa bir işim yox idi. Hər gün təkbaşına uzun gəzintilərə aludə oldum. Əsəbi addımlarla küçə aşağı, küçə yuxarı yol ölçürdüm, beynimdə çox fikir vardı, bu fikirlərimi açıqlaya bilmirdim. Onu sevirəmmi? -deyə özümdən soruşurdum və yolun ortasında dururdum, yoxsa gözlərim qamaşmışdım? Axşamlar, və ya süfrəyə oturanda, ona baxır, özümdən ona qarşı nə hiss etdiyimi soruşurdum: Bu qəti idi ki, ona qarşı bir şəfqət, bir məhəbbət hiss edirdim. Onun da mənə qarşı bəslədiyi duyğular bunlar olmalıydı. Amma bu eşq idimi? Hamısı bu idimi? Bunu cavablandırma bilmirdim.

Bir ay sonra ərimin qulağına ilk dedi-qodular dəydi. «Alman qadın,- deyirdilər, -bütün günü təkbaşına küçələrdə gəzir». Dəhsətə gəldim. Mən bu məsum yerişlərin belə bir qarışılıqla yol açacağıni xəyal belə etməzdim. Avqusto üzülmüşdü. Mənim üçün bunun ağlagəlməz bir şey olduğunu anlayırdı, amma yenə də kəndin rahatlığını və onun adının şərəfi üçün bu təkbaşına dolaşmalarıma ara verməyimi xahiş etdi.

Onunla evliliyimin altıncı ayında özümü təmamilə sönmüş, solmuş hiss edirdim. İçimdə olan o balaca ölü böyük bir ölüyə dönmüşdü, robot kimi davranırdım, gözlərimin işığı sönmüşdü, donuq-donuq baxırdım. Danışanda mənə elə gəlirdi ki, söylədiklərim sanki başqasının ağızından çıxır. Bu arada Avqustonun iş yoldaşlarının xanımlarıynan tanış olmuşdum, çərşənbə axşamları kənd mərkəzindəki bir kafedə otururduq. O zaman eyni yaşda olmayıza baxmayaraq səhbətimiz tutmurdu. Bir tək ortaq nöqtə o idi ki, eyni dildə danışındıq.

Avqusto, işləri yoluna düşdükdən az bir müddət sonra ordakı kişilər kimi davranmağa başladı. Artıq yemək zamanı da danışmırdıq, ona bir şey söyləməyə özümü məcbur etsəm də bir «bəli», və «yox»la cavablandırırdı. Axşamlar, xüsusiylə, kluba gedirdi, evdə qalanda da öz otağına çəkilib böcək kolleksiyası düzəldirdi. Ən böyük xəyalı o idi ki, heç kimin tanımadığı bir böcək tapsın. Bu böcək də öz adıyla adlandırılaraq elmi kitablara düşsün. Mən isə adımın davamının təmamilə başqa bir yolla həyata keçməsini – bir övladımın olmasını arzulayırdım. Artıq otuş yaşındaydım və zamanın surətlə keçdiyini hiss edirdim. Bu mövzuda da işlər çox pis gedirdi. Mənə elə gəlirdi ki Avqustonun istədiyi yemək saatlarında evdə birini tapmaq, bazar ertəsi kilsədə qürürlə ətrafindakılara nümayiş etdirəcəyi birinin olmasıydı, amma bu rahatlıq verici qadın

görüntüsündən xaric tək bir şey çatışmırıdı. O xoş və incə adama nə olmuşdu? Hər şey bu tərzdəmi davam edəcəkdi? Avqusto quşların baharda dişiləri başdan çıxarmaq üçün daha yüksəkdən oxuduqlarını, yuvanı birlikdə qurmağı qaranti etdiklərni anlatmışdı. O da eynilə belə etmişdi, məni yuvanın içində gördükdən sonra varlığımı maraqlanmağı unutmuşdu. Ordaydım, onu isidirdim, ona bu qədər bəs idi. Ona nifrət edirdim? Xeyir. Sənə qəribə gələcək, amma nifrət etməyi də bacarmırdım. Bir insana nifrət etmək üçün onun səni incitməsi, sənə pislik etməsi lazımdı, deyilmi? Avqusto mənə heç bir şey etmirdi, işin ən pis tərəfi də bu idi. Acıdan ölməkdənse, heç nədən ölmək daha asandır, əzaba üsyan edə bilirsən, heçliyə yox.

Anam və atamlı danışarkən onlara hər şeyin yolunda olduğunu söyləyir, xoşbəxt gəlinlərə məxsus tərzdə danışmağa çalışırdım. Onlar da məni etibarlı əllərə əmanət etdiklərinə inanır, bu nizamın pozulmasını istəmirdilər. Anam hələ də dağda gizlənirdi, atam ona baxan uzaq bir əmisi uşağıyla evimizdə olurdu. Ayda bir dəfə «yenilik varmı?» -deyə soruşurdu, mən də ona davamlı olaraq «xeyir» -deyirdim. Çox istəyirdi ki, bir nəvəsi olsun, atamı yaşılanmaqla bərabər heç sahib olmadığı bir sevinc bürümüşdü. Xarakterindəki bu dəyişikliyə görə onu özümə bir az daha yaxın hiss edirdim.

Gözlədikləri şey mövzusunda onlarda xəyal qırıqlığı yaratmaq xoşuma gəlmirdi. Bir tərəfdən də bu sonsuzluğun səbəbini ona anlada biləcək qədər də yaxın deyildim. Anam hər sətrinə bəzəkli bir bahar ətri daman uzun məktublar yazırıdı. «Mənim əziz qızım» deyə kağızin yuxarısına, aşağısına ən incə detallara qədər o gün olan-bitən hər əhvalatı sıralayırdı. Ən sonda da nəvəsi üçün, bilmirəm hördüyü neçənci kambinzonu bitirdiyini əlavə edirdi. Mənsə getdikcə içimə çekilir, hər səhər aynada özümü daha çirkin görürdüm. Axşamlar ara-bir Avqustodan nədən susluğunun səbəbini soruşurdum. O da məndən böcəykləri analiz etdiyi böyüdücüdən gözlərini belə çəkmədən «nə haqqında?» - deyə soruşduqda böcəykləri analiz etdiyi böyüdücüdən gözlərini belə çəkmədən «bilmirəm, -deyirdim, -bir-birimizə bəzi şeylər izah edək». Buna görə başını sallayır və: «Olqa sənin xəyal gücün həqiqətən xəstədir»- deyirdi.

Necə ki, söyləyirlər ki, itlər uzun bir birlikdən sonra sahiblərinə bənzəyir, mənə elə gəlirdi ki, bu sözləri ərim haqqında da söyləmək olar. O da zaman keçdikcə bütövlükdə bir böcəyə bənzəyirdi. Artıq hərəkətlərində insana xas cəhətlər yox idi, yalnız geometrik hərəkətləriylə, tərpənişiyələ seçilirdi. Səsində də bir qəribəlik vardı, boğazının aydın olmayan bir yerindən metala bənzər bir gurultuya yüksəlirdi. Böcəklərinə və işinə ehtirasla bağlıydı və bunlardan başqa heç bir şey onu hərəkətə gətirməzdi. Bir maqqaşla tutduğu iyrənc bir böcəyi, deyəsən köstəbək çeyirtkəsi idi, göstərərək: «bir

çənə sümüyünə bir bax, -demişdi, -bunlala hər şeyi udar». Həmin gecə yuxumda Avqostonu o böcək formasında gördüm, çox böyük idi, paltarlamı kağız kimi gəmirirdi.

Bir ildən sonra ayrı otaqlarda gecələməyə başladıq. O, gecə keçənə qədər böcəklərlə məşğul olur, söylədiyinə görə məni rahatsız etmək istəmirdi. O dövrdə evliliklər elə beləydi, tərəflərdən biri ölənə qədər yaşayan kiçik ev cəhənnəmiyi.

Niyə üsyən etmirdim, niyə çantamı götürüb Triesteyə getmirdim?

Çünki o zamanlar nə ayrılma vardı, nə də boşanma. Bir ailəni dağıtmaq üçün çox pis rəftar lazım idi, ya da üsyankar bir xarakterə sahib olaraq qaçıb sərsəri kimi dünyani dolaşmaq lazım idi. Amma, bilirsən ki, üsyən mənə xas davranış deyil və Avqustoda mənə əl, hətta barmaq belə qaldırmamışdı, səsini də çıxarmamışdı. Halbuki, məndən heç nəyi əksik etmədi. Bazar günləri ayindən dənəndə Nurzia Briaderlərin şirniyyat mağazasına dəyərdik və ürəyim nə istəsəydi hamısını alırı. Hər səhər hansı duyğularla oyandığımı xatırlamağım çox çətin deyil. Üç illik evlilikdən sonra tək bir düşüncəm vardı, o da ölüm idi. Avqusto ilk həyat yoldaşından heç söz açmazdı, ona bu mövzuda sual verməyə cəsarət etdiyim nadir zamanlarda belə mövzunu yayındırırdı. Qışda nahardan sonra o xəyalət iyi qoxuyan otaqların arasında gəzinərkən Adanın –ilk həyat yoldaşının adı belə idi- xəstəlik, ya da qəzadan ölmədiyini, özünün öldürdüyüni düşünməyə başlamışdım. Xidmətçi bayırda olarkən bütün günü bəzi şurupları söküb, siyirtmələri gözdən keçirir, əsəblə bir iz, mənim şübhəmi doğruldacaq bir dəlil axtarırdım. Yağışlı bir gündə qardiroblardan birinin yer taxtasının altında qadın paltarları tapmışdım, onun idi. Qara rəngli birisini çəkib çıxartdım və geyindim, eyni ölçüdə idik. Aynada özümə baxarkən ağlamağa başladım. İçin-için, hıçqırmadan, taleyimin yazılmış olduğunu bilənlər kimi ağlayırdım. Evin bir küncündə Avqostonun dindar anasından qalma və dua edərkən diz çökmək üçün düzəldilmiş bir taxta dizlik vardı. Nə edəcəyimi bilmədiyim zaman o otağa çəkilir, əllərimi çarpezlaşdırıb saatlarla bu vəziyyətdə qalırdım. Dua edirdimmi? Bilmirəm. Məndən daha ağıllı biri ilə danışır, ya da danışmağa çalışırdım. «Tanrım», - deyirdim «mənə yol göstər, həyatım budursa mənə buna dözmək üçün güc ver». Bir qadın olaraq məcbur olduğum həftəlik kilsə ziyarətləri, uşaq çağlarından bəri içimdə gömdürdüğüm sualları yenidən cürcərdirdi. Gündük qoxulu tüstü, orqanın səsi məni sərsəmlədirdi. Müqəddəs mətnləri dinləyərkən içimdə nə isə yavaş-yavaş tərpənirdi. Amma keşişi əynində müqəddəs, bəzəkli geyimləri olmadan yolda görəndə onun süngərə benzəyən burnuna və domba gözlərinə baxanda, mənasız və son dərəcə süni suallarını dinləyəndə içimdə heç nə titrəmirdi və öz-özümə: «budur -deyirdim, -bu

bir fırıldaqdan başqa heç nə deyildir». Zəif zehnlərin içində yer tapmış başqalarına dözmək üçün uydurulmuş bir yol. Buna baxmayaraq evin sükutunda oxumağı xoşlayırdım. İsanın çox sözünü xarüqə bilirdim, yüksək səslə təkrarlayaraq həyəcanlanırdım.

Ailəm heç dindar deyildi, atam özünü müstəqil düşüncəli bir insan kimi xarakterizə edərdi. Anam isə iki nəsil öncə xristian olmuş bir ailədən gəlir, ayinlərə həmişə ümumi və sosial qaydalara uyğunlaşmaq səbəbindən nizamlı qatılırdı. Ona nadir zamanlarda inam mövzusunda sual verdikdə mənə deyərdi ki, «bilmirəm, bizim ailəmiz dinsizdir». Dinsiz – bu söz uşaqlıq çağlarının ən həssas dövründə, adı şeylər haqqında suallar yarananda məni ağır bir qaya kimi əzdi. Bu sözdə bir alçaltmaq duyğusu vardı. Bir dinə sığınmaq üçün o birini tərk etmişik, amma yenisinə də ən kiçik hörməti belə göstərmirdik. Biz xəyanət etmişdik və bütün xainlər kimi nə yerdə, nə göydə bizə yer vardı.

Beləcə, rahibə məktəbində öyrəndiyim bir neçə deyimdən başqa otuz yaşına qədər din mövzusunda bundan başqa heç bir məlumatım olmamışdı. Evdə dolaşarkən: «Tanrıının hökmranlığı bizim içimizdədir» - deyə təkrarlayırdım. Təkrarlayır və harda ola biləcəyini müəyyənləşdirməyə çalışırdım. Gözümün bir periskop kimi içimə endiyini, gövdəmin küç-bucağını araşdırlığını, zehnimin gizli qırışlarının arasına baxdığını gördüm. Hardayı Tanrıının krallığı? Görə bilmirdim, ürəyimin ətrafını sis basmışdı, ağır bir sis. Cənnət sandığım o aydınlıq və yaşıł təpələr görünmürdü. Bəzən elə bilirdim ki, dəli olmuşam, yavaş-yavaş gözlə görülməyəcək dərəcədə mistik dəliliyin yaxınlığında olduğumu düşünürdüm. Evliliyimin dördüncü ilində artıq real və qeyri-real hadisələri fərqləndirməkdə çətinlik çəkirdim. Yaxınlıqda Diomonun zinqirovları on beş dəqiqədən bir çalır, zamanın keçdiyini bildirir, mən də eşitməmək üçün qulaqlarımı panbiq tıxayırdım. Məndə belə bir fikir də yaramışdı ki, Avqustonun böcəkləri ölü deyil. Gecələr evin hər yanını sarıdıqlarını düşünüb, çitirtılar eşidirdim. Divar kağızlarına dırmaşıqlarını, mətbəxin kafellərini aşırıdıqlarını, salondakı xalılarının arasında dolaşıqlarını düşünürdüm. Yataqda daş kimi oturur və qapının altından otağıma kecəcəklərini düşünüb nəfəsimi saxlayırdım. Bunu Avqustdan gizlətməyə çalışırdım. Səhərlər dodaqlarında süni bir gülüşlə onu yola salarkən naharda hansı yeməyi hazırlayacağımı bildirirdim, qapıdan çıxana qədər gülümsəməkdə davam edirdim. Qayıtdıqda eyni süni gülüşlə onu qarşılıyırdım.

Evliliyim kimi savaş da beşinci ilinə keçmişdi, fevral ayında Triesteyə bombalar düşdü. Son hava vuruşunda ata evimiz tamamilə yerlə-yeksan oldu. Tək qurbansa atamın arabaya qoşduğu at olmuşdu, onu bağçada ön ayaqları parçalanmış halda tapmışdilar.

O zamanlar televizor yox idi, xəbərlər çox zəif yayılırdı. Evimizi itirdiyimizi ertəsi gün atam telefon açarkən öyrəndim. «Alo» - deyəndə pis bir şeyin baş verdiyini anlamışdım, bu, uzun zaman yaşamaq eşqini itirmiş bir insanın səsiydi. Artıq dönəcəyim bir yerin ölmaması məni sarsırdı. İki, üç ay boyunca evin içində tranzit halında dolandım. Məni bu yuxudan silkələyən bir qüvvə yox idi. Ömrümün eyni rəng və yeksenəkliklə ölüncəyə qədər davam edəcəyi ürəyimi sıxırdı. Hər zaman yaranan ən qorxulu səhv nədir, bilirsənmi? Həyatın dəyişməz olduğunu sanmaq, qatarın rels dəyişdirmədən sonsuza qədər gedəcəyini düşünməkdir. Hallbuki, tale yazısı bizim düşündüyüümüzdən daha rənglidir. Artıq çıxış yolunun qalmadığını sandığın bir vəziyyətdə, ümidsizliyin zirvəyə çatanda ruzigar sürətiylə hər şey dəyişir, yerlə- yeksan olur və bir anda özünü yeni bir aləmdə görürsən.

Evimizin bomba düşəndən iki ay sonra döyüş bitdi. Mən həmin an Triesteyə getdim, anam, atam və camaat müvəqqəti olaraq bir eve sığınmışdilar. Məşğul olası o qədər işlər vardı ki, bir həftə sonra belə Aquilada keçirdiyim günləri unutmuşdum. Bir ay sonra Avqusto da gəlmişdi. Atamdan satın aldığı şirkəti yenidən qurmuşdu, müharibə zamanı onu başsız buraxmışdı və heç nə etməmişdi. Sonra bir evləri belə olmayn anam və atamvardı və yaşılanmışdilar. Avqusto məni təəcübənləndirən bir cəldliklə öz kəndini tərk edərək Triesteyə köçmək qərarına gəldi. Təpədəki bu evi satın aldı və payız gəlməmişdən hamımız artıq oraya yerleşmişdik.

Düşündüyüümüzün əksinə, aramızdan ilk köçən anam oldu. Yazın əvvəli öldü. O inadıl xasiyyəti yalnızlıq və qorxu dolu müharibə illərində daha da möhkəmləşmişdi. Onun ölümü ilə bir övlad sahibi olmaq arzum yenidən baş qaldırdı. Vaxtımıñ çox hissəsini bağçada atamlı oturacaqda keçirirdim. Günəşli bir gündə nahardan sonra mənə dedi ki, səfali sular qaraciyərdə və qadınlarda möcüzələr yaradır. İki həftə sonra Avqusto məni qatarla Venedikə apardı. Oradan səhər erkən Bologna qatarına minəcəkdim, yenə bir qatar dəyişdikdən sonra axşama yaxın Porretta sanatoriyasına çatacaqdım.

İstisuların xeyrinə çox inanmirdim, buraya getməyə ən böyük səbəb yalnız qalma arzum idi, özümlə baş-başa qalacaqdım. Çox əzab çekmişdim. İçimdə ölməyən bir hügeyrə belə qalmamışdı, yanğından sonra kömürləşmiş bir qır kimiydim. Altda qalan o ölüvay toxma yağışla, günəşlə, havayla yaşıllaşmaq üçün bir energi tapa biləcəkdi.

10 dekabr

Sən gedəndən qəzet oxumuram, əvvəllər sən alırdın, indi heç kim gətirmir. Bu məni narahat etsə də, yavaş-yavaş bu bir rahatlığa çevrildi. Buna görə İsac Singerin atasını xatırladım. Deyərdi ki, müasir insanın bütün vərdişləri arasında gündəlik qəzetləri oxuması ən pis vərdiş sayıyla bilər. Səhər ruhun təmz olduğu anda qəzetlər əvvəlki günlər dünyada baş vermiş bütün pislikləri insana ötürür. Amma vaxtında ondan xilas olmaq üçün qəzet oxumamaq lazımdı. Bu günsə artıq bu mümkün deyil; radio və televizor var, bunları açmağın bütün pisliklərin daxilinə dolmasına bəsdir. Bu səhər də elə oldu. Geyinərkən regional xəbərlərdə didərgin kanvoylara sərhədi keçmə izni verildiyini eşitdim. Dörd gün idi ki, orda gözləyirdilər, onların irəli getmələrinə izn verilmirdi və artıq geriyə də döñə bilməzdilər. Gəmidə yaşılılar, xəstələr, uşaqlarıyla bərabər yalnız qadınlar vardi. Diktor ilk qrupun Qızıl Xaç düşərgəsinə çatdığını və ilk qayğının göstərildiyini söylədi. Bir müharibənin bu qədər yaxın, hazır olması məndə müdhiş narahatlıq yaradır. Döyüş başlayandan bəri sanki ürəyimə batmış bir tikanla yaşayırdım. Mənasız bir görüntü, amma bütün mənasızlığı ilə sənə duyuqlarımı ötürə bilir. Bir il keçdikdən sonra əzaba bir də incimə duyğusu əlavə olundu. İnsanların qurban edilməsinə son qoymaq üçün heç kimin bir səy göstərməməsinə inana bilmirdim. Sonra vəziyyətlə barışmaq məcburiyyətində qaldım. Orda neft quyuları deyil, yalnız qayalıq dağlar vardi. Zaman keçdikcə incikliyim qəzəbə döndü və bu qəzəb məni höcətcil bir ağac qurdu kimi hələ də içdən gəmirir.

Bu yaşimdə bir döyüşün məni belə təsirləndirməsi gülündü. Əslində dünyanın hər yerində, hər an döyüş gedir, səksən ildə buna alışmalı, bərkiməliydim. Doğulduğum gündən bəri Karsonun yüksək və sarı otları didərginlərin, məglub olmuş, dağıdılmış ordular tərəfindən tapdalındı; əvvəl yüksək yaylalarda partlayan bombalarla birlidə döyüş piyadalarını daşıyan qatarları, sonra Rusya və Yunanistanın müharibə veteranları, faşizmin və nasizmin qurbanları keçib ketdilər və indi sərhəddə yenə də top səsləri eşidilir, Balkanlarda böyük qiyamdan xilas olmaq istəyən məsum insanlar toplu halında evlərini, yurdlarını tərk etmək məcburiyyətindədirlər.

Bir neçə il əvvəl qatarla Triestedən Venedikə gedərkən bir ekstrasenslə eyni kupedə qaldıq. Məndən bir az gənc olan bu xanımın başında əzilmiş bir şapka vardı. Təbii olaraq onun bir ekstrasens olduğunu bilmirdim, yanındakı xanıma söyləyəndə eşitmişdim.

Karsonun dağlarından keçəndə deyirdi ki, bilirsınız, mən burada piyada yerisəm bütün ölülərin çıçırtılarını eşidirəm, sarsılmadan keçməyim mümkün deyil. Hamısı qorxunc tərzdə bağırışıldır, gənclər daha dəhşətlə bağırırlar». Sonra o, xanıma harda bir təsirli əhvalat yaşılmışsa atmosferində bəzi şeylərin sonsuza qədər dəyişdiyini başa salırdı: Hava tarazlığını itirir, pozulurdu və bu yerdə hava başqa fəlakətlərin yaranmasını yaradacaq bir gücə bünövrə yaradır. Belə ki, bu o deməkdir ki, qan tökülən bir yerə təkrar-təkrar qan töküləcəkdir. Ekstrasens sözünü bitirərkən demişdi: «Yer üzü bir vampirə benzəyir, qanın dadını bir dəfə aldımı yenidən istəyir, yenisini və daha çox arzulayır».

İllərlə özümdən soruşdum ki, görəsən yaşadığımız bu yerlərdə lənətlənibmi?! Bunu soruşar, amma bir cavab tapmirdim. Səninlə həmişə Monrupino qayalığına gedərdik, xatırlayırsanmı? Quzey ruzgarları əsərkən mənzərəli yerləri saatlarla seyr edərək vaxt keçirirdik, özümüzü sanki bir təyyarədə oturub aşağıya baxanlar kimi hiss edərdik. Üç yüz altmış dərəcəlik bir görüntü meydani vardı, kim daha qabaq Dolomitlərin zirvəsini tapacaq, kim Venediyi seçə biləcək deyə səninlə yarışırıq. İndi oraya getmək üçün bədənimin taqəti olmadığından gözlərimi yummağım lazımdır.

Yaddaşın böyüklüyü sayəsində sanki o qayaların seyr nöqtəsində oturmuşam, hər şey gözümün önündə, ətrafında peydə olur. Heç bir şey eksik deyil, hətta ruzgarın səsini, seçdiyim mövsümün qoxusunu da duyuram. Orada otururam, bir zaman yaranmış əhəng sütunları, geniş bəhrəsiz torpaqların üstündə irəliləyən zirehli qoşunları, dənizin maviliyinə doğru yüksələn İstria burnunu görürəm, ətrafimdakı hər şeyə bir-bir baxıram və özümdən, kimbilir, neçənci dəfə soruşuram: «burda pozuq, kəskin bir not varsa hardadır?»

Bu mənzərəni çox sevirəm və bəlkə də cavab verə bilməməyimin də səbəbi bu sevgidir, əmin olduğum tək şey bu mənzərələrin burda yaşayan insanlara güclü təsiridir. Mən, ümumiyyətlə belə sərt və incik bir insanamsa, sən də eləsən. Buna görə Karsoya, onun aşındırma gücünə, rənglərinə və onu qamçılayan ruzgara borcluyuq. Biz, nə bilim, Umbria təpələri arasında doğulsayıdız daha yumşaq təbiətli olardıq, hiddət bizim xasiyyətimiz olmazdı. Daha yaxşı olardı? Bilmirəm. Yaşanmayan bir şeyin xəyalı qurulmaz!

Nə isə, bu səhər kiçik bir uğursuzluq yaşadım; mətbəxə girən an balaca quşu bezlərin arasında cansız gördüm. Son iki gündə nisgilləmişdi, az yeyir, hətta iki loxma arasında da yuxuya gedirdi. Gün doğmamışdan qabaq ölməliydi, çünkü əlimə götürəndə sanki boynu qırılmış yay kimi yana düşdü. Yumşaq və soyuq idi. Onu bir parçaya bürüməmişdən qabaq bir xeyli oxşadım. Bir az isitmək istəyirdim. Bayırda lopa-lopa qar yağırdı. Busku bir otağa salıb bayıra çıxdım. Kürəyi aldım, yeri qazmağa taqətim olmadığından torpağın ən yumşaq olduğu ləki seçdim. Ayağımla kiçik bir çuxur açdım, quşu oraya qoyub üstünü örtdüm və evə dönmədən quşları basdırarkən etdiyimiz duanı oxudum: «Tanrım, bu balaca canı da o birilər kimi yanına qəbul et».

Sən uşaqkən nə qədər canının köməyinə çatıb xilas etməyə çalışırdıq? Hər fırtınalı gündən sonra yaralı bir quş tapırdıq; sərçələr, qaratoyuqlar, qaranquşlar... Onların yaşaması üçün əlimizdən gələni edərdik, amma bizim səylərimiz hər zaman eyni nəticəni verməzdi. Bir gündən o birinə keçməmş olərdilər. Aman Allah, o gün nəecə bir faciə yaranırdı, bu bir neçə dəfə təkrarlansa da sən pərişan olurdun. Onları basdırarkən burununu silər, gözlərini əllərinlə qurulayardın, sonra da otağına çəkilib yas saxlayardın.

Bir gün məndən, ananı necə tapacağımızı soruştun, göy üzü o qədər böyük idi ki, itmək çətin deyildi. Mən də sənə göy üzünün böyük bir otelə bənzədiyini, yuxarıda hər kəsin bir otağı olduğunu, bir-birilərini sevən insanların o otaqlarda görüşüb sonsuza qədər birlikdə yaşadıqlarını söyləmişdim. Bu fikir səni bir müddət rahatlampmışdı. Amma dördüncü, ya da beşinci akvarium balığın öləndə mövzu yenə gündəliyə gəldi və mənə dedin: «Yaxşı da, yer qalmazsa?». «Yer qalmazsa, -deyə səni cavab verdim, -gözlərini bir an üçün yumub bir dəqiqə müddətində genişlən otaq!» -deyə düşünmək bəsdir. O zaman otaq böyüyər və yer açılar».

Bu uşaqlıq anlarının xatirələrini hələ hafizəndə saxlaysanmı, yoxsa zırhın onları sürgünə göndərdi? Bu gün quşcuğazı basdırarkən ağılıma gəldi, «genişlən otaq!» - nə gözəl bir sehrdir! Əlbəttə anan, qaranquşlar, sərçələr, akvarium balıqları deyərkən sənin otağın bir stadionların tribunaları kimi dolmuş olmalıdır. Yaxında mən də bu dünyani tərk edəcəyəm, məni otağına qəbul edəcəksənmi, yoxsa yaxınlıqda bir yermi kirayələmək məcburiyyətində qalacam? İlk sevdiyim insanı da dəvət edə bilərəmmi, sonda səni həqiqi babanla tanış edə bilərəmmi?

Həmin gün, sentyabr axşamı Porretta dayanacağında qatardan enəndə nələri düşünüb, nələri xəyal etmişdim? Qəti olaraq heç bir şeyi. Havada şabalıd ağaclarının qoxusu vardi və düşündüyüm sifariş verdiyim pansionu tapa bilmək idi. O zamanlar daha çox təcrübəsiz, taleyin aramsız işlərindən xəbərsizdim. Tək inamım gələcəyimin iradəmi yaxşı, ya da pis yolda istifadəmə bağlı olaraq peyda olacaqdı. Perona addımımı atdıgım və çamadanı yerə qoyduğum anda iradəm zəiflədi, heç bir şey istəmirdim, ya da bir şey istəyirdim, o da rahatlığa qovuşmaqdı.

Babanla ilk axşam qarşılaşdım, qaldığım pansionda bir nəfərlə yemək yeyirdi. Olduqca kəskin bir səslə siyasi mövzuda mübahisə edirdi, səsinin tonu məni o an narahat etdi. Yemək yeyərkən bir neçə dəfə qəzəblə gözlərimi ona dikdim. Sabahı gün onun sanatoriyanın həkimi olduğunu öyrənəndə necə çasdım! On dəqiqəyə qədər mənə sağlamlığım mövzusunda suallar verdi. Qəlbimi dinləyərkən qışqırılmış kimi: «Ey, bu nə qorxudur!» dedi və qəhqəhə çekdi. Təzyiq cihazını qurmasıyla civə ən yüksək dərəcəyə çatdı. «Yüksək təzyiqdənmi gileyənlərisiniz?»-deyə bu dəfə soruşdu. Öz özümə çox qəzəblənmişdim, bu qədər qorxmalı bir şey yoxdu deyə təkrarlayırdım, bu yalnız vəzifəsini yerinə yetirən bir həkimdir, bu qədər həyəcanlanmaq nə normal, nə də doğru bir şeydir deyirdim. Amma nə qədər təlqin etsəm də heç cür sakitləşə bilmirdim. Qapının ağızında resepti verərkən əlimi sıxdı; «Bir az dincəlin, nəfəs alın,- dedi, -yoxsa səfali sular işə yaramaz».

Həmin axşam yeməkdən sonra gəlib masamda oturdu. Hətta sabahı gün kəndin küçələrində çənə vuraraq gəzintiyə də başlamışdıq. Əvvəllər məni narahat edən tükənməz exercisi indi marağımı çəkməyə başlamışdı. Söylədiyi hər şeydə ehtiras, hərəkət vardi; onun yanında olarkən hər cümləsinin və bədəninin yaydığı hərarətin sənə keçməməsi qeyri-mümkünüdi.

Bir zamanlar qəzetdə oxuduğuma görə son nəzəriyyələr eşqin ürəkdə deyil, burunda başladığını söyləyir. İki insan qarşılaşışb bir-birini xoşladiqları zaman balaca hormonlar ifraz olurmuş. Bu hormonlar burundan girib beyinə qədər gələr və beynin gizli bir bükümdə fırtına yaradırmış. Nəticə olaraq, duyğular gözlə görünməz qoxudan başqa bir şey deyildir - deyə məqalə bitirdi. Nə qədər mənasız! Həyatında əsl sevənlər bilir ki, bu iddialar ürəyi sügünə göndərmək səylərinin ugursuz bir nümunəsidir. Əlbəttə, insanın öz qoxusu da böyük həyəcan dalğaları yaradır. Amma onu xəbərdar etmək üçün əvvəl başqa bir şeyin olması lazımdır.

O günlərdə Ernestonun yanında olarkən məndə belə bir düşüncə yarandı ki, bədənimin hüdudları yoxdur. Ətrafımda toxunulmaz bir havanın olduğunu, sərhədlərimin daha da genişləndiyini və bu genişliyin hər hərəkətimlə havada titrədiyini hiss edirdim. Bilirsən ki, çiçəkləri bir neçə gün sulamasan nə olur? Yarpaqları gücsüzləşir, işığa doğru yüksəlməkdənse kədərli bir dovşanın qulaqları kimi aşağı sallanırlar. Budur, əvvəlki illərdə mənim də həyatım susuz qalmış bir bitki kimiydi, gecənin şəhi mənə sürünen biləcəyim qədər qida vermişdi, bundan başqa heç bir şey yoxdu, ancaq sürünmək üçün gücüm qalmışdı, bu qədər. Özünə gəlməsi üçün çiçəyi bir dəfə sulamaq bəsdir, o an yarpaqları dirilir. İlk həftə mənə də belə oldu. Oraya getdikdən altı gün sonra səhər aynada özümə baxarkən başqa bir insan olduğumu gördüm. Tənim daha yumşaq və hamar, gözlərim daha işıltılıydı, geyinəndə nəgmə söyləməyə başladım, bunu uşaqlığından bəri etməmişdim.

Hekayəni dinlədikdə, bəlkə də belə bir xoşbəxtliyi yaşayərkən narahatlıq, vicdan əzabı çəkib-çəkmədiyimələ maraqlanırsan. Evli bir qadın idim, belə bir ehtiyatsızlıq edib başqa bir kişinin dostluğunu necə olur ki, qəbul edə bilirdim? Halbuki, özümə heç sual da vermirdim, heç şübhələnmirdim, üstəlik hiss etməyə qadir deyildim. Bunun əsl səbəbi yaşıdqılarımın yalnız bədənimi maraqlandırmasıydı. Qışda yollarda günlərlə süründükdən sonra isti bir yuva tapan bir pişik balası kimiydim, soruşulası heç bir şey yox idi, ordydim və bu hərarəti hiss edirdim. Üstəlik özümə inamım o qədər az idi ki, bir kişinin mənə qarşı bu cür maraq duyacağını da xəyalıma gətirə bilmirdim.

İlk bazar günü ayinə gedərkən Ernesto maşını yanında saxladı. Pəncərədən başını uzadaraq: «Hara gedirsiniz?» -deyə soruşdu, mən cavab verər-verməz avtomobilin qapısını açdı və dedi: «Mənə inanın, kilsəyə getməkdənsə, meşədə gözəl bir gəzintiyə çıxsanız Tanrı daha çox sevinər». Uzun dolanbaclı yollardan sonra şabalıd ağaclarının arasıyla uzanan bir cığırın başna gəldik. Belə daşlı yolda yeriyə bilmək üçün ayaqqabıları yaramırdı, tez-tez büdrəyirdim. Ernesto əlimdən tutanda bu mənə dünyanın ən mümkün şeyi kimi gəldi. Uzun zaman səssizcə yeridik. Havada payızın qoxusu hiss olunmağa başlamışdı, torpaq nəm idi, ağaclarla yarpaqların çoxu saralmışdı, onların arasından süzülən işıq rəngarəng çalarlarla əks olunurdu. Ağaclar seyrəkdi, bir anda nəhəng bir şabalıd ağacına rast gəldik. Öz çinarımı xatırlayaraq onun yanına getdim, əvvəl onu əlimlə oxşadım, sonra yanağımı dayadım. Ernesto da başını ağaca dayadı. Tanışlığımızdan bəri gözlərimiz heç bu qədər yaxın olmamışdı.

Səhərsi gün onu görmək istəmədim. Dostluq başqa bir şeyə çevrilirdi və düşünməyə ehtiyacım vardı. Artıq kiçik bir qız deyil, evli qadın idim, o da evliydi. Üstəlik bir uşağı da vardı. Mən o gündən qocalıncaya qədər bütün həyatımı planlaşdırmışdım. Hesaba almadığım və bu nizamı pozacaq hər hansı bir şey məni narahat edirdi. Yenilik ilk addımda qorxudur, irəliləmək üçün bu qorxu duyusunu aşmaq gərəkdir. Bu səbəbdən bir an «bu böyük bir axmaqlıqdı, həyatımın ən böyük axmaqlığı, hər şeyi unutmaliyam, olub bitən o çox az şeyi də silib atmaliyam» - deyə düşünür, bir an sonra da axmaqlığın daha böyüyünün bu fırsatı qaćırmaq olacağını düşünürdüm, çünki uşaqlığımdan bəri ilk dəfə özümü canlı hiss edirdim, ətrafımda hər şey titrəyirdi, içimdə titrəyirdi, bu yeni vəziyyətdən imtina etmək mənə çətin gəlirdi. Bununla yanaşı bir şübhə də duyurdum. Bu, az çox bütün qadınların duyduğu bir şübhəydi. Görəsən mənimlə zarafatmı edirdi, məqsədi mənimlə əylənməkdimi? Bütün bù düşüncələr pansionda tək-tənha oturarkən ağlımı qarışdırırdı.

O gecə dördə qədər yuxuya getmədim, çox həyəcanlıydım. Artıq ertəsi gün səhər özümü halsiz hiss etmirdim, geyinərkən nəgmə söyləməyə başladım, bir neçə saatın içində içimdə dəhşətli bir yaşama arzusu doğmuşdu. Ora getdiyimin onuncu günündə Avqusto ya bir məktub göndərdim: «Hava xarüqə, yeməklər orta səviyyədədir, ümidiyəm»- deyə yazmış və onu məhəbbətlə qucaqladığımı bildirmişdim. Bir əvvəlki gecəni Ernesto ilə keçirmişdim.

O gecə qəfldən bir şeyi sezmişdim, bədənimizlə ruhumuz arasında çox kiçik pəncərə vardı, açıq olduqları zaman burdan duygular keçirdi, bağlı olduqda heç nə keçə bilmirdi. yalnız sevgi hamısını birdənbirə şiddətli bir firtına kimi aça bilirdi.

Porrettada qaldığım son həftədə həmişə birlikdəydik. Uzun süren gəzintilərə çıxıldığ, boğazımız quruyana qədər söhbət edirdi. Ernestonun söhbətləri Avqustonunkindən nə qədər fərqliydi. Onda hər şey ehtirasdı, həyəcandı, ən çətin mövzulara ustalıqla girişməyi bacarırdı. Tanrıdan çox söz açırdıq, əl-ələ tutulan bu real dünyanın o tərəfində başqa bir şeylərin olub-olmadığını mübahisə edirdik. O müqavimət hərakatına qatılmış, dəfələrlə ölümlə üz üzə gəlmışdı. Elə o anlarda onda daha ali bir şeyin mövcud olması düşüncəsi doğmuşdu, qorxudan deyil, bu şüurun daha geniş bir məkana yayılmasıydı.

Mənə deyirdi ki, dini qaydalara uymaram, əsla Tanrının evinə getmərəm, əsla doğmalara, mənim kimi insan oğullarının uydurduğu nağıllara inanmaram. Sözləri bir-birimizin ağızından tuturduq, eyni şeyləri düşünürük, eyni tərzdə dilə gətirirdik, sanki iki həftə deyil, uzun illərin tanışları kimiydi.

Ernesto tale mövzusunda çox inamlı idi. «Hər kişinin həyatında»- deyirdi,- « mükemmel tək bir qadın vardır, hər qadının da həyatında bütünlüyüne çata biləcəyi tək bir kişi vardır». Amma buna nail olmaq çox az insana nəsib ola n alın yazısıdı. Yerdə qalan hər kəs isə qənaətsizlik, davamlı bir intizar içində yaşamaq məcburiyyətindədir». «Belə bir qovuşmanı neçə insan bacara bilmişdir ki... -deyirdi, - on mində, milyonda bir insan olarmı? On milyondan biri ola bilər, bəli. Geridə qalan başqa evliliklər ara düzəltmələr, cinsi xoşlamalardır, keçicidir, fiziki, şəxsi, ya da sosial məsələlər üzündən qurulmuşdur». Bu hökmərdən sonra da təkrarlamadan əlavə edirdi: «Biz necə də şanslıyıq, deyilmi? Kim bilir, bizi nələr gözləyir, kim bilir?».

Yola çıxacağım gün o, qatar dayanacağında gözləyərkən mənə sarıldım və qulağıma piçildədi: «daha əvvəl həyatımızın hansı dövründə qarşılaşmışdıq. «Lap çoxunda»- deyə cavab verdim və ağlamağa başladım. Çantamda onun Ferraradakı ünvanını gizlətmışdım.

Səfər zamanı yaşadığım duyguları sənə anlatmağima gərək yoxdur, sarsılmışdım, hər şey çox qarışıqdı. O saatlarda artıq başqa fərqli bir həyatın lazım olduğunu anlayırdım, qatarda aynaya baxarkən üz ifadəmi nəzərdən keçirirdim. Gözlərimdəki işq, parıltı yox olmalı, sönməliydi. Məndə havanın düşdüğünün göstəricisi olaraq yalnız yanaqlarımın allığı qala bilərdi. Həm atam, həm Avqusto məni çox gümrah gördülər. Əslində atam: «suların möcüzələr yaratdığını bilirdim» - deyirdi. Avqusto da heyranlıqla tmənə iltilaflar yağıdırırdı.

Ürəyin azad qaldığı müddətdə heç kəsin diqqətini çəkməzsən; sonra bir insana bağlananda sən artıq başqalaryyla maraqlanmaz olarkən hamı arxanca düşər, səni tərifləyər. Bu, sənə daha əvvəl söz açdığım pəncərələrlə bağlıdı. Bunlar açıq isə bədən ruha, ruh bədənə müdhiş bir işq verir. Eyni tərzdə bir-birinə əks olarlar. Qısa bir zaman ərzində ətrafında qızıl rəngində, isti bir hava peyda olar, bu hava bütün kişiləri, balın ayıları çəkməsi kimi sənə doğru çəkər. Avqusto da özünü bu təsirdən uzaq saxlaya bilməmişdi və mən də, amma sənə qəribə gələcək, ona qarşı incə davranışından çətinlik çəkmirdim. Əlbəttə, Avqusto daha bu dünyani bir az ürəkdən yaşasa, bir az daha gözaçıq olsa baş verənləri anlamaqda çətinlik çəkməyəcəkdi. Evləndiyimizdən bəri ilk dəfə onun iyənc böcəklərinə təşəkkür etməyə borcluydum.

Ernestonu düşünürdümmü? Əslində bundan başqa heç nə etmirdim. Amma doğru termin «düşünmək» deyildi. Düşünməkdən çox ona görə yaşayırdım, o mənim içimdə yaşayırırdı, hər hərəkətimdə, hər düşüncəmdə eyni bir insan idik. Ayrılarkən önce mənim

məktub yazmağım mövzusunda razılaşmışdıq, çünki onun yaza bilməsi üçün məktubların göndərilə biləcəyi etibarlı bir rəfiqə tapmağıma ehtiyac vardi.

İlk məktubumu Bütün Əzizlər Yortusu ərəfəsində göndərdim. Bu müddət əlaqəmizin ən qorxunc dövrü oldu. Ən böyük, ən mütləq münasibətlər belə araya uzaqlıq girdikdə şübhələrə səbəb olur. O üç həftə hər şeyi yenidən düşünürdüm. Düşünürdüm ki, əyər Ernesto can sıxıntısından sanatoriyaya yalnız gələn qadınlarla könül əyləndirən bir adam isə? Günlər keçirdi, məktub gəlmirdi və mənim bu şübhəm reallığa çevrilirdi. O zaman «bəsdir!» deyirdim, bu zərərli bir təcrübə sayılmaz. Buna yol verməsəydim bir qadının nələr hiss edə biləcəyini öyrənmədən yaşılanacaqdım. Anlayırsanmı, birtəhər özümü sakitləşdirməyə, rahatlanmağa çalışırdım.

Atam, deyəsən Avqusto da mənim kefimin olmadığını hiss etdi: olmayan bir şey üstündə deyinirdim, biri otaga girərsə mən çıxırdım, tək qalmaq istəyirdim. Ernesto ilə birlikdə keçirdiyimiz günləri davamlı olaraq yenidən yaşayırdım. Onun səhv bir hərəkətini tapmaq üçün hər an hər bir hərəkətini xatırlayıb nəzərdən keçirirdim. Məni bu, ya da başqa bir şübhəyə salacaq bir dəlil axtarırdım. Bu işgəncə nə qədər davam etdi? Ay yarımla, ya da iki ay olardı. Noeldən əvvəlki həftə araçılıq edən rəfiqəmin evinə məktub gəldi, ehtisamla beş səhifəlik bir əlyazmayla yazılmışdı.

Nəşəm o an yerinə gəldi. Məktub yazıb, cavabını gözləməklə qış, sonra bahar da qurtardı. Dayanmadan Ernestonu düşünməyim zamanı dərk etmə qabiliyyətimi dəyişdirmişdi, bütün energim qeyri-müyyən bir gələcəyə - onu təkrar görə biləcəyim hər hansı bir ana yönəlmİŞdi.

Məktubundakı dolğunluq bizi bir-birimizə bağlayan duygudan əminliyimi saxlamışdı. Bəlkə bu uzun ayrılığın bizdə dərin bir əzab yaratmaması sənə qəribə görünə bilər, amma doğru deyildi ki, əzab çəkmirik. Mən də, Ernesto da bu məcburi ayrılıq üzündən məhv olurduq, amma bu başqa duyğulara qarışmış bir əzab idi, həsrət həyəcanı içində əzab ikinci plana keçirdi. Evli və yetkin insanlıq, hadisələrin başqa cür olmayacağıni bilirdik. Bəlkə bunlar bu gün olsayıdı mən bir ay belə keçmədən Avqusto ya boşanmaq istədiyimi söyləyərdim, o da arvadından ayrılardı və Noeldən qabaq eyni evdə yaşamağa başlayardıq. Hələ də mənə elə gəlir ki, münasibətlərdəki asanlıq sevgini ucuzlaşdırır, xəfiflədir. Necə ki, keksi hazırlayarkən mayanı yaxşı qarışdırmasan onda keksin üzü eyni formada qabarmanın dərəcəsi, yalnız bir tərəfi qabarar, partlayar, keks dağıları və qabdan lava kimi axmağa başlayar. Ehtirasın oxşarsızlığı da belədir, axıb gedər.

O dövrlərdə sevdiyin bir insanın olması çox sadə bir şey deyildi. Əlbəttə Ernestoyçun daha asan idi. Həkim olduğu üçün hər zaman seminar, yarış, təcili bir hadisə uydura bilərdi, evdarlıqdan başqa bir peşəsi olmayan mənim kimilər üçün bu, qeyri-mümkün idi. Heç şübhə yaratmadan bir neçə saat, ya da bir neçə gün evdən uzaqlaşmaq üçün tutarlı bir bəhanə tapmaliydim. Bu səbəbdən Pasxa bayramından əvvəl Latın dili həvəskarları adlı bir dərnəyə üzv oldum. Mənim qədim dillərə maraq göstərdiyimi bilən Avqusto nə şübhələndi, nə də bunun əksinə çıxdı, hətta deyərdim ki, buna həvəsim olduğuna görə sevindi.

O il gözlərimi yumub açınca yaz gəldi. İyunun sonunda hər il olduğu kimi Ernesto isti sulara döndü, mən də Avqusto və atamla birlikdə dəniz kənarına getdim. O ay Avqusto bir övlad sahibi olmaq arzumu bildirdim. Otuz bir avqustda erkəndən Avqusto məni Porretta qatarına apardı. Yol boyunca həyəcandan yerimdə dura bilmirdim, pəncərədən keçən il gördüğüm yerləri gördürüm, yenə də hər şey mənə bambaşqa görünürdü.

İsti sularda üç həftə qaldım, bu üç həftəni həyatımın geridə qalan hər gündündən mənalı yaşadım. Bir gün Ernesto işdəykən parkda gəzirdim: o an ağlıma ölümün nə qədər gözəl olacağı gəldi. Qəribə görünə bilər, amma ən mənalı xoşbəxtlik ən qorxunc bədbəxtlik qədər zidd bir arzunu yarada bilər. Sanki uzun müddətdir yeriyirəm, illərdir bu mövzuda torpaq yolları aşırıam: daha irəli gedə bilmək üçün kiçik bir külünglə özümə bir tunel açırdım, irəliləyirdim və ətrafımda, ayaqlarımın altında heç bir şeyi görə bilmirdim. Önümüzdə bir uçurum, bir çuxur, böyük bir kənd, ya da bir çöl ola bilərdi - deyə düşünərkən qoruq birdən-birə açılmışdı, hiss etmədən təpəyə dırmaşmış, özümü qəflətən bir təpənin zirvəsində görmüşdüm. Bir az əvvəl günəş doğmuşdu, önümüzdə dağlar fərqli tonlarda üfüqə doğru uzanırdı, hər şey açıq-maviydi, yüngül bir yel təpəni, təpəni və başımı, başımı və içindəki düşüncələri oxşayırırdı. Hərdən aşağıdan bir gurultu, bir it hürüşməsi, bir kilsə zənginin səsi eşidilirdi. Hər şey qəribə bir xəfiflikdə və intensiv idi. İçimdə və çölümüzdə hər şey bir-birinə əngəl yaratmadan nizamlı yerləşmişdi. Artıq buradan enmək, o meşəyə dönəmək istəmirdim, özümü maviliyə atmaq, sona qədər orda qalmaq, həyatla zirvədə vidalaşmaq istəyirdim. Bu düşüncələr axşamadək, Ernestonu görənə qədər beynimdə dolaşdı. Amma axşam yeməyində ona söyləməyə cəsarət etmədm, güləcəyindən qorxdum. Gecə otağıma gəlib mənə sarılında söyləmək üçün ağızımı qulağını yaxınlıştırdım. Ona demək istəyirdim ki, ölmək istəyirəm. Halbuki nə söylədim: «Bir uşaq istəyirəm».

Porrettadan ayrıلندا hamile olduğumu bilirdim. Zənn edirəm Ernesto da bilirdi, çünkü son günlərdə canı sıxlırdı, az danışındı. Mənse elə deyildim. Bədənim, içimdə yeni bir can doğduğu səhərdə başlayaraq dəyişməyə başladı, üzüm daha işıltılı oldu. Belə qısa zamanda insan fiziologiyasının yeni vəziyyətə uyğunlaşması inanılmazdı. Bir anda özümü sonsuz bir xoşbəxtliyə bürünmiş hiss edirdim. O ana qədər heç zaman belə bir şey yaşamamışdım.

Qatarda tənha qalanda beynimə qorxunc düşüncələr daraşdı. Ernestonun yanında olduğum müddətdə uşağı qoruyacağımdan əmin idim. Avqusto, Triestedəki həyatım, insanların dedi-qodusu, hər şeydən o qədər uzaq idik ki. Artıq təhlükənin yaxınlaşdığını hiss etməyə başlamışdım, hamiləliyimin sürətlə davam edəcəyini düşünüb tez bir qərara gəlməliydim. Verdiyim qərardan vaz keçməməliydim. Üstəlik anladım ki, uşağı məhv etmək saxlamaqdan daha çətindi. Bunu Avqustdan gizlədə bilməzdəm. Bu qədər müddətdə bir övlad sahibi olmaq arzusundan sonra ona bunu necə izah edə bilərdim ki? Əslində mən onu heç aldırmaq istəmirdim; içimdə böyüməkdə olan bu canlıdan bir an qabaq azad olmaq ən böyük səhv idi. Bu bir arzumun reallaşması idi, o bəlkə də bütün həyatımın ən böyük və ən davamlı arzusuydu.

Bir insanı sevəndə-onu bütün bədən və ruhunla sevəndə ondan bir uşaq istəmək ən təbii şeydir. Burada zehni, məntiqi təməllərə dayanan bir seçim əsas məsələ deyildir. Ernestonu tanımadıqdan qabaq bir övladımın olmasını xəyal edirdim və bunu niyə istədiyimi, artıq və əksiklikləri çox yaxşı blilirdim. Bu məntiqi bir seçimdi, çünkü artıq müəyyən yaşdaydım və çox tənhaydım. Çünkü bir qadın idim və ana olmaq qadınların vəzifəsidir. Anlayırsanmı? Amma o gecə Ernestoya arzumu söylədiyim zaman bu, ayrı bir şeyi idi, tam olaraq yaxşı niyyətli bir qərar deyildi, amma bu qərar bütün yaxşı niyyətlərdən güclü idi. Sonra qaldı ki, bu, bir qərar da deyildi, bir çılgınlıqdı, dili olmayan bir sahib olma arzusunun finalı idi. Ernestonu mənimlə, yanında sona qədər olmasını istəyirdim. İndi necə davrandığımı oxuyarkən bəlkə də ürpəcəksən, belə düşük, bəsit xüsusiyyətlərimin olduğunu daha qabaqlar hiss etmədiyinə görə təəcübənəcəksən. Trieste stansiyasında bacardığım tək şeyi etdim və aşiq bir qadın rolunu oynadım. Avqusto məndəki bu dəyişiklikdən o an təsirləndi, suallar verməkdənsə oyunuma qatıldı.

Bir ay sonra bu uşağın özündən olduğuna əmin idi. Ona test nəticələrini bildirəndə səhər erkən ofisindən gəldi, körpənin gəlişi ilə evdə nə kimi dəyişikliklər edəcəyimizi qərarlaşdırıldıq. Atamın qulağına yaxınlaşıb ona yüksək səslə xəbəri söyləyəndə əllərmi əllərinin arasına aldı, tutdu və beləcə gözləri yaşırdı, qızardı. Xeyli müddətdir ki, karlıq

onu həyatdan ayırmışdı, düşünmə və danışma qabiliyyətini itirmişdi, iki cümlə arasında fasilə verir, ya da araya dəxli olmayan xatirələrini salırdı. Heç bilmirəm, nədənse onun gözyaşları məni duyğulandırmaqdansa, azacıq hirsłendirdi. Bunda bir sünilik hiss etmişdim. Əslində nəvəsini görə bilmədi, hamiləliyimin altıncı ayında yuxudaykən heç bir əzab çəkmədən öldü. Onu tabutun içində uzanmış görəndə nə qədər zəiflədiyinə və yaşlandığına təəcübəldim. Üzündə hər zaman olduğu kimi qeyri-müəyyən bir ifadə vardı.

Test nəticəsini Ernestoya da yazdım; on gün keçmədən cavabı gəldi. Məktubu açmamışdan xeyli gözlədim. Çox həyəcanlıydım və zərfin içindən xoş olmayan nəyinsə çıxacağından qorxurdum. Ancaq nahardan bir müddət sonra oxumağa cəsarət etdim. Söylədikləri anlaqlı və məntiqliydi: «ən yaxşı həll budurmu bilmirəm? Amma belə qərar verdinsə qərarına hörmət edirəm».

O gündən sonra bütün əngəlləri aşmış bir halda gözləməyə başladım. Özümü bir canavar kimi hiss edirdimmi? Elə idimi? Bilmirəm. Hamiləliyim boyunca və sonrakı illərdə nə bir şübhə, nə peşimanlıq hiss etdim. Bətnimdə, həqiqətən sevdiyim insanın uşağını daşıyarkən necə olur ki, özümü başqa bir adamı sevirmiş kimi hərəkət edirdim. Amma, görürsən həyatda heç bir şey bu qədər bəsit deyil, mütləq qara, ya da bəyaz yoxdur, hər zövq içində fərqli tonlar daşıyır. Avqustoyla incə və mehriban davranışında çətinlik çəkmirdim. Çünkü onu həqiqətən sevirdim, bu Ernestoya hiss etdiyimdən fərqli bir sevgidi. Onu bir qadının bir kişiyyə bəslədiyi sevgi ilə deyil, bir bacının ağılsız böyük bacısına bəslədiyi duyğularla sevirdim. O, mənimlə pis davranışları hər şey başqa şəkildə olardı. O zaman bir övlad dünyaya gətirib onun yanında qalmağı xəyal belə edə bilməzdəm, o, yalnız ölümü üçün sistemli və planlı bir adamdı, bundan o tərəfə baxanda zərif və gözəl ürəkliydi. Bu uşağa sahib olduğu üçün xoşbəxt idi. Mən də ona övlad bəxş etdiyim üçün xoşbəxt idim. Niyə bu sirri ona açmaliydim ki? Bunu etməklə üç həyatı sona qədər bədbəxtliyə məhkum edərdim. Ən azından o zaman belə düşünürdüm. İndi qadınların belə müstəqilliyi, seçim şansı varkən etdikləri hərəkətlər həqiqətən qorxunc görünə bilər, amma o zamanlar – mən bu vəziyyəti yaşadığım dövrdə- çox yayılmış bir hal idi, hər cütlüyün yaşadığı bir əhvalat deməyəcəyəm, amma qadınlar evli olsalar da, başqa kişilərdən uşaqları olurdu. Yaxşı, sonu nə ilə bitirdi? Mənə olduğu kimi heç bir şəylə. Uşaq dünyaya gətirir, o biri bacı-qardaşlarıyla bərabər səviyyədə heç kim heç nədən şübhələnmədən böyüyürdü. Ailə o dövrdə çox möhkəm təməllərə söykənirdi, onu dağıtmaq üçün fərqli bir uşaqtan fərqli, başqa şey baş verməli idi. Anan üçün də vəziyyət belə oldu. Doğuldu və o anda mənim və Avqustonun qızı oldu. Mənim üçün ən

əhəmiyyətli şey İlarianın bir tanışlığının, razılaşmanın, sıxıntının deyil, bir eşqin bəhrəsi olmasına; bunun bütün problemləri həll edəcəyini düşünürdüm. Necə də yanılmışam!

Lakin ilk illərdə hər şey yoluyla getdi, bir axsaqlıq çıxmadi. Onun üçün yaşayirdim, sevgi dolu, diqqətcil bir anaydım, bəlkə də elə olduğumu düşünürdüm. İlk yayadan başlayaraq ən isti ayları Adriatik dənizinin sahillərində keçirməyi vərdiş etmişdim. Bir ev kirayələmişdik, iki-üç həftədən bir, həftə sonları da Avqusto da gəlib bizimlə qalırıdı.

Ernesto qızını ilk dəfə o sahildə gördü. Bir yad kimi davranırdı. Bizimlə təsadüfi rastlaşmış kimi gəzinti zamanı yanımızda yeriyirdi, bizdən bir-iki plyac çətiri o yanda oturur və Avqusto olmayanda bir qəzet, ya da kitabın arxasından saatlarla bizi müşahidə edirdi. Sonra axşamlar mənə uzun məktublar yazır, ağlından keçən hər şeyi, bizə qarşı hiss etdiklərini, gördüklərini izah edirdi. Bu müddətdə arvadının bir uşağı da olmuşdu, o da istisulardakı mövsümi işini buraxıb öz kəndində- Ferrarada şəxsi bir müayinəxana açmışdı. İlarianın iki-üç yaşına qədər bu görüşləri bir yana qoysaq heç görüşmədik. Mən uşaqla çox məşğul idim, hər səhər onun varlığının sevinciyə oyanırdım, istəsəm də heç nə ilə məşğul ola bilmirdim.

Ayrılmamışdan qabaq Ernesto ilə bir razılığa gəldik. Ernesto demişdi: «Hər axşam saat tam on birdə harda və necə olsam da bayıra çıxacaq və göy üzündə qütb ulduzunu axtaracağam. Sən də belə edəcəksən və bir-birimizdən çox uzaq, uzun zaman görüşməmiş olsaq da, artıq bir-birimiz haqqında heç xəbər tutmasaq da belə düşüncələrimiz yuxarıda görüşəcək və birlikdə olacaq». Sonra birlikdə pansionun balkonuna çıxmış və barmaqlarımızla ulduzları axtarmışdıq. Mənə Orion və Bətərgə arasında olan Qütb ulduzunu göstərmişdi.

12 dekabr

Bu gecə bir səslə qəfldən oyandım. Telfonun uzun müdət çaldığını bir neçə dəqiqədən sonra hiss etdim. Mən yerimdən qalxınca səs kəsildi. Yenə də dəstəyi götürdüm və yuxulu səsimlə bir-iki dəfə: «alo» - söylədim. Sonra yatağıma qayıtmayıb yanındakı oturacaqda əyləşdim. Sənmidi? Başqa kim ola bilərdi ki?! Gecənin səsizliyində o səs məni sarsıtdı. Ağlıma bir neçə il önce rəfiqələrimdən birinin söylədiyi bir əhvalat gəldi. Bir müddət idi ki, əri xəstəxanadaydı. Görüş saatlarının qaydalarına uyğun olaraq əri ölüyü an yanında ola bilməyibmiş. Onu bu şəkildə itirməyinin dərdindən ilk gecə yata bilməmişdi və qaranlıqda otururkən qəfldən telefon zəng çalmışdı. Çox təəccübənlənmişdi,

Kimsə gecənin bu saatlarında başsağlığı vermek üçün zəng edə bilərdimi? Əlini telefonə uzadanda qəribə bir hadisə diqqətini səkmişdi, telefondan titrək bir işq yayılırdı. Dəstəyi qulağına yaxınlaşdıranda dəhşətə gəlmışdı. Qarşı tərəfin səsi çox uzaqdan gəlirdi, sanki çətinliklə danışındı. Uğultular və gurultular arasından deyirdi: «Marta, getməmişdən qabaq səninlə vidalaşmaq istəmişdim...». Ərinin səsiydi. Bunu deyəndən sonra bir anda şiddətli bir külək səsi eşidilmiş, xətt kəsilmiş və sakitlik olmuşdu.

O zaman rəfiqəmi çəkdiyi bu əzabdan pis vəziyyətdə görmüşdüm; ölülerin əlaqə qurmaq üçün ən müasir cihazlardan yararlanması məni olduqca təəccüblü gəlmışdı. Yenə də bu əhvalat məndə bir iz buraxmış olmalıdır. Ürəyimin lap dərinliklərində bəlkə mən də gecənin bir yarısında o biri dünyadan məni salamlamaq istəyən bir nəfərin telefon edəcəyini ümidi edirəm. Qızımı, ərimi və dünyada hər kəsdən çox sevdiyim kişini torpağa tapşırdım. Öldülər, artıq yoxdurlar. Hələ də bir dəniz qəzasından xilas olmuş adamlar kimi davranıram. Axın məni sağ-salamat bir adaya sürüklədi, dostlarımdan heç xəbər tuta bilmədim, təknə çevrildiyi anda onları gözdən itirdim, ola bilər ki, boğulublar – belə olduqları qətidi – belə olmaya da bilər. Aradan aylar, illər keçsə də tez-tez yaxınlıqdakı adalara nəzər salırdım, bir meh, bir duman işaretiyə eyni səma altında mənimlə yaşadıqlarına dair bəslədiyim ümidi sübut edəcək bir dəlil axtarıram.

Ernesto öldüyü gecə, müdhiş bir gurultuya qəfldən oyandı. Avqusto işığı yandırdı və: «kimdir» - deyə səslədi. Otaqda heç kim yox idi, hər şey yerli-yerindəydi. Səhər qardirobu açanda rəflərin düşdüğünü, corabların, yaylıqların, paltarların üst-üstə qalandıqlarını gördüm. Əlbəttə, indi Ernestonun öldüyü gecədir deyə bilərəm. O zaman bunu bilmirdim, ondan yenicə məktub almışdım, nəyinsə baş verəcəyi ağlıma belə gəlməzdi. Nəm üzündən rəflərin dayaqlarının çürdüyüünü və yükə davam gətirməyib düşdüklerini düşündüm. İllaria dörd yaşındaydı, onunla və Avqustoyla artıq həyatım sakit keçirdi. O gün nahardan sonra Latın dili həvəskarlarının toplantısından sonra Ernestoya yazmaq üçün bir kafeyə getdim. İki ay sonra Montavada bir toplantı olacaqdı, bu, görüşməyimiz üçün uzun zaman gözlədiyimiz bir fırsat idi. Evə dönmədən məktubu göndərdim vənövbəti həftəyə cavab gözləməyə başladım. Nə o həftə, nə də sonra bir məktub aldım. Bu qədər uzun müddət gözləməmişdim. Əvvəl poçt gecikmələriylə bağladım, sonra «yəqin xəstələnib, müayinəxanaya gəlməyib» -deyə düşündüm. Bir ay sonra ona qısa bir qeyd yazdım, o da cavabsız qaldı. Günlər keçdikcə özümü bünövrəsi su altında qalmış bir evdə hiss etməyə başladım. Əvvəl su betonu yalayıb keçirdi, amma zaman keçdikcə su daşqına çevrildi, bünövrənin betonu quma döndü, ev isə hələ

salamat idi, bilirdim ki, ən kiçik bir zərbə evi dağıtmağa bəsdir, ev oyun kartındaki bir qəsr kimi yerlə- yeksan olacaqdi.

Toplantıya getmək məqsədilə yola çıxanda sanki özümün gölgəsi kimiydim. Mantavada gözə göründükdən sonra Feraraya getdim, orda nə baş verdiyini anlamaq istəyirdim. Müayinəxanada heç kim yox idi, çöldən baxdıqda pəncərələr bağlıydı. İkinci gün bir kitabxanaya gedib köhnə qəzetləri nəzərdən keçirtdim. Kiçik bir xəbərdə axtardığımı tapdım. Bir gecə xəstəyə baş çəkib geri dönerkən avtomobilin nəzarətini itirmişdi və böyük bir çinara çırpılmışdı; o an ölmüşdü. Ölüm günü və saatı elə mənim qardirobumun dağıldığı zaman idi.

Razman xanımın ara-sıra gətirdiyi curnalların birinin astroloji səhifəsində şiddətli ölümlərdən Marsın-8-də olanların taleyinin müəmmalı olduğunu oxumuşdum. Bu məqalədə yazılınlara görə ulduzu bu mövqedə olan insanlar rahatlıqla ölməzlər. Görəsən, Ernesto və İlarianı ulduz xəritəsində belə bir uğursuzluğmu baş vermişdi. İyirmi ilin içində ata və qızı eyni formada avtomobillərini bir ağaca cirparaq can verdilər.

Ernestonun ölməyiylə dərin bir uçuruma yuvarlandım. Birdən-birə hiss etdim ki, son illərdə yaydığını işıltı mənim içimdən gəlmirdi, yalnız məndə əks olunan bir işq idi. Xoşbəxtlik, həyata bəslədiyim məhəbbət həqiqətən mənə aid deyildi, mən yalnız bir ayna rolunu oynamışdım. O işqi Ernesto yayırıcı, mən də onu əks etdirirdim. O, öləndən sonra hər şey yenidən donuqlaşmışdı. İlarianı görmək daha mənə nəşə deyil, rahatsızlıq verirdi, elə dərindən sarsılmışdım ki, onun Ernestonun qızı olduğundan belə şübhələnməyə başlamışdım. Dəyişikliyim onun gözündən də qaçmadı, uşaq həssaslığı ilə ondan uzaqlaşmağımı hiss etdi, karprizli və qaba bir qız oldu. Artıq canlı və gənc sarmaşıq o idi, mənsə boğulmağa hazır yaşılı ağac idim. Vicdan əzabımın qoxusunu bir tazi kimi hiss etmişdi və bundan istifadə edirdi. Ev kiçik bir cəhənnəmə dönmüşdü.

Yükümü yüngülləşdirmək məqsədilə Avqusto uşağa baxmaq üçün bir dayə tutdu. Bir müddət qızına da bəcəklərə məhəbbət aşılımığı sınaqdan keçirdi, amma iki-üç təcrübədən sonra bundan vaz keçdi. Çünkü qız hər dəfə: « nə iyrəncdir» -deyə bağıraraq aləmə səs salırdı. Birdən-birə Avqusto da yaşılanmağa başladı, uşaqın atası deyil, babası kimi görünürdü, onunla həlim, amma məsafə saxlayaraq davranırdı. Aynanın qabağından keçəndə mən də özümü çox yaşılı gördüm, cizgilərimdə indiyədək olmayan bir sərtlik vardı. Özümü bəyənməməyimi, özümə qarşı səhlənkarlığımı bürüzə verirdim. Məktəb və dayəyə görə boş vaxtim çox idi. Daxilimdəki

sıxıntıya görə vaxtımi oturaq keçirmək istəmirdim, avtomobilə minir Çarsoda gəzir, avtomobili trvnzit halında sürürdüm.

Aquiladakı kimi yenidən bəzi dini kitabları oxumağa başladım. O səhifələr arasında eşələnərək olanlara bir cavab axtarırdım. Yeriyərkən öz-özümə Övliya Aqostinonun anasının ölümündə söylədiklərini təkrarlayırdım, «Onu itirdiyimiz üçün kədərlənməməliyik, ona sahib ola bildiyimiz üçün şukr eməliyik».

Bir rəfiqəm məni iki-üç dəfə günah çıxaran keşisin yanına apardı, amma bu görüşdən daha da qəmgın çıxırdım. Söylədikləriylə mənə yaxın olmağa çalışırı, inamın gücünü də elə adiləşdirirdi ki, sanki inam küçədəki hər baqqalda tapılan çərəz idi. Mənə aid heç bir işığımın olmadığını kəşf etməyim məni suallar arasında qoydu. Bax onunla qarşılaşanda bir anda bütün həyatımın mənalandığını düşünmüşdüm, var olduğum üçün xoşbəxt idim, ətafimda var olan hər şeydən ötrü sevincliydim. Elə hiss edirdim ki, həyatımın ən yüksək, ən sağlam hissəsindəyəm, əmin idim ki, məni bu nöqtədən heç bir şey və heç kim tərpətməyəcək. Hər şeyi anlayan insanlara xas bir inama sahib olmuşdum. Elə sanırdım ki, bu zamana qədər yolları öz ayaqlarımla aşmışam, halbuki təkbaşına heç bir addım belə atmamışdım. Hiss etməsəm də altımda bir atvardı və irəliləyən elə o idi, mən yox. At itər-itməz ayaqlarımın nə qədər çəlimsiz olduğunu hiss etdim. Addımlarım kiçik bir uşağın, ya da yaşılışlarının kimi gücsüzdü. Bir anda hər hansı bir çəlikə söykənməyi düşündüm: bu din, ya da bir işlə məşğul olmaq ola bilərdi. Bu da qısa süren bir düşüncə oldu. O an düşündüm ki, bu yeni bir səhvən başqa bir şey olmayıacaqdı. Artıq qırx yaşında yeni səhvlərə yer yoxdur. Bir an üçün insan çılpaq olduğunu duyarsa, aynaya olduğu kimi baxmaq cəsarətini özündə tapmalıdır. Hər şeyə yenidən başlamalıydım. Söyləmək asan, ancaq həyata keçirilməsi çox çətindir. Mən harda idim? Mən kimi idim? Son dəfə mən özüm nə vaxt olmuşdum? Söylədiyim kimi nahardan sonra bütün vaxtımi gəzinərək keçirirdim. Bəzən tənhaliğın halımı daha da pisləşdirəcəyini hiss edən an kəndə enir, kütləyə qarışır, tanış küçələrdə təsəlli axtarırdım. Sanki mənim də bir işim vardi, Avqusto çıxan kimi çıxır, onunla birlikdə evə dönürdüm. Məni müalicə edən həkim ona söyləmişdi ki, bəzi ruh düşkünlüyü zamanı belə davamlı hərəkət etmək istəyənlər də olur. İntihar fikrinə düşmədiyimə görə gəzməyimin bir təhlükəsi yoxdur. Avqusto görə, əlbəttə bir gün qaça-qaca yorulacaqdım. Avqusto həkimin bu açıqlaması ilə kifayətlənmişdi. Həqiqətən inanmışdım, bilmirəm, bəlkə də soruşmağa tənbəllik edirdi, ya da rahatlığını pozmaq istəmirdi, mən isə bir kənara çekilib bu bədbəxtliyimi əngəlləmədiyi üçün ona minnətdar idim.

Həkim bir məsələdə haqlıydı ki, bu böhranlı halimdə intihar fikrinə düşmürdüm. Qəribədi, amma həqiqətən beləydi. Ernestonun ölümündən sonra bir an olsa belə özümü öldürmək fikrinə düşmədim, düşünmə ki, İllaria buna əngəl olurdu. Söylədim ki, o anda heç bir şey fikrimdə deyildi. Daxilimdən bir səs mənə bu ani ölümün arxasında yatan həqiqətin belə olmadığını, olmamasının lazımlığını söyləyirdi. Burda bir məna vardı, bu məna isə mənim önumdə nəhəng bir nərdivan kimi yüksəldirdi. Görəsən bu ona görə önumdəydi ki, onu aşım? Bəlkə də bəli, amma arxasında nə olduğunu kəşf edə bilmirdim. Görəsən dırmaşsam arxasında nəyi görəcəkdir?

Bir gün avtomobilə əvvəllər heç görmədiyim bir yerə gəldim. Ətrafında kiçik qəbirstanlığı olan bir kilsə vardı, ağaclarla əhatəli yamacların birinin zirvəsindən tarixin izləri görünürdü. Kilsənin bir az o yanında iki-üç kəndlinin evi vardı, toyuqlar yollarda sərbəst gəzinir, ara-bir itlər hürürdü. «Tabelada Samatorza» yazılmışdı. Samatorza adı mənə tənhalığı, düşüncələrin toplana biləcəyi bir yeri yada salırdı. Ordan daşlı bir cığır başlayırdı. Haraya getdiyimi bilmədən qaçmağa başladım. Günəş batmağa başlamışdı, amma yeridikcə durmaq istəmirdim, arada-bir rastlaştığım canlılar məni həyəcanlandırırdı.

Irəlidə məni çağırın nəsə vardı, bunun nə olduğunu irəlidə, ağacların seyrəldiyi yerdə anladım, ortada vüqarlı, məni qucaqlamaq üçün açdığı qollarıyla əzəmetli bir çinar vardı.

Gülündü, amma onu görər-görməz ürəyim başqa cür döyünməyə başladı, döymək də deyil, dəli kimiydi, sanki sevinmiş bir heyvan idi, Ernestonu gördüğüm zaman belə döyünerdi. Çınarın altında oturdum, onu oxşadım, ciynimi və peysərimi onun gövdəsinə dayadım.

Uşaqqən köhnə yunan dəftərimin üzünə belə yazmışdım: «Gnosei Seauton». Çınarın altında hafizəmə hopmuş olan bu cümlə qəfldən ağlıma gəldi. «Özünü tanı» -söyləyərək dərin bir nəfəs aldım.

16 dekabr

Bu gecə qar yağıdı, oyananda bağçanın ağappaq olduğunu gördüm. Busk çəmənlilikdə dəli kimi qaçı, tullanır, hürür, ağızına bir budaq götürüb havaya atırdı. Sonra Razman xanım mənə baş çəkməyə gəldi, bir qəhvə içdik, Noel gecəsini birlikdə keçirmək üçün

məni dəvət etdi. Getməmişdən: «Bütün günü nə edirsiniz?»-deyə soruşdu. Çiynimi silkələdim. «Heç»-deyə cavab verdim, - «bir az televizora baxıram, bir az düşünürəm».

Sənin barəndə heç nə soruşmur, sözü oraya gətirməyə çalışır, amma səs tonundan anlayıram ki, sənin nankor olduğunu düşünür. Bunu xüsusilə deyir ki, gənclər qəlbsizdirlər, artıq onlarda əvvəlkilər tək hörmət yoxdur. Sözü uzatmasın deyə onu təsdiqləyirəm, amma ürəkdən inanıram ki, ürəklərdə heç bir dəyişiklik yoxdur, yalnız indi az saxtakarlıq var, bu qədər. Düşünürəm ki, yaşıları təbiətləri qədər müdrik olmadıqları kimi, gənclər də təbiətləri qədər xudbin deyillər. Anlamaq və anlamamaq yaşla deyil, hər kəsin haqq etdiyi yola əlaqəlidir. Yaxın zamanlarda bir yerdə oxuduğuma görə Amerika qızıldərililərinin belə bir deyimi vardır: «Bir insanı mühakimə etməmişdən qabaq göydə üç ay azalana qədər onun molekullarında yeri». O qədər xoşuma gəldi ki, unutmamaq üçün telefonun yanındakı qeyd dəftərinə yazdım. Kənardan baxanda çoxlarının həyatı barədə səhv, mənqisiz fikrə gələ bilərsən. Onlardan kənarda qaldığın müddətdə insanları və onların münasibətlərini səhv mühakimə edə bilərsən. Yalnız içindən, yalnız göydə üç ay dəyişənə qədər onun molekullarının içində yeriyərək stimullar, duygular, insanı elə deyil, belə davranışına istiqamətləndirən nə olduğunu anlaya bilərsən. Anlamaq qürurlu savadla deyil, təvazökarlıqla yaranır. Görəsən bu hekayəni oxuduqdan sonra sən də mənim başmaqlarımı ayağına keçirəcəksənmi? Ümid edirəm ki, edərsən. Ümid edirəm mənim tərliklərimlə uzun müddət otağdan-otağa gəzər, bağçada bir dəfə dolanar, qoz ağacından gilas ağacına, gilas ağacından gülə, guldən bağın ətəyindəki o sevimsiz qara şam ağaclarına tərəf yeriyərsən. Bunu edəcəyini ümid edirəm. Bu sənin şəfqətini diləndiyim, gecikmiş bir bəraət üçün deyil, sənin üçün, sənin gələcəyin üçün lazımdır. Haradan gəldiyini, arxamızda nələrin olub-bitdiyini anlamaq, yalan-palansız irəliləyə bilmək üçün ilk addımdır.

Bu məktubu anana yazmaliydım, halbuki sənə yazdım. Heç yazmasaydım onda mənim varlığım tam mənasız olardı. Hər kəs səhv edə bilər, amma bunlardan dərs götürmədən irəliləmək həyatın mənasızlığına yol açar. Başımıza gələnlər heç bir zaman səbəbsiz deyildir, hər birinin öz mənası vardır. Hər qarşılaşma, hər kiçik hadisə içində bir məna yerləşdirir. İnsanın özünü anlaya bilməsi onu qəbul etmək səlahiyyətindən, hər vəziyyətdə yön dəyişdirə bilmə bacarığından, kərtənkələlər kimi mövsüm dəyişikliklərində köhnə dərini tərk edə bilməsindən yaranır.

Təxminən qırx yaşındaykən o gün yunan dəftərimdəki cümləni xatırlaya bilməsəydim, irəli getmədən orda bir nöqtə qoymasaydım, o ana qədər etdiyim səhv'ləri

təkrarlayacaqdım. Ernestoya aid xatirələrdən yaxa qurtarmaq üçün yeni bir sevgili tapa bilərdim... Amma heç kimsə onun tayı olmayacaqdı. Bəlkə gülünc bir qarı olacaqdım. Ya da ki, Avqusto ya nifrət edə bilərdim. Mənim daha cəsaretlə qərarlara gəlməyimə əngel olan onun varlığı deyildimi? Anlayırsanmı? İnsan öz daxili dünyasına baxmaq istəmədiyi zamanda daha asanlıqla bəhanələr tapır. Hər kəs günah işlədə bilər. Günahın – ya da məsuliyyətin – yalnız bizə aid olduğunu qəbul etmək çox cəsarət tələb edir. Yenə də sənə söylədiyim kimi irəliləlmək üçün tək yol budur. Əgər həyat bir yoldursa, həmişə yoxuş yuxarı gedən bir yoldur.

Qırx yaşımıdaykən anladım ki, yola hardan başlayacağam. Haraya çatacağımın lazım olduğunu anlamağım isə əngəlli, böyük bir energi tələb edən proses oldu. İndi televizorda, qəzetlərdə görürük ki, saxta övliyalar, peyğəmbərlər törəyir; bugundən sabaha onların törəmələri də çayır otu kimi artır. Bütün bu təriqət liderlərinin, rahat və beynəlmiləl uyğunluğunu öz daxilində tapa bilmək üçün təklif etdiyi yolların artması məni ürkündür. Bunlar böyük və ümumi bir çəşqinqılığın antenalarıdır. Gec-tezi bir minilliyyin sonundayıq, tarix bəsit bir ədəd sırasını göstərsə də yenə də insanı ürkündür, hər kəs qorxunc bir şeyin baş verəcəyini gözləyir, buna görə hazırlıqlı olmağa çalışırlar. Bu səbəblə də mollalara gedir, özləri tapmaq üçün məktəblərə yazılırlar, bu işlərə bir ay davam etdikdən sonra peyğəmbərləri, övliyaları fərqləndirə biləcək bir qürura bürünürler. Nə qədər böyük, nə çox təkrarlanan, nə qədər qorxunc bir yalandır!

Mövcud olan tək həqiqət və inanılması müəllim insanların öz vicdanıdır. Buna yiyələnmək üçün tənha və sakitlikdə qalmaq, çı�paq torpağa, çı�paq və ətrafında heç bir şeyin olmaması şərtiyələ sanki olmuş kimi oturmalısan. Əvvəla, heç bir şey hiss etməzsən, tək dərk etdiyin qorxudur, amma sonra dərindən, uzaqdan bir səs eşitməyə başlayarsan, bu durğun bir səsdır, və bəlkə də ilk anda yeksənəkliyi səni narahat edir. Qəribədir, ən ali sözləri eşitmək istəyərkən qarşına ən əhəmiyyətsizləri çıxar. Bunlar elə kiçik və tanış şeylərdir ki, bağırmağın gəlir: «Necə yəni, hamısı budurmu?». «Həyatın bir mənası varsa, – səs sənə deyəcəkdir, –bu məna ölümdür, başqa şeylər onun ətrafında fırlanır». Bu nöqtədə kəşf etdim deyəcəksən, amma qorxunc kəşfdir, hər insan, ən uzunömürlü insan belə bilir ki, gec-tez Öləcəkdir. Doğrudur, düşüncələrimizdə bunu hamımız bilirik, amma düşüncədə bilmək başqa, ürəkdə bilmək bambaşqadır, təmamilə fərqlidir. Anan bütün qüruru ilə qarşısında dik duranda ona deyirdim: «Ürəyini incidirsən». Mənə gülürdü: «Gülünc olma,- deyə cavab verirdi, - ürək bir əzələ deyil, qaçmasan canına əzab verməsin».

Hər şeyi anladığı zaman onunla söhbət etməyə, məni ondan uzaqlaşdırın şeyi ona anlatmağa çalışdım. Ona «doğru, -deyirdim, - sən uşaq ikən bir müddət sənə qarşı səhlənkarlıq etdim, ağır bir xəstəlik keçirtdim. Xəstə-xəstə səninlə məşğul olsaydım bəlkə də səhhətim daha ağır olacaqdı. İndi isə yaxşıyam, səninlə danışa, mübahisə edə, hər şeyi başdan başlaya bilərik». Amma bunlar onun vecinə belə deyildi. «İndi özümü yaxşı hiss etməyən mənəm»- deyirdi və danışmağa razi olmurdu. Mənim düşdүйüm o çətin vəziyyətə nifret edirdi. Bunu pozmaq, məni öz kiçik cəhənnəmə bənzər dünyasına sürükləmək üçün əlindən gələni edirdi. Öz vəziyyətinin bədbəxtlik olduğuna qərar vermişdi. Öz içində çəkilmişdi və istəmirdi ki, həyatı haqqında yaratdığı düşüncəsini kimsə kölgə salsın. Məntiqi olaraq xoşbəxt olmayı arzuladığını söyləyirdi, amma reallıqdaysa on altı, on yeddi yaşında ürəyinin qapılarını hər cür qismətinə bağlamışdı. Mən yavaş- yavaş özümə bir nizam yaradarkən o, əlləri başının üstündə tərpənmədən durur və dünya başına uçsun deyə gözləyirdi. Mənim vəziyyətim onu narahat edirdi, kamodun üstündə İncili gördüyü zaman: «təsəlli axtaracaq nəyin var ki?» -deyirdi.

Avqusto öləndə cənazəsini götürməyə belə gəlmək istəmədi. Ərim son illərdə çox da yüngül olmayan bir damar sərtliyindən evdə uşaq kimi danışa-danışa gəzirdi. İlaria buna dözmürdü. Avqusto bir otağın qapısında görünəndə: «bu bəy nə istəyir?» -deyə bağırırdı. O öləndə anan on altı yaşındaydı, on dörd yaşındaykən ona ata deməyi tərgitmişdi. Avqusto noyabr günlərinin birində nahardan sonra xəstəxanada öldü. Bir gün əvvəl ürək iflici keçirdiyi üçün xəstəxanaya aparmışdıq. Otaqda, yanındaydım, pircama yerinə bəyaz, arxadan bağlanan bir köynək geyindirmişdilər. Həkimlərə görə təhlükəni adlamışdı.

Tibb bacısı yenicə yeməyini gətirmişdi ki, Avqusto dəli kimi qəfldən ayağa qalxdı və pəncərəyə doğru üç addım atdı. «İllarianın əlləri, - donuq bir baxışla, -ailədən heç kimə oxşamır»-dedi. Sonra yatağına döndü və öldü. Pəncərədən bayırə baxdım, yumşaq yağış yağırdı. Başını oxşadım.

On yeddi il boyunca heç bir şey bürüzə vermədən bu sırrı ürəyində saxlamışdı.

Günorta oldu, gün açıldı, qar əriyir. Evin önündəki bağçada qarın arasından saralan otlar görünür, ağacların budaqlarından su damcılıyır. Qəribədir, Avqusto öləndə eyni əzabı duymamışdım. Ani bir boşluq var – boşluq elə eynidir- amma əzabın rəngarəngliyi bu boşluğun içinde nizamlanır. Söylənilməyən nə varsa bu boşluğun içinde müəyyənləşir, genişlənir, genişlənir. Bu, qapısı, pəncərəsi, çıxış yolu olmayan bir boşluqdur, orda asılı qalan sona qədər qalır, bu boşluq başının üstünü, səni, ətrafinı bürüyür və davamlı bir

səs kimi səni dolaşdırır. Avqostonun İlaria haqqında həqiqəti bilməsi və bunu heç zaman mənə söyləməməsi məni də sonsuz bir narahatlılıq yaratdı. O anda onunla Ernst mövzusunda danışmaq, mənim üçün onun necə bir məna kəsb etməsini söyləyə bilmək, ona İlaria barəsində söz açmaq, onunla daha başqa şeylər barəsində mübahisə etmək istəyirdim, amma artıq çox gecdi.

Bəlkə indi əvvəllər sənə nə söylədiyimi anlaya bilərsən: ölürlər yoxluqlarıyla deyil, daha çox onlarla bizim aramızda söylənilməyənlər üzündən bize əzab verirlər.

Ernestonun ölümündən sonra olduğu kimi Avqostonu itirdikdən sonra da təsəllini dində axtardım. Bir az əvvəl bir alman kişiylə tanış olmuşdum, məndən bir neçə yaş böyük idi. Mənim dini ayinlərdən xoşlanmadığımı hiss edəndə mənə bir neçə görüşdən sonra Kilsədən kənar yerdə görüşməyi təklif etdi.

Hər ikimiz də ayaqla gəzməyi xoşladığımız üçün birlikdə gəzintilərə çıxməq qərarına gəldik. Hər çərşənbə günü nahardan sonra ayağında pastalları və köhnə bir bel çantasıyla məni götürməyə gəlirdi, üzü çox xoşuma gəlirdi, mənalı cizgiləri olan ciddi üzü məndə dağlarda böyümüş bir insan təsirini bağışlayırdı.

Əvvəllər onun rahib olması məni qorxudurdu, söylədiklərimin yarısını gizlədirdim, bir qarışılıq yaratmaqdə günahlanıb mərhəmətsizcəsinə mühakimə edilməkdən qorxurdum. Qəfldən bir gün bir daşın üstündə oturub dincələrkən mənə dedi: «Özünüzə pislik edirsiniz, bilirsinizmi? Yalnız özünüzə». O andan sonra yalan söyləməyi tərgitdim, Ernestonun ölümündən bu yana heç kimsəyə aćmadığım ürəyimi ona boşaltdım.

Danışdıqca qarşında bir din adamı olduğunu unutdum. Tanıdığım o biri keşişlərin əksinə o, təqsirləndirici, ya da ovuducu sözlərdən istifadə etmirdi; ürküdücü mesacları şirin bir dillə söyləməyə də səy göstərmirdi. İlk anda insana sərt təsiri bağışlayırdı. «Yalnız əzab insanı təkamilləşdirir, -deyirdi,- amma əzabla sinə-sinəyə gəlməliyik, qaçmağa çalışan, ya da ağlayıb sizlayanlar itirməyə məhkumdurlar».

Qazanmaq, itirmək; istifadə etdiyi bu terminlər sakit və daxili döyüşümü tamamlamağa yarayırırdı. Ona görə insan ürəyi bir üzündə aydınlıq olarkən, bir üzü qaranlıq olan yer kürəsi kimidi. Övliyaların belə hər yanını işıqlırdırmazdı. «Bir bədən sahibi olduğumuz üçün kölgədəyik, qurbağalar, həm quruda, həm də suda yaşıyan heyvanlar kimi, bir yanımız burda – yerdə yaşayarkən bir yanımızla yüksəklərə göz dikirik. Yaşamaq yalnız bunun mənasını anlamaq, bunu bilmək, işığın kölgəyə məglub olmaması üçün mübarizə aparmaqdır. Mükəmməl olduğunu söyləyən hər kəsə etibar etməyin, böyük həqiqətlərin

onların cibində hazır olduğunu söyləyənlərə inanmayın, yalnız üreyinizin səsinə qulaq asın» -deyirdi. Onu heyranlıqla dinləyirdim, uzun müddət çölə çıxmaq üçün içimdə çırpınan düşüncələri belə gözəl bir tərzdə dilə gətirə bilən bir insan tapa bilməmişdim. Sözləri ilə düşüncələrim nizama düşürdü, qəfldən qarşısında bir yol açılırdı, bu yolu aşmaq artıq mənə o qədər mümkünüsüz görünmürdü.

Arada bir ciyninə saldığı çantadan xüsusilə sevdiyi bir kitabı çıxarırdı, fasılə verib, aydın, amma inamlı səsiylə bölmələrdən oxuyardı. Onunla rus keşislərinin dualarını, ürək duasını kəşf etdim. İncilin və müqəddəs kitabların o günə qədər anlamadığım bölmələrini anlaya bildim. Ernestonun ölümündən sonrakı bu illər boyunca bəli, daxilimə yürüş etmişdim, amma bu yalnız öz bildiklərimin sərhədləri arasında təşkil olunmuş bir səfər idi. Bu səfər zamanı özümü bir nöqtədə, bir divarın qabağında gördüm. Bilirdim ki, yol bu divarın o biri tərəfində daha aydın və genişdir. Amma necə aşağıımı bilmirdim. Bir gün qəflətən leysan yağılığından bir mağazanın girişinə sıçındıq. «İnsan inam necə sahibi olar?» - deyə içəridəykən ondan soruşdum. «Buna səy göstərilməz, inam özü gəlir. Sizin inamınız var, amma qürurunuz bunu qəbul etməyinizə əngəl olur, çox sual verirsiniz, sadə oları mürəkkəbləşdirirsınız. Həqiqətdə dəhşətli dərəcədə qorxursunuz. Özünüüzü rahat buraxın, ortaya çıxacaq nə varsa çıxacaqdır».

Bundan sonra evə daha qərarsız və ağılm qarışq halda dönürdüm. Bu sözlər məni yaralayırdı. Dəfələrlə onu görmək istəmədim, çərşənbə günü düşündüm ki, zəng edim və gəlməyin, xəstəyəm deyim, amma zəng etmirdim. Çərşənbə günü nahardan sonra həmin vaxtında qapıya çıxıb gözləyirdim ki, pastaları və bel çantasıyla nə zaman görünəcəkdir.

Gəzintilərimiz bir ildən çox davam etdi, günlərin bir günü onu vəzifəsindən azad etdilər.

Sənə anlatdıqlarından Tomas atanın qürurlu bir adam olduğunu, sözlərinin və dünyagörüşünün şiddət və təəssüb etifa etdiyini düşünə bilərsən. Halbuki belə deyildi, o bütün varlığıyla tanıdığım ən həlim və üzüyola insan idi, Tanrıının bir əskəri deyildi. Şəxsiyyətində bir mistizm vardısa da, bu tamamilə real, gündəlik dünyaya kök salmış bir mistizm idi...

«Bu anda burdayıq» -deyə həmişə təkrarlayardı. Son dəfə eyni vaxtda ayrılkən qapıda mənə bir zərf verdi. İçində dağ mənzərəsi olan bir kartvardı. Üzdən almanın yazılmışdı: «Tanrıının krallığı sizin içinizdədir». Arxasındasə əlyazmayla yazılmışdı:

«Çınarın altında oturanda özünüz deyil, çınar olun, meşədə meşə, düzdə düz, insanların arasında insanlarla olun».

Tanrıının hökmranlığı sizin içinizdir, xatırlayırsanız? Bu cümle hələ məni Aquilada olarkən təsirləndirmişdi. O zaman gözlərimi yumub, baxışlarımla daxilimə nəzər salarkən heç bir şey görə bilməzdəm. Tomas Atayla qarşılaşdıqdan sonra nəsə dəyişmişdi, yeni bir şey görmürdüm, amma bu artıq mütləq bir korluq deyildi, qaranlığın dibində bir işilti hiss edirdim, arada-bir fasılələrlə özümü unutmağı bacara bilirdim. Bu, balaca, zəif bir işıqdı, kiçik bir qığılçımdı. Söndürmək üçün bir dəfə üfürmək bəs idi. Amma bunun varlığı mənə qəribə bir yüngüllük verirdi. Daddığım bu duyğu xoşbəxtlik deyildi, sevinc idi. Özümü daha müdrik, daha təkmilləşmiş hiss etmirdim. Daxilimdə böyüyən rahatlıq düşüncəsi idi: Çöldə çöl, çınarın altında çınar, insanların arasında insanlarla ol.

20 dekabr

Bu səhər Buskla dama çıxdım. Neçə il olardı ki, oranın qapısın açmındım! Hər yan toz içindəydi, tırıların künclərindən hörümçək torları sallanırdı. Uşaqkən dama çıxmağı çox sevirsən, amma yaşlananda çox da xoşuna gəlmir. Bir zaman sırrlı və macəra dolu kəşflər indi acı xatırələrə çevrilir.

Noel üçün İsanın doğumunu canlandıran bəzək əşyasını axtarırdım, tapmaq üçün xeyli qutu və iki böyük sandığı açmaq məcburiyyətində qaldım. Köhnə qəzetlərə və bezlərə sarılmış olan İlarianın ən sevimli oyuncağı əlimə keçdi, uşaqkən ən sevdiyi oyuncaq o idi. Daha altda, Avqostonun heç dağılmamış böcəkləri, böyüdücüsü, onları toplamaq üçün istifadə etdiyi alətləri dururdu. Qaşidakı bir qənnadı qutusunda Ernestonun qırmızı lentlə bağlanmış məktubları vardı. Sənə aid heç bir şey yox idi. Sən gəncsən, yaşayırsan, dam hələ ki sənə aid bir yer deyil.

Sandıqların birindəki torbanı açanda uşaqlıq çağlarına aid və dağılmış evimizdən çıxarılan bir necə parça əşya tapdım. Yanıq, qaralmış şeylərdi, onları müqəddəs bir qalıq kimi çıxartdım. Çoxu mətbəxə aid əşyalardı: tökmə ləyən, bəyaz-mavi keramikadan hazırlanmış bir qəddan, bir-iki çəngəl, qaşıq, bir tort qəlibi və üzsüz, dağınıq kitab səhifələri.

Görəsən hansı kitab idı? Xatırlaya bilmirdim. Ancaq etina ilə əlimə götürüb sətirləri nəzərdən keçirməyə başlayanda hər şeyi xatırladım. Məni sonsuz, güclü bir həyəcan bürdü: bu hər hansı bir kitab deyil, uşaqkən ən çox sevdiyim, məni hər şeydən çox xəyallara sürükləyən kitabım idı. Adı «İki min ilin möcüzələri» idi və sənəcə bir elmi fantastika idi. Hekayə olduqca sadədi, amma xəyallarla doluydu. Min səkkiz yüzüncü illərin sonunda yaşayan iki elm adamı təkamülün nəticələrini görmək üçün özlərini iki mininci ilə qədər yuxuya verib dondururlar. Düz yüz il sonra bir elm adamı – eyni sənətdən olan bir elm adamının nəvəsi – onların buzlarını əridib oyadır və kiçik, uçan bir dairənin üstündə dünyanın hər yerinə təbliğatçı olaraq gəzintiyə göndərirdi. Bu hekayədə kosmosdan gələnlər, kosmos gəmiləri yoxdur, yalnız insanın qədərini qeyri-adiləşdirir, insan oğlunun əliylə qurduğu dünya araşdırılırdı. Yazıçıya görə insan oğlu çox şey etmişdi, hamısı da qeyri-adidir. Artıq dünyada nə aqlıq, nə də yoxsulluq vardi, texnologiya ilə birləşən elm planetin hər guşəsini bərəkətləndirmiş və daha da əhəmiyyətlisi bu bərəkətin bütün insanlar arasında bərabər paylanması təmin etmişdi. Cihazların çoxu insanların fiziki əməyini yüngülləşdirmişdi, hər kəsin boş zamanı boldu, və beləcə hər kəs özündə olan ən yaxşı cəhəti inkişaf etdirə bilərdi. Yer kürəsinin hər tərəfindən nəğmə, şeir, sakit və müdrik fəlsəfi deyimlər eşidilirdi. Bu azmiş kimi uçan dairə sayesində bir yerdən o biri yerə getmək bir saatdan az zaman aparırdı. İki nəfər yaşılı elm adamı bu vəziyyətdən məmənun görünürdülər: onların inamla layihələşdirdikləri hər şey həqiqətə çevrilmişdi. Kitabın vərəqlərini çevirərkən ən çox sevdiyim şəkli də tapdım: iri cüssəli, saqqallı Darwin və yekəqarın iki elm adamı xoşbəxtliklə uçan dairədən yer kürəsini seyr edirlər.

Heç bir şübhə qalmasın deyə biri ən maraqlandığı suali da vermişdi: «Bəs anarchistlər, inqilabçılar hələ də varmı?». «Əlbəttə var,-deyə rəhbərləri gülümsəyərək cavab vermişdir, - onlar üçün quzey qütbünün buzları altında salınmış bir kənddə yaşayırlar, beləcə də başqalarına zərər vermək istəsələr də buna nail ola bilmirlər». Bir başqası da söhbətə qarışmışdı: «Bəs ordular, necə olur ki, bir əsgər də görünmür?». Gənc isə deyirdi: «Artıq ordu deyilən bir şey yoxdur». O anda ikisi də dərin bir nəfəs alırdı: Nəhayət insan oğlu başlanğıcdakı təmiz ürəkliliyinə üz çevirmişdi! Amma bu, qısa süren bir sevinc idi, çünkü rəhbər əlavə edirdi: «Eh, belə də deyil. İnsanoğlu məhvət mə ehtirasından xilas ola bilmədi, yalnız özünü cilovlamağı öyrəndi. Əskərlər, toplar, süngülər artıq istifadədən düşdü. İndi bunların yerinə kiçik, amma təsirli bir cihaz var. Onun sayesində artıq döyüş olmur. Bir dağın başına çıxıb onu aşağı buraxmağımız bütün dünyani məhv etməyə bəsdir».

Anarxistlər! İnqilabçılar! Bu iki söz mənim uşaq çağlarının ən böyük qarabasması idi. Bəlkə bunları anlamaq sənə çətin gələr, amma Oktyabr çevrilişi yaşadığım zaman on yeddi yaşındaydım. Qorxunc şeylərin baş verdiyini eşidirdim, bir məktəb yoldaşım mənə söyləmişdi ki, lap yaxında kazaklar Romaya, Vatikana enəcək və atlarına müqəddəs çəşmələrdən su içirəcəklər. Uşaq vaxtı duyduğum bu qorxu beynimə həkk olunmuşdu: gecə yuxuya gedərkən Balkanlardan sürətlə gələn atların nal səslərini eşidirdim.

Kim təsəvvür edərdi ki, bundan dəhşətli səhnələr görəcəyəm, harda qalıb Roma küçələrində qaçan atlar! Uşaqkən bu kitabı oxuyanda hey hesablayırdım ki, görəsən iki mininci ili görə biləcəyəmmi? Doxsan yaşında olmaq mənə olduqca uzaq görünürdü, amma qeyri-mümkün deyildi. Bu düşüncələr mənə yüngül sərxoşluq, iki mininci ili görə bilməyəcəklərin qarşısında bir üstünlük duyğusu verirdi.

İndi iki mininci ilə yaxınlaşdığınız an artıq o günü görməyəcəyimi bilirəm. Kədərlənirəmmi? Xeyir, artıq çox yorğunam. Vəd edilən möcüzələrdən yalnız birini gördüm: o balaca, amma güclü cihazı. Görəsən həyatının son günlərində doyunca yaşamış, doyunca görmüş, doyunca eşitmə duyusunu qəfldən hər kəs hiss edə bilirmi? Görəsən indii yaşıdları daş dövrünün adamı da hiss edirdimi? İndi geridə qoyduğum bu yüz ili düşünəndə sanki hər gün mənə qazanc kimi gəlir. Bir gün, hələ bir gün: gecə günə, gün mövsümə mütənasib bir uzunluqdadır.

İndi də bəzi şeylər daş dövründə olduğundan fərqli deyil. Günəş doğur və batır. Astronomik bir dəyişiklik varsa da bu, çox cüzdır.

Mənə elə gəlir ki, indi hər şey daha sürətlidir. Tarix daha çox yenilik yaradır, bizi sürətli, bir-birindən fərqli xəbərin yağışına tutur. İnsan günün sonunda özünü daha yorğun hiss edir, sanki bir həyatın sonundasan, məhv olursan. Yalnız Oktyabr çevrilişi, kommunizmi düşünsən bəsdir. Mən onun doğumunu yaşadım, bolşeviklərin üzündə gecələr yuxuya gedə bilmədim, onların ölkələrə yayıldığını, dünyani ikiyə böldüyünü, burası ağ, orası qara dediklərini, ağla qaranın davamlı vuruşduğunu gördüm. Bu vuruşu nəfəs-nəfəsə izlədik: bomba vardı, biri çoxdan atılmışdı, amma hər an yenisi də atıla bilərdi. Sonra bir anda, o birilərə benzəyən günlərin birində televizoru açıram və bunların artıq olmadığını görürəm, sərhədlər uçurulur, tel məftillər sökülr, heykəllər dağıdırı: bir aydan az bir müddətdə yüz ilin ən böyük utopiyası bir dinozavr halına gəlir. Artıq mumiyalandı və o, qımlıtsızlıqlıyla çox məsum bir görünüşü var, bir salonda sərgilənir, hər kəs öündən keçir və deyir: «Eh, nə böyükdü, of nə qorxuncu!»

Komunizm dedim, amma başqa bir şey də söyləyə bilərdim, gözlərimin önündən çox şey keçdi, amma heç biri qalmadı. Nədən zaman qazancdı deyirəm, anlayırsanmı? Daş dövründə bir ömür boyunca bu qədər hadisə olurdumu? Yağıntı mövsümü, çeyirkə istilası, bir-birini sevməyən qonşuların davası, bəlkə də duman püşkürən bir krater açan göydaşının düşməsi. İnsanın öz tarlasından, öz nəhrindən o yanda bir şey yox idi, dünyanın geri qalan hissələrindən xəbərsiz olmaqla zaman təbii olaraq daha yavaş axırdı.

Çinlilər bir-birinə deyərmiş ki, maraqlı illər görəsən. Səncə bu yaxşı bir arzudur? Düşünmürəm, bu arzudan çox bir lənəti xatırladır. Maraqlı illər ən qalmaqallı hadisələrə şahid illərdir. Maraqlı illər yaşadım, amma bəlkə də sənin yaşıdlıqların daha da maraqlı olacaq. Yalnız bəsit bir astronomik hesab da olsa, bir minilliyyin bitməsi özü qədər müdhiş bir həyəcan gətirir.

Səhərlər ağaçdakı quşlar iki mininci ilin yanvarın birində olduğu kimi eynilə 31 dekabr min doqquz yüz doxsan doqquzcu ilin səhərində oyandıqları saatda gözlərini açacaqlar, eyni tərzdə ötəcək, həmişə olduğu kimi yem axtarmağa gedəcəklər. Halbuki insanlar üçün isə fərqli olacaq. Bəlkə də – təxmin edilən cəzanı hələ almadılarsa – daha yaxşı bir dünya üçün, yaxşı niyyətlə çalışmağa başlayacaqlar. Belə olacaqmı? Bəlkə də. Bu ana qədər gördüyüüm siqnalların hamsı dəyişik, bir-birindən fərqlidir. Bu gün insanın istəklərinə dustaq, qarışiq və çox təhlükəli cihazlardan istifadəyə meyilli biri olduğunu düşünürəm, bir ayrı gün isə artıq pis günlərin geridə qaldığını ruhun ən ali tərəflərinin artıq ortaya çıxmağına qərar verirəm. Görəsən hansı ittihad doğrudur? Kim bilər, bəlkə ikisi də yox, bəlkə də iki minilliyyin ilk gecəsində göy üzü insan oğlunu, axmaqlığı və gücünü müdriksizcəsinə xərclədiyi üçün cəzalandıracaq və yer üzünə atəş və daş yağıdıracaq.

İki mininci ildə sən iyirmi dörd yaşında olacaqsan və bunları görəcəksən, halbuki mən itməyən marağımı məzarıma sürükləyərək artıq bu dünyani tərk edəcəyəm. Bu yenilikləri qarşılıamağa hazır olacaqsanmı və bunlar səni qane edəcəkmi? Bu anda göydən bir pəri ensə və mənə üç diləyimi soruşa nə istədiyimi bilirsənmi? Məni bir sıçana, hamsterə, ya da ev hörümçəyinə, yeni görünmədən sənin yanında qala biləcək bir şeyə döndərməsini istəyərdim. Sənin necə bir gələcəyin olacaq, bilmirəm, xəyal da edə bilmirəm, səni çox sevdiyim üçün də bunu bilməmək mənə əzab verir. Bir neçə dəfə bu məsələdən söz açdıq, sən gələcəyi heç də rahat görmürdü: yeniyetməliyə xas o mütləqçi anlayışınla düşünürdü ki, arxanca gəzən bədbəxtlik səni bəlli olmayan bir

vaxta qədər izləyəcək. Mənsə tam tərsinə düşünürəm. Səni belə düşündürən nədir, deyə soruşacaqsan. Buskun məsələsinə görə. Çünkü sən it fermasında onu seçdiyin zaman, yalnız daha çox itin arasından birini seçdiyinə inanırdım. O üç gün ərzində sən həqiqətən daxili dünyanda daha inamlı bir vuruşu nümayiş etdirdin: görüntüsünü və ürəyinin səsi arasında, sən heç bir şübhə duymadan, çox düşünmədən ürəyinin səsini dinlədin.

O yaşda olsaydım, bəlkə mən yumşaq və ehtisamlı, gəzinərkən mənə qısqanacaqları tərzdə əsilli, müşk ətirli, bir it seçərdim. İnamsızlığım, böyüdüyüm şərait mənə coxdan xarici görünüşə üstünlük verməyi tərbiyə etmişdi.

21 dekabr

Dünən damda uzun axtarışdan sonra özümlə Noel bəzəklərini və yanğından xilas olan tort qəlibini aşağıya endirdim. Deyəcəksən ki, Noel bəzəklərini başa düşdüm Noeldəyik, bəs tort qəlibi nədir? Bu qəlib mənim nənəmə, yəni sənin nənəin nənəsinə aiddi və ailəmizin qadın tarixindən miras qalan tək əşyadır. Uzun müddət damda qaldığı üçün pastlanmışdı, onu o dəqiqə mətbəxə apardım, əlüzyuyanda sağlam əllərimlə sürtgəclə təmizləməyə başladım. Bir düşünsənə, bütün varlığı boyunca neçə dəfə sobaya girib çıxmışdır, neçə dənə bir-birinə bənzəyən, amma fərqli əl onun üçün xəmir hazırlamışdır. Daha uzun ömürlü olsun deyə onu aşağı endirdim, sən də ondan istifadə et və hətta qızlarına təslim et, o da öz təvazökar qəlblik tarixində nəsillər boyunca ailəmizin tarixini xatırlatsın, eks etdirsin.

Onu sandığın dibində görər-görməz sənilə münasibətimizin son dəfə yaxşı olduğu günü xatırladım. Nə zaman olmuşdur! Bir il, ya da daha çox oldu. Nahardan bir az sonra qapını döymədən otağıma girmişdin, əllərimi sinəmdə qoşalaşdırıb yatır, dincəlirdim; məni belə görəndə gözyaşlarını axıdaraq ağlamağa başladın. Hicqırıq səsinə oyandım. «Nə var?» -deyə bir yandan da oturmağa çalışaraq soruştum.

- «Nə oldu?».

-«Lap yaxında ölcəksən» - deyərək daha bərk ağlamağa başladın. Gülərək: «Eh, Allahım, ümid edirəm ki, o qədər yaxında da yox,- dedim və sonra əlavə etdim, -

bilirsənmi, sənə bilmədiyin mənimsə bildiyim bir şey öyrədəcəyəm, beləcə artıq burda olmadığım zaman bunu edib məni xatırlayacaqsan». Ayağa qalxdım, sən də boynuma sarıldın. Məni də bürüyən hisslərdən xilas olmaq üçün dedim: «İndi sənə nə öyrətməyimi istəyirsən». Göz yaşlarını qurulayaraq bir az düşündün və: «bir keks» - dedin. Sonra mətbəxə getdik, uzun bir döyüşə girişdik. Əvvəl dirəndin ki, önlük taxmayasan, «indi önlük taxsam, sonra sıra biquidilərə və başmaqlara gələcək, nə qorxundur» - deyirdin. Növbə yumurtanın aqlarından qar hazırlamağa gələndə hafizənin gücsüzlüyündən gileyləndin, sonra yağı yumurta sarılıyla tam həll etmədiyin üçün hirsləndin. «Soba kifayət qədər isti deyil» -deyə deyindin. Şokalat əritdiyim qaşığı yalayarkən burnumun ucu qəhvərəngində oldu. Məni belə gördükdə qəhqəhə çəkərək gülməyə başladın. «Bu yaşında, - deyirdin, - utanmırsanmı, burununu ucu köpək kimi ləkəlidir!»

O sadə keksi hazırlamaq üçün nahardan sonra bütün günü çalışdıq, mətbəxi acınacaqlı bir hala saldıq. Qəfldən aramızda sonsuz bir yumşaqlıq, günah ortaqlığına dayanaqlı bir nəşə əmələ gəldi. Nəhayət, keks sobaya salınanda və sən şüşənin arxasından onun yavaş-yavaş qızarıb qabarmasını seyr edərkən birdən-birə bu keksi niyə bişirdiyini xatırlayıb ağlamağa başladın. Sobanın önündə səni ovutmağa çalışırdım. «Ağlama, - deyirdim, -səndən qabaq dünyani tərk edəcəyim doğrudur, amma burada olmadığım zaman da, hələ yaşayacağam, sənin hafizəndəki gözəl xatırələrdə yaşayacağam: ağaclarla, bostana, bağçaya baxdıqda səninlə birlikdə keçirdiyimiz bütün xoşbəxt anları xatırlayacaqsan. Mənim oturacağımıda oturanda, bu gün öyrətdiyim keksi hazırlayanda da eyni şey olacaq və məni burnum qəhvərəngində qarşında görəcəksən».

22 dekabr

Bu gün səhər yeməyindən sonra zala getdim və İsanın doğumunu canlandıran bəzəyimi hər zamanki yerinə, buxarının yanına yerləşdirdim. Əvvəl yaşıl kartonu sərdim, quru samanları, xurma ağaclarını, Həzrəti Yusif və Məryəm Ananını içində olduğu daxmanı, öküzü, eşşəyi və ətrafa yayılmış çobanları, qazlarıyla kəndlə qadınları, çalğıçıları, donuzları balıqçıları, xoruzları, toyuqları, qoyunları və keçiləri onun üzərinə düzdüm. Kəndin üstünə yapışqan bantla göyün mavi kağızını yapışdırırdım. Kometanı xalatımın sağ cibinə, xəbərçi kralları sol cibimə qoydum; sonra tağın o biri tərəfinə gedib ulduzu bufetin üstünə asdım; altına, bir az o yana Kralları və dəvələri düzdüm.

Xatırlayırsanmı? Sən kiçikkən uşaqlara xas o düzgün marağınla ulduzun və üç kralın daxmaya yaxın olmalarına hirslənərdin. Uzaqda olanlar yavaş-yavaş irəliləməliyidilər, ulduz bir az qabaqda, üç Kral arxasında durmalıydı. Eyni tərzdə İsa körpənin də ən başdan yeməyə oturmasına dözməzdin, bu səbəbdən gecə on iki də onu axıra havadan endirirdik. Qoyunları yaşıł xalıların üzərinə düzərək ağlıma sevdiyin bir şey də gəldi: bu sənin uydurduğun bir oyundu və təkrarlamaqdan heç bezməzdin. Bunu etməkün Pasxadan ilhamlandığını sanıram.

Pasxa bayramında rəngli yumurtaları baxçada saxlamağı vərdiş etmişdim. Sən də Noeldə yumurta yerinə qoyunları saxlayırdın, gözümdən yayındığın an sürüdən birinin götürür və ayla gəlməyən yerlərdə saxlayardin sonra harda olsan da yanına gəlir və ümidsizcəsinə mələməyə başlayardin, əlimdəki işi buraxır, « hardasan itkin qoyuncuq, yerini söylə, səni xilas edim»- deyərək axtarırdım.

Balaca qoyun indi hardasan? Bunları yazarkən sən kaktuslar, Koyote çäqqalları arasındasan, oxuyarkən burda olacaqsan, mənim əşyalarım da çoxdan dama çıxarılaçaq. Söylədiklərim səni xilas edə biləcəkmi? Xeyir, belə bir iddiam yoxdur. Bəlkə səni narahat edəcək, burdan ayrılmadan sahib olduğun o pis təəssüratları qüvvətləndirəcək. Yaşlandığında bəlkə də məni ancaq uzlaşmaqdan mərhəmətə uzanan o əsrarəngiz yolu aşmış anlaya biləcəksən.

Mərhəmət deyirəm, diqqət et, iztirab deyil. Duyğudan iztirab olursa, o pis ruhlar kimi enib sənə əziyyət verərəm. Amma təvazökar olmaqdansa, bəsit bir qız olmayı üstün tutsan, susmaq lazımlı gəldiyində boş dedi-qodularla uysan da eyni şeyi edəcəm. Lampalar partlayacaq, tabaqlar rəflərdən uçacaq, tumanlar çılcıraqlardan sallanacaq, səhər günəş doğduğu andan gecə yarısındanək səni bir an belə rahat buraxmayacağam.

Xeyir, bunlar doğru deyil, heç bir şey etməyəcəyəm. Harda olsam da səni görmə imkanı olarsa, mənasız keçirilmiş bir həyat görəndə necə üzülürdümse elə üzüləcəm, eşq qacışını tamamlamamış bir həyat məni kədərləndirir. Özünə diqqət et. Büyüyəndə səhvlərin yerinə doğruları qoymaq istəyəndə xatırla: İlk çevrilişi insan öz içində etməlidir, bəli ilk və ən əhəmiyyətli çevriliş budur. İnsan özü haqqında bir düşüncəyə sahib deyildisə, bir məqsəd uğrunda vuruşmaq atılacaq ən təhlükəli addımdır.

Yolunu itirdiyini, çəşdiğini hiss etdiyin zaman ağacları düşün, onların böyümə tərzini xatırla. Unutma ki, yarpağı gur, amma kökü zəif bir ağac ilk güclü ruzgarda aşar, halbuki kökü güclü və yarpağı seyrək ağacda canının suyu min bir qüvvəylə dolaşır. Köklər və

yarpaqlar eyni ölçüdə mütənasib olmalıdır, hadisələri izləyib, düzgün nəticə çıxarmağı bacarmalısan, ancaq bu yolla gölgə və sığınacaq tapırsan, ancaq beləcə doğru mövsümdə çiçəklər və meyvələrlə dolana bilərsən.

Qarşında xeyli yol açıldıqda hansını seçəcəyini bilmədiyin zaman, hər hansı birinə o an qədəm qoyma, otur və gözlə. Dünyaya gəldiyin gün necə inamlı və dərindən nəfəs aldınsa eləcə nəfəs al, heç bir şeyin sənin diqqətini dağıtmamasına yol vermə, gözlə və yenə gözlə. Dur, səssizcə dur və ürəyini dinlə. Səninlə danışdığını zaman qalx və ÜRƏYİNİN APARDIĞI YERƏ GET.